

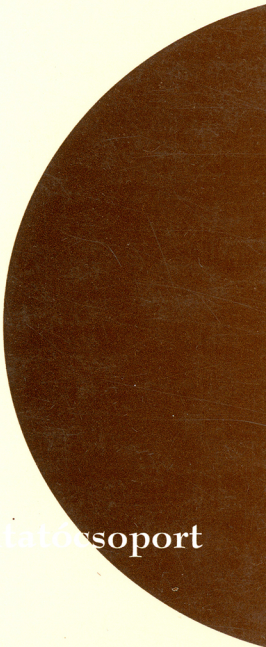
A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

Péchi Simon

AZ ATYÁK MONDÁSAI

MTA Judaisztikai Kutatócsoport

Péchi Simon

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot fordítása

írásai:

Könyvnyomda

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot fordítása
1902. évi kiadás

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot fordítása
1902. évi kiadás

Az Atyák mondásai

1902. évi kiadás

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot fordítása
1902. évi kiadás

Hungaria Judaica

11

Szerkeszti

Komoróczy Géza

A kötet kiadását támogatta a

Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány

Péchi Simon

kiadatlan rabbinikus írásai:

Az Atyák mondásai – Pirqé ávot
fordítása (1620/21)

A marosvásárhelyi kéziratból kiadta, kísérő
tanulmányokkal és magyarázatokkal ellátta

Koltai Kornélia

Budapest
MTA Judaisztikai Kutatócsoport – Osiris Kiadó
1999

A kötetet szerkesztette

Komoróczy Géza

Lektorálta

Balázs Mihály

A hátsó borítón

A bözödújfalui szombatos-zsidó temető

Erdélyi Lajos felvétele, 1988

ISSN 0865-1345

ISBN 963-508-082-4

© Koltai Kornélia, 1999

MTA Judaisztikai Kutatócsoport 1999

© Erdélyi Lajos 1988 (fotó)

Tartalom

I.	Bevezetés ...	7
II.	A <i>Pirqé ávot</i> a rabbinikus irodalomban ...	10
III.	Péchi Simon életéről ...	17
IV.	Péchi Simon munkái ...	22
V.	Péchi Simon héber nyelvtudása ...	29
VI.	Péchi Simon <i>Pirqé ávot</i> fordítása ...	31
VII.	<i>Pirqé ávot</i> : Johannes Leusden héber szövege (1665) ...	37
VIII.	Péchi Simon, <i>Az szent atyáktól kiszedegettetett tanulságok.</i> A <i>Pirqé ávot</i> fordítása (Szövegkiadás) ...	64
IX.	Péchi <i>Pirqé ávot</i> fordításának összevetése az eredeti héber szöveggel ...	105
X.	Péchi fordítói elvei: összefoglalás ...	167
XI.	Rövidítések ...	169
XII.	Bibliográfia ...	170

I. Bevezetés

Jelen munka célja Péchi Simon egykorú, XVII. századi másolatban fennmaradt *Pirqé ávot* fordításának (1620/21) közlése (első kiadás) és filológiai vizsgálata.¹

A fordítás feldolgozását a *Pirqé ávot*-nak (*Atyák mondásai*) a zsidó hagyományban betöltött szerepe, a reformáció vallási irányzatainak héber nyelv iránti elkötelezettsége, Péchi hébertudása, rabbinikus ismeretei és tudományos munkássága felől kísérem meg. E keretek között az irodalomtörténeti, eszmétörténeti vonatkozásokat nem tárgyalom kimerítően, a lényegre szorítkozom, de jegyzetek formájában, hivatkozásokkal jelzem a vonatkozó irodalmi tudnivalókat.

Munkám a következőképpen épül fel. Péchi Simon fordításának a jelen közlés az első nyomtatott kiadása (az *editio princeps*), a fennmaradt két XVII. századi kéziratos másolat alapján. A rövid, átfogó bevezető ismertetést a *Pirqé ávot* héber szövege követi egy, a Péchi fordításánál mindössze néhány évtizeddel későbbi nyomtatott kiadás alapján. Ezt a kiadást Johannes Leusden neves orientalista, az utrechti egyetem hebraista professzora készítette, és 1665-ben, Utrechtben jelent meg.² E XVII. századi kiadás eredeti héber szövegének bemutatása után közlöm a Péchi-féle fordítás 1629-ben Bét János által másolt szövegét. Mivel a Bét-féle másolattal szinte szó szerint megegyezik a *Kalocsai kódex*-ben (*Kalocsai kézirat*) – Péchi munkáinak gyűjteményes másolatában – található *Ávot*-másolat (1630-as évek), utóbbinak a teljes közlését mellőzöm, a két másolat közti esetleges eltéréseket azonban feltüntettem. Közlöm a kézirat átírásának módját, tájékoztatást adok a másolók helyesírásáról, bemutatom röviden a kéziratok történetét és a kéziratokkal foglalkozó kutatások, szakirodalom eredményeit.

A Péchi-féle fordítás és az eredeti héber szöveg részletes nyelvi összehasonlítása következik ezután. Az elemzés megállapításait, következtetéseit összefoglalásban rendszerezem munkám végén. A fordítás sajátosságaiból megkí-

¹ A *Pirqé 'ávot* címet gyakori előfordulása okán mint *Pirqé ávot* vagy röviden mint *Ávot* említem.

² Ezúton szeretnék köszönetet mondani Szögi László úrnak, az Egyetemi Könyvtár főigazgatójának, aki lehetővé tette, hogy Johannes Leusden *Pirqé ávot* kiadásáról mikrofilm és xerox-másolat készüljön, és engedélyt adott arra, hogy a héber szöveget munkámban reprodukáljam.

sérlem megfogalmazni Péchi héber fordítói, szépírói, teológiai elveit, koncepcióját.

Az eszméletörténeti, filológiai áttekintésekhez nélkülözhetetlen segítséget jelentettek a szombatosokkal és Péchivel foglalkozó monográfiák, tanulmányok, gyűjtemények. Kohn Sámuel (1841–1920) 1889-ben kiadott könyve a XVII. századi erdélyi történelem és Péchi munkássága szempontjából volt értékes forrás számomra. Kohn Sámuel volt az, aki – azáltal, hogy Péchi egyes műveit magyar nyelvtörténeti és dialektológiai szempontból elemezte (1888) – az első ösztönzést adta a téma ilyen jellegű feldolgozásához. Koncz József (1880–1885), Vass Miklós (1904–1907), Lővy Ferenc (1908) számos szövegközlése a Péchi-kutatás folyamatáról adott hiteles képet; munkáik nemegyszer lehetőséget nyújtottak a kézírás általam adott rekonstrukciójának ellenőrzéséhez is. Thúry Zsigmond kódex-összeállítása (1912) irányadó volt annak meghatározásában, hogy mi a helye Péchi *Ávot*-fordításának a szombatos irodalmi örökségben és maguknak a kéziratoknak az értékelésében is. Guttmann Mihály (1872–1942) és Harmos Sándor tanulmánya és kiadása (1914), valamint Varjas Béla (1911–1985) kritikai kiadása (1970) a forráskutatás, szövegkritika és szövegelemzés módszerével ismertetett meg.

Dán Róbert (1936–1986) monográfiája (1987) összefoglalta mindezen irodalmi anyagot, és kibővítette újabb kutatási eredményeivel, így munkám legnagyobb mértékben épít az ő vizsgálataira, megállapításaira. Annál is inkább, mert kutatásai az *Ávot*-fordítást is felölelték. Dán volt az első, aki a szakirodalomban Péchi 1620/21. évi *Ávot*-fordításával részletesen foglalkozott. Péchi ekkori, azaz 1620/21. évi életkörülményeinek tisztázásához, héber nyelvi és rabbinikus irodalmi ismereteinek meghatározásához, a fordítás datálásához és forrásazonosításának kérdéséhez Dán eredményeit vettem figyelembe.

Az idézett héber szavakat héberül (néhány esetben latin betűs átírással) és magyar fordításban is megadom. Ha a kifejezés héber hangalakban és leírt formában átkerült a magyar (nemzetközi) nyelvi tudatba, akkor azt hagyományos formában tüntetem fel (például Tóra, Misna, szefárd, askenáz, Albeck, a könyvek kiadásaira vonatkozó adatok).

A héber betűk és szavak átírásában a következő módon jártam el.

Mássalhangzók:

א	=	'
ב	=	b, v
ג	=	g
ד	=	d

ה	=	h, illetve szó végén, ahol magánhangzónyújtó szerepe van (<i>mater lectionis</i>), csak a magánhangzót jelölöm
ו	=	v
ז	=	z
ח	=	h
ט	=	t
י	=	y
כ	=	kh, illetve ha kettőzött (<i>geminata</i>) = kk
ל	=	l
מ	=	m
נ	=	n
ס	=	s
ע	=	'
פ	=	p, f
צ	=	c
ק	=	q
ר	=	r
ש	=	sh
ט	=	s
ת	=	t

Magánhangzók:

א	=	a
א	=	á
ב	=	e
ב	=	é
ג	=	o
ג	=	u
ד	=	e

Köszönöm Balázs Mihálynak a kézirat tanulmányozásához adott értékes tanácsait és lektori észrevételeit. Köszönettel tartozom továbbá a marosvásárhelyi Teleki Téka dolgozóinak a Bét János-féle kézirat fénymásolatáért, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak a *Kalocsai kódex* mikrofilmjének fénymásolatáért.

II. A *Pirqé ávot* a rabbinikus irodalomban

A פירקי אבות (héber, röviden: *Ávot*; magyarul *Atyák mondásai*, vagy *Atyák bölcs mondásai*) egyike a legismertebb misnai traktátusoknak, jelenleg a *Mishná*³ 4. rendje: a *Neziqin*⁴ vége felé helyezkedik el. Korábbi szerkesztések az utolsó, 6. rend végére illesztették, így az *Ávot* valamikor záró értekezését (mintegy „perorációját”) képezhette a teljes Misnának. Erkölcsei-etikai előírásokat, utasításokat, bölcs mondásokat tartalmazó gyűjtemény, melyeket zsidó bölcseknek, a világ nagy tanítómestereinek tulajdonítanak.⁵ Innen származik a traktátus elnevezése.⁶

Az *Ávot* legalább három tekintetben különbözik a Misna többi traktátusától.

Először is: éppen erkölcsi-etikai jellege folytán elejétől végéig *agádikus* (elbeszélő), egyáltalán nincsen benne *halákhikus* (vallási törvénnyel kapcsolatos, életvitelre vonatkozó) rész.⁷

Másodszor: azzal, hogy a Sinay hegyi kinyilatkoztatástól a templom pusztulása utáni nemzedék *tanná*⁸ in⁸ át rajzolja meg a tradíció folyamatos továbbítását, átvételét (az első két *pereq*, azaz fejezet; szerkesztői formulája: „Y vette a Törvényt X-től”): saját autoritását is igazolja; valamint kijelenti, hogy

³ Mishná: (héber 'ismétlés') rabbinikus szabály- és törvénygyűjtemény a szóbeli tan alapján. Rabbi Yehudá ha-Nási' szerkesztette (i. sz. 200 k.); a benne található témák szerint 6 nagyobb egységre, ún. rendre tagolódik; a továbbiakban, mivel az elnevezés átkerült a magyar szóhasználatba: Misna.

⁴ Neziqin: (héber–arámi 'károk') pénzügyi és büntetőtörvényeket tartalmaz.

⁵ *Ben Sirá* 44. fejezet; *Éduyyot* 1,4.

⁶ A *Pirqé ávot* elnevezés középkori eredetű, Rashi az *Ávot*-hoz írott kommentárja végén a következőképpen magyarázza: „*Ávot*-nak hívják, mert bennefoglaltatnak egyenként a mi első mestereinknek és a tanítás atyjainak bölcs mondásai, melyeket átadtak egymásnak Moshe-től Yehoshu'a-n s a nemzetségfőkön át egészen a Nagy Gyülekezet Férfiaiig, Shamma'y és Hillélig, Rabban Yohánánig, Zakka'y fiáig és tanítványaiig. És mindezt azért tették, hogy tudassák velünk, mennyire bölcsek voltak cselekedeteik; hogy elbeszéljék, miként figyelmeztették kortársaikat, s miként vezették őket a helyes útra; és hogy ugyanígy, ez első bölcsekhez hasonlóan kell minden egyes bölcsnek óva inteni és a helyes útra vezérelni saját kortársát.”

⁷ E tulajdonság alapján a *Qodáshim*-beli *Tamid* és *Middot* traktátusokkal szőtták összefüggésbe hozni (vö. Albeck-féle Misna-kiadás, Hanokh Albeck, Ed., Comm., *Shishá sidré Mishná*, Jerusalem – Tel Aviv: Mosad Bialiq – Dvir, 1977, „Mávo” le-massekhet 'Ávot', 347. p.).

⁸ Tann'á: (arámi 'tanító') a Misna bölcsei, tanítók, törvénytudósok.

a töretlen, folytatólagos rendelkezés, hagyomány, mely a Sinayjal kezdődött, ezeknél az „atyáknál” és az ő tanítványaiknál található. Ezzel tulajdonképp az egész Misna autoritásának megerősítéséül szolgál.

Harmadszor, a traktátus különleges vonása, hogy a bölcsek mondásaiból megállapítható „politikai” elképzelésük is. A bölcseknek tulajdonított állítások, velős mondások, morális maximák ti. (az állandó kifejezés, szerkesztői formula további eleme: „És Y ezt mondta”; első két fejezet) valamely konkrét programnak a szabályba foglalásai, kifejezésre juttatásai is egyben, ezekkel a farizeus vezetők, vezető tannák saját nemzedéküket irányították. E szilárd hittételek, meggyőződések alakították, fejlesztették a farizeus és a korai uralkodó tanná'itikus iskolákat.

De mit is foglalnak magukban ezek a meghatározó tanitételek?

A tanítvány alapvető feladatát; a közösség pilléreit; a jó közösség kritériumát; a háztartás vezetésének konvencióit, illemszabályait; a (megfelelő) emberi kapcsolatok ápolásának módját; a munka elsődlegességét a hatalomra töréssel és politikai előmenetellel szemben; a papok rituális kötelelességeiken túli szociális, társadalmi kötelezettségeit; a Tóra és Tóra-tanulás mindenek felett álló jelentőségét; a helyes utak felismerésének mikéntjét és kötelezettségét; a rossz szokások elkerülésének köteleességét.

Ezek a mondások, tanítások képezik a traktátus eredeti magját. Ezt a részt (az 1. fejezettől a 2,14-ig terjedő egység),⁹ mely a Gamli'éltől Gamli'él ben R. Yehudá ha-Nási' nál végződő mondásokkal (1,16–2,4) és Hillél mondásaival¹⁰ (2,4–7) van megszakítva, egészítették ki Yohánán ben Zakka'y kiemelkedő tanítványai – tanítványainak és más, a templom pusztulása előtti időből, többnyire azonban a II. század közepéről, illetve az azt követő századból származó bölcseknek elmélkedéseivel, tanításaival.¹¹ A 2,15-től a 4. fejezet

⁹ Az *ARN* (*Ávot de-Rabbi Nátán*; az *Ávot*-hoz írt kommentár, részletesebben lásd alább) „A” változatában: 1–18. fejezet, „B”-ben: 1–31.

¹⁰ Albeck magyarázata szerint Hillél tanításai azért lettek ide betoldva, hogy az időrendi folytatólagosságot megtartva következhesse Yohánán ben Zakka'y- és tanítványainak mondásai (i. m., 350. p.).

¹¹ Albeck részletesen foglalkozik bevezetőjében az időrend szerinti elrendezéssel: igazolja a Shim'on ha-Cadiqtól kezdődő és az utolsó párnál (Hillél és Shamma'y) befejeződő láncolat kronológiai hitelességét (i. m., 349. p.), és megkísérli tisztázni a nehezen beazonosítható személyeket: R. Gamli'él és R. Shim'on ben Gamli'él, valamint a 2. pereg 6. misnjában idézett Hillél kilétét (ugyanott).

végéig terjedő részben azonban nem az időrend szolgált a mondások elrendezése alapjául, hanem a tartalom szerinti felsorolás.¹²

Az *Ávot*, a tannák tanításainak megőrzésével tehát (első 4 fejezet), a klasszikus judaizmust leginkább érintő kérdésekről is tanúskodik, nevezetesen: a Szóbeli Tan régiségének igénye; az ember természete és rendeltetése; a Tóra állandó, központi jelentősége; a jutalom és büntetés doktrínája; a helyesnek ítélt e világi út, az eljövendő világra való készület jegyében.¹³

Az *Ávot* 5. fejezete, ha nem is volt része az eredeti magnak, mindenesetre korán hozzá lett illesztve. A pereqben szereplő agádikus mesék, név nélkül idézett kijelentések az előző 4 fejezet forma- és gondolatvilágát tükrözik.¹⁴ A fejezet sajátossága ugyanakkor (anonimitása mellett) a számszerűség: a 10-es, 7-es és a 4-es szám mint formai elem, amely köré a mondások, kijelentések szerveződnek. A számok köré csoportosított mondanivalót egy formai kifejezés váltja fel szervezőelem-minőségben: „Minden X, amely...”¹⁵ Ezután Yehudá ben Témá’, Ben Bag Bag és Ben Hé’ Hé’ mondásai következnek, megszakítván a fejezet eddigi formai egységét. Az 5. fejezet valamikor ezt a záró részt nem tartalmazhatta (későbbi hozzátoldás) – valószínűleg a 20. misnánál fejeződött be.¹⁶

E pereq mondásai önmagukban (értsd: szentencia jellegükénél fogva) mégsem lehettek elegendők ahhoz, hogy az *Ávot* eredeti corpusában vagy rögtön

¹²Érdemes itt megjegyezni, hogy egyes esetekben igazolhatóan nem a megnevezett tannák től származik a mondás, ő csak gyakran idézhette, ezért válhatott a *sajátjává*. Így például a 4. fejezetben egy *Ben Sirá’*-ból származó bölcsesség R. Levitásnak tulajdonítatik (4,4), a 4,19-ben pedig a *Példabeszédek könyvének* egy verse (24,17–18) van Shemu’él ha-Qátán mondásaként feltüntetve. További forrásproblémát jelentenek a traktátusban szereplő párhuzamos mondások.

¹³Az *ARN*, „A” a 19–30. fejezeteiben, „B” a 31. fejezetétől 35. fejezetéig foglalkozik a 2,15-től a 4. fejezet végéig terjedő résszel. Az *Ávot* első négy pereqjében lévő misnák közül néhány megtalálható a Talmud (Yerushalmi és Bavli), illetve midrások bizonyos helyein (bővebben lásd Albeck, i. m., 348. p.).

¹⁴Tehát erkölcsprédikáció, erkölcsi intés jellegű. Egészen konkrét utalás az előző fejezetekre például az 5,3–5: a csodák leírása, amely a 3. fejezet egy kijelentését szemlélteti: ti. hogy Izrael igen kedves Isten előtt (3,16); vagy például a büntetések okainak kifejtése (5,11) a 3. (11. misna) és 4. fejezetben (4) foglaltakat juttatják eszünkbe stb.

¹⁵Ez az eljárás sem szokatlan, más traktátusban is fellelhető, vö. *Qiddushin* 1,6–10.

¹⁶Egyes kéziratokban nincs is meg a 21. misna, s a 22., 23. is bizonyos szövegkiadásokban nem ide, hanem a 6. fejezet végére van helyezve. Ezeket a mondásokat az *ARN* Hillél mondásaiként idézi (lásd „A”: 12, „B”: 27). Az 5. fejezet az *ARN*-ben: 31–35, 37–40. fejezet („A”); és 36–48 („B”).

a corpushoz illesztve helyet kapjanak. Az eredeti szövegrésszel való kapcsolatra az *Ávot* elején találunk utalást.

Az *Ávot* 1. fejezetében szó van olyan tekintélyekről, kiknek három-három mondást tulajdonítanak. Abból, hogy mondásaik szám szerint vannak felsorolva, arra következtethetünk, hogy más kijelentések, állítások, mondások is számok köré, szám szerint voltak összegyűjtve. A számok köré csoportosító eljárás igen valószínűnek tűnik már önmagában is, hiszen a mnemonikus gyakorlatok rendkívül népszerűek voltak a korban.

A 6. fejezet (*Qinyán Torá*: 'A Tóra megszerzése', vagy a bevezető szavai nyomán *Pereq Rabbi Mé'ir*, 'R. Mé'ir fejezete') *bárayta*,¹⁷ melyet később csatoltak a már meglévő 5 fejezethez (illetve az 5,20-ig terjedő egységhez). A poszt-talmudi *Kallá Rabbáti* traktátusban és a *Séder 'Éliyahu Zutá*'-ban is megtalálható. Tórát és a bölcsesket dicsőítő mondásokat tartalmaz.

Ez a rész valószínűleg liturgiai okokból került a gyűjteménybe, akkor, amikor szokássá vált az *Ávot*-ot a babilóniai akadémiákon, zsinagógákban szombatokként *Minhá* imádság (délutáni ima) után felolvasni (e szokás prae-gaoni, azaz i. sz. 589-et megelőző eredetű). A *Pesah* és *Shávu'ot* (a hetek ünnepe, szokásos elnevezése még: *Zeman mattan Torátenu*, 'a Tóra-adás ünnepe') közti időszak lett ugyanis e felolvasás kedvelt ideje, s mivel ez 6 szombatot számlál, az 5 fejezethez hozzátoldtak még egyet. A *szefárd*¹⁸ tradíció mindmáig megőrizte azt a szokást, hogy az *Ávot* felolvasására a *Pesah* és *Shávu'ot* közti időszakban kerül sor, a legtöbb *askenáz*¹⁹ gyülekezet azonban nemcsak ekkor, hanem ez időszakon kívül még kétszer, azaz évente összesen háromszor olvassa fel. Így náluk a *Pesahkor* kezdődő felolvasás az újév (*Rosh ha-sháná*) előtti szombatig fejeződik be. A szombati tanulásnál minden fejezetet a *Sanhedrin* traktátus 10,1 misnájával vezetnek be, és a *Makkot* 3,16 misnájával zárnak.

Elsősorban tehát zsinagógai felolvasásra szánt szöveggé vált az *Ávot*, így minden más talmudi munkánál többször másolták és nyomtatták újra. Benne van a hagyományos imakönyvkiadásokban. Ismertségét éppen ez adja.

¹⁷ *Bárayta*: (arámi 'külső', 'idegen') a Rabbi Yehudá ha-Nási' által szerkesztett Misnába bem került tanná'itikus tanítások.

¹⁸ *Szefárd*: (bibliai név, 'Ovad. 1,20) – modern értelemben: a XIV–XV. században az Ibériai-félszigetről elmenekülő zsidók, akik többnyire a Földközi-tenger menti európai és afrikai országokban, illetve a Közel-Keleten telepedtek meg.

¹⁹ *Askenáz*: (bibliai név, Gen. 1,24; bibliai néptörzs neve, Yer. 51,27) modern értelemben – Németországból származó európai, keresztény milióban élő zsidók.

Az *Ávot* elhelyezése az imakönyvben jelzi, hogy a szövegnek milyen nagy jelentősége van a zsidó hagyományos tanulásban. A szombati Minhá imádság utánra szerkesztés szintén e kitüntetett szerepre hívja fel a figyelmet. A jámbor élethez elengedhetetlenek az *Ávot* szentenciái. Kora gyermekkortól fogva tanulni kell őket, hogy aztán egy életre szóló útmutatássá váljanak.

S mivel olyan tanításokat tartalmaz, amikkel a bölcsek az élet alapvető vonatkozásait vették szemügyre, tömör, szentenciózus stílusban – a *Pirqé ávot* a nem zsidók közt is a legismertebb talmudi értekezés. Valamennyi nyelven megjelent, amelyre az imakönyvet lefordították.

Nem készült *gemara*²⁰ az *Ávot*-hoz.

Mint már eddig is gyakran hivatkoztunk rá, igen híres és nagy hatású azonban az אבות דרבי נתן (héber, 'Az Atyák Rabbi Nátán szerint'²¹), az *Ávot*-ot magyarázó, ún. extrakanonikus talmudi kistraktátus. Az *Ávot*-nak egy korai, még Rabbi Yehudá ha-Nási' és utódai által véglegesen le nem zárt változatához íródott; 41 fejezetből áll (legalábbis az 1., kurrens változat, lásd alább). Címéből kiindulva egyesek feltételezik, hogy Babilóniai Rabbi Nátán, R. Yehudá ha-Nási' idősebb kortársa készítette, az *Ávot* egy értékeléséhez fűzött kommentár, fejtegetés gyanánt. Szintén teljesen agádikus.²²

Az *ARN* szövegének alapját az *Ávot* corpora alkotja. Megtartotta például a Nagy Gyülekezet Férfiától kezdődő mondások eredeti sorrendjét Yohánán ben Zakka'y vezető tanítványainak mondásaiig. Ez a sorrend a meglévő *Ávot*-kiadásokban az 1,16 és 2,7 rész között különböző betoldásokkal meg van bontva (részletezve lásd fentebb). Megőrizte némely ősi mondás eredeti formáját,²³ és olvasatai helyenként megvilágítják az *Ávot* egy-egy nehezebben érthető szövegrészét.²⁴ De tartalmaz olyan mondásokat is, melyek nincsenek meg a fennmaradt *Ávot*-szövegben, illetve híján is van néhány ott meglévő bölcsességeknek. Szövege bővelkedik anekdotában, exegetikai alternatívákban, folklorisztikus nézetekben, különböző nézőpontok bemutatásában, az értekezés gazdagítása és az egyes szövegrészek érthetővé tétele céljából. Ez az

²⁰ Gemara: (arámi 'tanulás', a *gemar* 'befejez', 'következtetést von le analógia alapján' jelentésű igéből) a Misnát magyarázó, az azzal kapcsolatos vitákat, döntéseket stb. tartalmazó rész a Talmudban.

²¹ Hagományos jelölése: *ARN*.

²² Talán csak egy alkalommal érinti burkoltan a halákhá szabályait: a 30. fejezetben, R. Mé'ir mondásainak magyarázata közben.

²³ Lásd az *Ávot* 1,5 és az *ARN* 7. fejezetében található megfogalmazás közti különbséget.

²⁴ Például vö. *Ávot* 2,10, a R. 'Eli'ezernek tulajdonított mondást az *ARN* olvasatával (15. fejezet).

interpretáló módszer nagyjából a *midrások*²⁵ magyarázó technikájához hasonlítható. Az *ARN* különlegességét tetézi, hogy általa olyan többé-kevésbé konzervatív nézetek is fennmaradtak, amelyeket a későbbi irányadó tanná'itikus tanítás már nem fogadott el.²⁶

Az *ARN*-nek két változata ismert. Az egyik az, amely a standard Talmud-kiadásokban található (1. kiadás 1550-ben, más kistraktátusokkal); a másik 48 fejezetből áll, s először Solomon Schechter adta ki (1887). Schechter a két szöveghagyományt mint A és B változatot jelölte. Az iménti rövid bemutatás mindkét változatot egyaránt jellemzi, bár kétségtől mind az alapállomány, mind pedig az *Ávot* szövegének terjedelmében vannak köztük különbségek, nem is beszélve a stiláris eltérésekről.

Datálásának kérdése bizonytalan. Nincsenek konkrét adatok, csak a nyelv, a tartalom és a stílus ad támpontot a feltételezéseknek. Valószínűleg tanná'itikus ('*amorá'kra*²⁷ nincs benne utalás).

Az *Ávot de-Rabbi Nátán*-t 1654-ben latinra, később más nyelvekre (például német, angol) is lefordították. A következő századok vezető tekintélyei is gyakran hivatkoztak rá.

Solomon Schechter az *ARN* minden (korában) létező kéziratának gondos áttanulmányozása után adta ki a művet. Az *Ávot de-Rabbi Nátán* volt tehát a legelső klasszikus rabbinikus szöveg, amelynek modern kiadása alapos filológiai gondossággal készült.

Az *Ávot* igen híres magyarázata, mely szintén merít az *Ávot de-Rabbi Nátán*-ból, *Maimonides* kommentárja.

Rabbi Moshe ben Majmun (RaMbaM) kommentárjában hosszan foglalkozik az *Ávot Neziqin*-beli szerepével.²⁸ Az *Ávot* jelenlegi, a *Bét din* (bíróság) számára fontos tudnivalók felsorolása utáni elhelyezkedését a Tradíció igaz voltának és elfogadásának megerősítéseként értelmezi. Az ilyen elhelyezés által nyer külön jelentőséget a hagyomány nemzedékről nemzedékre történő átadása. A Tóra bölcseinek felsorolása és tanításaik előszámlálása a *Neziqin*

²⁵ Midrás: (héber 'tanulmányozás', a *dárash* 'megvizsgál', 'kikutat' jelentésű igéből) irodalmi műfaj és módszer; vallási törvények következtetése a Bibliából, illetve a Bibliához írott magyarázó elbeszélések, példázatok gyűjteménye.

²⁶ Ilyenek például 'Elishá' b. 'Avuyá mondasai (24., 40. fejezetek).

²⁷ 'Amorá': (arámi 'előadó', 'értelmező') a Talmud törvénytudói, a tanná'itikus tanítás értelmezői, tolmácsolói (i. sz. III–V/VI. század).

²⁸ „Haqdámá la-Mishná”, 54–58. pp. (in: *Haqdámot le-pérush ha-Mishná*; 12. kiad., Jerusalem: Mosád Harav Kook, 1989).

rendben: felszólítás az utókor bölcseihez, bíráihoz, hogy ez első bölcsekhez hasonlóan kell nekik is saját gyülekezetükben és idejükben őrizni a Törvényt; valamint utasítás az irántuk való tiszteletre és megbecsülésre. A folytonosság, az állandó előírások folyamatossága arra utal, hogy az ítékezés és ítélet az Isten hatalmában van,²⁹ egy és ugyanaz az egymást követő nemzedékekben.

A traktátus *Neziqin*-beli elhelyezkedése azt is jelzi egyúttal, hogy nincsen senkinek sem nagyobb szüksége az erkölcsös magatartás elsajátítására, mint a bírának. A bíró, RaMbaM magyarázata szerint, különleges figyelemmel kell szemügyre vegye az *Ávot* maximáit, hiszen ha nem rendelkezik szilárd erkölcsi elvekkel, nemcsak magának, hanem az egész közösségnek árt. Ezért is kezdődik az *Ávot* a bírákhoz intézett felszólítással: „Legyetek megfontoltak az ítéletben / Ítéljetek megfontoltan!” (*Ávot*, 1,1). RaMbaM magyarázatában összefoglalja azokat az egyéb legfontosabb magatartási összetevőket is, amelyek az *Ávot* utasításaiból, előírásaiból a bírákra vonatkoztathatók: az ítélethozatal el nem kapkodása, ha nem tisztázott a tényállás, ugyanakkor nem is halogatása, ha a peres ügy minden részletében ismeretes; a tanúk lelkiismeretes és óvatos kikérdezése; az emberek iránti figyelmesség – ami támaszt nyújt esetleges baj esetén, de mégsem túlzott mértékű kapcsolattartás – a tekintély megőrzése végett; a becsületesség; a kompromisszumkeresés; a gazdagság s minden világi hívság elkerülése – a megvesztegetés elkerülése érdekében stb.

Az *Ávot* elhelyezkedése tehát tudatos szerkesztés eredménye; ugyanakkor e szerkesztésnek köszönhetően válik egyértelművé a traktátus egyébként talán kevésbé nyilvánvaló jelentésrétege.

²⁹ „Mert az ítélet az Istené” (Deut. 1,17).

III. Péchi Simon életéről

Péchi Simon születésének és gyermekkorának körülményeiről nincs kellő adat a birtokunkban; különféle találgatások keletkeztek róla az idők folyamán.³⁰ A legelfogadottabb feltételezés azonban mára az, hogy Péchi Pécssett született,³¹ az 1565/70-es években. Apja egy ottani szűcs lehetett.

A város életében ekkor már elég tekintélyes szerepet játszott az antitrinárius egyház: iskolát is működtetett, melynek Bogáti Fazakas Miklós lelkész állt az élén 1582–83-ban. Bogáti ekkor, baranyai tartózkodása idején írta meg híres zsoltárparafrázisait, melyben az ez idő tájt alakuló szombatosok rögtön saját szellemiségükre ismertek Ószövetség-centrikussága miatt. Bogáti *Psalterium*-a hosszú időre a szombatoság mértékadó olvasmányává, imádságoskönyvévé vált,³² ezért sokan Bogátit szombatosként,³³ mások a szombatosok szellemi megalapozójaként tartják számon. Péchi minden valószínűség szerint Bogáti-tanítvány volt az unitárius iskolában.

Pécssett, gyermekkori évei alatt tanulhatott meg törökül, ami nagyban hozzájárult későbbi pályafutásának alakulásához.

Családjával együtt vándorolt át aztán Erdélybe, ahol a kolozsvári Unitárius Kollégiumban folytatta tanulmányait. Ezt követően Szentkeresztre került, ahol iskola- vagy tanítómesteri állást töltött be, talán Eőssi András³⁴ gyermekeit tanította. Rövid idő elteltével hosszabb külföldi tanulmányútra indult.

Péchi peregrinációja döntő jelentőségű hebraisztikai felkészültségének megalapozásában. Egy év bukaresti tartózkodás után Konstantinápolyba ment,

³⁰ Lugosi József (Péchi énekeskönyvének XIX. századi kommentálója) szerint például Péchi cseh eredetű, mert egy énekverse kezdőbetűiből a Péchi néven kívül a Boem is olvasható, amiben Lugosi a cseh Bohemy nevet véli felismerni (Kőváry László, „Péchi Simon, kancellár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34. p.).

³¹ Vö. Kővárynak Péchi erdélyi származása mellett kifejtett érveivel, i. m.

³² Péchi is Bogáti zsoltárait ajánlja vejeének saját zsoltárfordítása mellett (Koncz József, „Péchi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390. p.).

³³ Például Moshe Carmilly-Weinberger, *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)* (Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995), 52. p.; Dán Róbert azonban amellel érvel, hogy Bogáti mindvégig megőrizte unitárius vallását (in: Bogáti Fazakas Miklós, *Magyar zsoltár*, Budapest: Magyar Helikon, 1979, 254. p.).

³⁴ Eőssi András szenterzsébeti birtokos volt az erdélyi szombatos irányzat megalapítója. A szombatoság keletkezéséről lásd Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon* (Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987), 35–47. pp.

ahol a szefárdi zsidók yeshivájában (Ortaköy-negyed) képezte magát. Itt ismerkedhetett meg a rabbinikus irodalommal: talmudi traktátusokat, Rashi Tóra-kommentárjait, a zsidó imakönyvet olvasta, talán a könnyebb bibliai szövegeket le is tudta fordítani.³⁵ Kapcsolatba került a tudós Melamméd családdal, tanuló párja lehetett Yoséf Melammédnek.³⁶ Konstantinápoly után Tuniszba (két év), Nápolyba, Rómába, Ragúzába ment. Bőven volt tehát alkalma tanulmányozni a zsidóság irodalmát, liturgiáját, s ezen belül is a szefárd rítust. Valószínűleg külföldi tanulmányútjáról magával hozta azokat a munkákat, amelyekből első fordításait készítette (később, 1623 után az Erdélybe érkező zsidók hozták a könyveket). Hazatérve,³⁷ az 1590-es évek derekán, Szenterzsébeten telepedett le, ahol Eőssi örökre fogadta.

Eőssi halála után Eőssi birtokainak tulajdonosa lett. Kornis Judittal kötött házassága pedig még tovább növelte a vagyonát (1607), Erdély legelőkelőbb családjaival hozta rokon kapcsolatba (Petkiek, Apaffiak, Székelyek, Bethlenek). Politikai pályafutása is ez idő tájt kezdődött.

1601-ben Báthory Zsigmond személyi titkára volt,³⁸ 1605-től Bocskai István mellett látott el titkári feladatokat. Sikeres közügyi szereplései mind nagyobb anyagi haszonnal jártak.

Politikai karrierje 1613-ban tetőződött, amikor kancellár lett Bethlen Gábor mellett. A fejedelem kancellárja politikai (és szellemi) teljesítményeivel való elégedettségét újabb és újabb adományok formájában fejezte ki. Péchi hamarosan az ország leggazdagabb emberévé vált. De talán mindez mégsem volt elég neki, talán még többre vágyott. Nem tudható biztosan, mindenesetre szembehelyezkedett Bethlen érdekeivel. A császáriakkal tárgyalásba bocsátkozott, és 1620-ban, a fehérhegyi ütközetnél, Bethlen utasítását nem teljesítve, késve érkezett Prága védelmére, csak már mire a császári csapatok szétverték a cseh–sziléziai szövetségeseket, és bevonultak a városba. A szövetségesek győzelme a Portának sem állt érdekében,³⁹ így joggal következtethető, hogy

³⁵ Vö. Dán, i. m., 124. p.

³⁶ Vö. Carmilly-Weinberger, i. m., 55. p.

³⁷ Kemény Zsigmond *A rajongók* című regényében (1858; a munkámhoz használt kiadás: Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969) Péchi Szentföldön tett utazásáról beszél. Péchinek az útról készített diáriuma azonban elveszett, és egyébként sincs semmi bizonyíték arra, hogy Péchi bármikor is ott lett volna. A külföldi útjával kapcsolatos további bizonytalanságokról lásd Kőváry László idézett írását.

³⁸ Báthoryval való kapcsolata gyermekkori eredetű, peregrinációjáról hazajövet is útba ejti Gyulafehérvárt.

³⁹ Dán Róbert, i. m., 166. p.

Péchi egyenesen a fejedelmi cím megszerzésére vágyott, és ehhez akarta Bécs és a török támogatását megnyerni. Ez a támogatás azonban a megváltozott politikai körülményeknek köszönhetően sosem született meg, s Pécht az 1621. évi hainburgi békétárgyalások megszakadásakor, 1621 májusában a fejedelem hűtlenség vádjával („a prágai csatáról való elmaradása” és „a hainburgi alkudozások eredménytelensége miatt”)⁴⁰ letartóztatta.

Nincs kézzelfogható bizonyíték arról, hogy Péchi szombatos lett volna politikai pályafutása idején.⁴¹ Sokkal valószínűbb, hogy a szamosújvári, illetve kővári börtönben, magányában fordult (egyres felfogások szerint vissza) a szombatos eszmék felé. A befelé forduláshoz, számvetéshez egy magánéleti tragédia is hozzájárult: 1621-ben meghalt a felesége. A börtönben olvasással, önképzéssel töltötte idejét. Olvasmányai közt szerepelt Sebastian Münster Vulgátától független, protestáns szellemű *Hebraica Bibliá*-ja⁴² és különböző héber nyelvű moráliagyűjtemények.⁴³ Ekkor írta az első *Ávot*-fordítását,⁴⁴ és talán a *Qohelet*-fordítást is.⁴⁵ 1624-ben szabadult, Kornis Ferenc és mások közbenjárására.

Birtokai nagy részétől megfosztva, 1624 után, szenterzsébeti száműzetésében kezdte meg fordítói, irodalmi tevékenységét.

1624 a fordulópont az erdélyi szombatosság történetében. A felekezeti második, legtermékenyebb szakasza kezdődött el ekkor. Péchi különleges elhivatottsággal és képzettséggel dolgozta ki a szombatosok ideológiai-rituális-szervezeti hátterét, miközben saját feladatát is felismerte és megfogalmazta. 1624 és 1629 közt lefordította a *Psalterium*-ot.⁴⁶ A szombatosság egyre nagyobb tért hódított: Udvarhelyszéken, Marosszéken, Marosvásárhelyt és Kolozsvárt is követőkre talált. Péchi Szenterzsébeten szombatos iskolát alapított. 1630-ban újrafordította az *Ávot*-ot; valamint olyan különböző etikai-jogi vo-

⁴⁰ Kohn, i. m., 179. p.

⁴¹ NB: Lövy Ferenc szerint „államférfiúi és diplomáciai elfoglaltsága közepett is foglalkozott rabbinikus irodalommal (...)”. (Lövy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, in: *Az Erdélyi Múzeum Egyesület 1. Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 60. p.).

⁴² Latin, 2 kötet; Basel, 1534–35; javított kiadás 1546.

⁴³ Lásd a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

⁴⁴ Kohn Péchi letartóztatása előtte helyezi, i. m., 267. p.

⁴⁵ Lövy Ferenc szerint 1624–1634 közt íródott; Lövy, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp.

⁴⁶ A fordítás és kommentár feltételezett eredetieiről Dán ír, i. m. (202–227. pp.). A művek kéziratára és kiadására vonatkozó adatokat lásd egyenként a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

natkozású fordításokat készített, amelyek mondanivalójának, előírásainak betartása feltétlenül szükséges volt a gyülekezet felépítése, működése szempontjából. Szefárd rítusú, teljes liturgiai rendszert felölelő imakönyvfordítását a 30-as években készítette el⁴⁷ – ez a világon a legelső teljes imakönyvfordítás. Az imakönyvet saját, már meglévő és bővülő gyülekezete számára írta, a zsidóságra, a jeruzsálemi szentélyre vonatkozó kifejezéseket átfogalmazta vagy kihagyta. Az Ószövetség-fordításhoz és kommentárhoz a rabbinikus tanítások ismeretében kezdett hozzá a 30-as évek második felében.⁴⁸ A Törvény megtartásának kötelezettségét a Noé-féle parancsokon és a Dekalóguson túl, az egész mózesi Törvényre kiterjesztette, ezzel tulajdonképp megfogalmazta a zsidósággal való (a szombatosság történetében eddigi) lehető legteljesebb azonosságot.

A Tóra tanulmányozásához hasonlóan a Szóbeli Tan, a rabbinikus szabályok, előírások tanulmányozása is kötelezővé vált.⁴⁹ Ekkor már a szombatosok az élő tradícióval is szembe tudtak nézni: 1623-tól ugyanis Bethlen jóvoltából megindult a zsidók beköltözése Erdélybe.

Péchi magánélete időközben – az újránősüléstől eltekintve – egyre tragikusabban alakult, gyermeke meghalt, birtokai visszaszerzéséért vagy megtartásáért folyamatosan pereskednie kellett. A politikai körülmények is mind baljósabbá váltak. A szombatos Székely Mózes⁵⁰ merényletet követett el I. Rákóczi György fejedelem ellen, amiben Péchi ugyan nem támogatta, mégis gyanúba hozták. A szombatosság állandó üldözésnek, veszélynek lett kitéve. 1635-ban az erdélyi országgyűlés megerősítette a „judaizálók” ellen hozott 1618. és 1622. évi határozatokat. Egyelőre „csak” vallásváltásra kötelezték a szombatosokat 1635 karácsonya határideig, 1638-ban azonban a fő- és vagyonvesztés ítéletét mondták ki rájuk (dési terminus).

Megkezdődtek a szombatos perek, kimenetelük minden esetben vagyonvesztés volt. I. Rákóczi politikai ellenzéke megsemmisült. Péchi Simon a

⁴⁷ A *siddur*-fordítás (hétköznapi imakönyv) talán a ferrarai, 1555-ös, a *mahzor* (ünnepi imakönyv) pedig egy velencei, 1614-es kiadás alapján készült. A datálás körüli vitákról lásd Guttman Mihály és Harmos Sándor „Bevezetés”-ét (in: *Péchi Simon szombatos imádságos könyve*, Budapest: IMIT, 1914, IMIT kiadványai, 39, 1–47. pp.).

⁴⁸ A munkák részletezése szintén a „Péchi Simon munkái” című fejezetben.

⁴⁹ Vö. Kohn, i. m., 277. p. (a *Szemág* kapcsán), hogy a szombatosokra csak a tiltó parancsolatok voltak kötelező érvényűek.

⁵⁰ Kohn, i. m., 206–207. pp.

kővári börtönbe került. Szabadulása érdekében ez alkalommal is az erdélyi főrendek fogtak össze.⁵¹

Szabadsága fejében Péchi kénytelen volt megtagadni szombatosságát, 1639-től a református hitre tért át.

1643/1644 körül halt meg, a hagyomány szerint Szentterzsébeten temették el.

⁵¹ Koncz József, „A P. S.-ért kezességet vállalók reverzálisa. 1638. november 11.,” *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.

IV. Péchi Simon munkái

Péchi Simon bibliafordítása⁵² (Thúry, 9. sz.). Jelenlegi lelőhely: Magyar Országos Levéltár, Teleki Levéltár. Jelzete: P. 667 / 10. [133 ívből álló, töredékes, a Genesis 5,14-tól az Exodus 12. fejezetéig tartó, *parasákra* (hetiszakasz, „szombati lecke”) osztott fordítás, magyarázattal. Kommentárjához Péchi zsidó bibliamagyarázatokat, midrásgyűjteményeket, ókori történetírók és a reformáció kiemelkedő képviselőinek munkáit vehette alapul.⁵³ A Genesis-fordítással a könyv végén feltüntetett időpont szerint 1634. szeptember 28-án végzett.]

Szövegkiadás: Koncz József, „Pécsi Simon biblia fordítása”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*: 1880; 368–373. pp. [Mózes I. könyvéből a 41. fejezet közlése, és szemelvények a fejezethez tartozó magyarázathoz.] Koncz József, „Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából 1643. Kilencedik rész I. Mózes”, *Magyar Protestáns Egyházi Iskolai Figyelő*: 1880; 347–348. pp. [Mózes I. könyvéből a 9. fejezet közlése.]

Ismeretlen kódexből származó töredékes Biblia-fordítás.

Szövegkiadás: Lővy Ferenc, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp. [Péchi *Qohelet*-fordításának egyet-

⁵² A kódexek és az egyes munkák címeinek leírásában Thúry Zsigmond helyesírását, átirási rendszerét követtem (Thúry, *A szombatós kódexek bibliographiája. Különös tekintettel azok énektartalmaira*, Mezőtúr: Borbély Gyula, 1912). A datálás tekintetében néhány esetben figyelembe vettem az Elemér Lakó, Comp., Mihály Balázs, Pref., *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, I: *Catalogue*, II: *Indices* (Szeged: 1997) bibliográfia eredményeit.

⁵³ A kor művelődéstörténeti háttérének ismeretében (sok esetben azonban, sajnos, híján az eredeti művek ismeretének), összhangban Péchi rekonstruált „locusaival”, mára a Péchi-kutatás megállapította, hogy bibliamagyarázatához Péchi használhatta a *Biblia Rabbinica Magna* (kiadva sorozatban: Velence, 1514–1517; átdolgozott változat: Velence, 1548) kommentárjait: Ya'aqov ben 'Áshér Tóra-magyarázatát, Rashi, 'Avráhám ibn 'Ezrá' kommentárjait, a *Rabbi Tanhumá'*, *Midrash Shemu'el* midrásgyűjteményeket; a *Beré'shit Rabbá'*-t (Szaloniki, 1593–94); Hizqiyá ben Mánoah bibliakommentárját (kiadva: Velence, 1524; Krakkó, 1554); Shim'on ben Yoha'y misztikus bibliaértelmezését (Mantua, 1558–60; Lublin, 1623), Sebastian Münster héber–latin Biblia-fordítását (kiadva: Bazel, 1534–35; javított kiadás: Bazel, 1546) stb.; Josephus Flavius, Luther, Johannes Sleider, Matthias Vehe-Glirius frásait stb. Bővebben lásd: Dán Róbert, i. m., 263–288. pp.

len lapja. Feltehetően korábban készült, mint a *Tóra-fordítás*, tehát 1634 előtti. Az 1,13–18, illetve a 2,1–10 versek közlése, magyarázattal.]

Péchi Simon zsoltár-fordítása (Thúry, 7. sz.). A székelykeresztúri unitárius gimnázium 224 levélből álló, 9840. számú kézirata. [Részben Péchi saját kezétől származó, részben Bét János által írt (51. zsoltártól), 150 zsoltárt tartalmazó kódex. A fordítás keletkezési ideje az 1620-as évek második fele.]

Kiadás: *Péchi Simon Psalteriuma*. Közzétette: Szilády Áron (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1913). **A kiadás ismertetése:** Borbély István, *Erdélyi Múzeum*: 1913; 377–379. pp. – Harmos Sándor, *Irodalomtörténet*: 1913; 379–381. pp. – Váczy János, *Egyetemes Philologiai Közlöny*: 1913; 339–340. pp.

Péchi Simon talmud-fordítása (Thúry, 6. sz.). A székelykeresztúri unitárius gimnázium 9839. sz. kódexe; jelenlegi lelőhelye: Marosvásárhely, Teleki Téka. Jelzet: 0449. A kézirat fénymásolati példánya birtokomban van.⁵⁴ [A *Pirqé ávot* 1620/21-es fordításának Bét János általi, feltehetően 1629-ből való másolata. A magyarázat Yoséf ben Hayyim Yabec *Ávot*-kommentárja⁵⁵ nyomán készült.]

A kódexről a XIX. század második felében további másolatok készültek, ezek a kéziratok eredetileg a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtárában voltak, jelenleg a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában található. Jelzetük: Ms. U. 775. és Ms. U. 1654/I.

Szövegkiadás: Kriza János, „A szent atyáktól kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól”, *Keresztény Magvető*: 1875; 45–49. pp. [5. szekció, XI., XII., XIII., XVI. textus, magyarázattal.]

Péchi Simon talmud-magyar fordítása (Thúry, 8. sz.). Lelőhelye eredetileg a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára; jelenleg a kódex a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában található. Jelzete: Ms. U. 971. Mikrofilmje: az MTA. Mikrofilmtárban, A. 357 / III jelzetten. [A *Pirqé ávot* mellett Yoséf ben 'Avrahám Hayyun *Millé de-'ávot*-jának⁵⁶ fordí-

⁵⁴ Magát a kéziratot is tanulmányozhattam a könyvtárban, rövid marosvásárhelyi látogatásom (1998) alkalmából.

⁵⁵ *Pérush massekhet 'Ávot*, Drinápoly, 1555.

⁵⁶ Konstantinápoly, 1578.

tása. A kódex túlnyomó részben Péchi saját kezétől származó, azaz autográf. Keletkezésének ideje 1630–1640.]

Péchi Simon fordításainak gyűjteménye (Thúry, 12. sz.). Jelenlegi lelőhelye a Magyar Országos Levéltár, Teleki Levéltár. Jelzete: P. 667 / 10. [Öt, feltehetően 1631/32-ben készült, 1705-ből fennmaradt fordítástöredék (közülük néhány a *Kalocsai kódex*-ben is megtalálható).] A fordítások sorrendben a következők:

1) *A szentséges törvénynek 365 tiltó parancsolatai, vagy a Szemág első részének fordítása*⁵⁷ [a következő lapon bejegyzések 1784–1815-ből].

2) *Fordítások Israel ben Joseph Alnakawa valláserkölcstani műveiből és Eliyahu ben Moshe de Vida 1574-ben befejezett Bölcsesség kezdete (Reshit hokhmah) című könyvéből.* [A kézirat csupán a *Menorat ha-má'or*-ból tartalmaz részleteket, de nagy valószínűséggel Péchi de Vidá's művéből is fordított.]⁵⁸

Szövegkiadás: Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889, 307–309. pp. [Szemelvények.]

3) *Ez világ szorgalmatosságának vizsgálásáról íratott könyv, kinek authora, szerzője volt amaz igen régi rabbi Simeon, ki a 2. templom alatt élt* [valójában Shelomo ibn Gabirol *Válogatott gyöngyök*⁵⁹ című munkájának fordítása].

4) *Rövid kivonatok zsidó könyvekből* [például Yoséf Caro Shulhán 'Arukh, *Yore dé'á* 60. szakaszának fordítása;⁶⁰ valamint *Az szent írás és az szenttörvény magyarázatjának 13 regulairól és módgyáról*, mellyel Rabbi 'Aqivá' *Sifráját* követve, Rabbi Yishmá'él ben 'Elishá' hermeneutikai szabályait (middot) dolgozza fel stb.].

5) *Életnek ösvénye* ['Áshér ben Yehi'él: *'Orhot hayyim*].⁶¹

Szövegkiadás: Koncz József, „A szentatyáktól kiszedegetett tanulságok Pécsi Simontól. Életnek ösvénye”, *Keresztény Magvető*: 1885; 164–169. pp. [A kódex utolsó darabjának önálló bemutatása. Koncz azon feltételezése, hogy

⁵⁷ Moshe ben Ya'aqov mi-Coucy, *Parancsolatok nagy könyve (Séfer micvot gádol*, 1250 körül). Péchi valószínűleg a velencei, 1547-es kiadásból fordított.

⁵⁸ Yisrá'él ben Yoséf 'Álnáqává *Menorat ha-má'or* című munkája 'Eliyáhu ben Moshe de Vidá's 1574-ben befejezett *Ré'shit hokhmá* című munkájával kolligálva jelent meg Krakkóban, 1593-ban.

⁵⁹ A *Mivhar ha-Peninim* Péchi számára elérhető kiadása: Velence, 1546.

⁶⁰ Péchi feltehetően a velencei, 1565-ös kiadást használta.

⁶¹ Péchi valószínűleg a velencei, 1518-as kiadást ismerte.

az *Az Szent Atyák...* fordítást nevezi meg a kézirat címeként, a Péchi-kutatás legelső stádiumait (a kellő lelfőanyag hiányát) jelzi.] Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889, 306–307. pp. [Szemelvények.]

A kódex szövegének közlése: Szilágyi Sándor – Koncz József, „Péchy Simon lappangó munkáiról”, *Figyelő*: XIX. szám, 1885; 1–7. pp. [A kódex tartalmának kifejtése kapcsán szemelvények az 1. és 2. rész fordításából.]⁶²

Péchi Simon fordításgyűjteménye (Thúry, 60. sz. = 7. A). Lelőhely: Kalocsa, Főszékesegyházi Könyvtár. Jelzete: Ms. 229. Mikrofilm: MTAK. Mikrofilm-tár; A. 633 / I. A kódex mikrofilmjéről készült fénymásolat jelenleg a birtokban van. [Az 1630-as évekből származó, kis alakú, hártabőr kötésű kódex; 14 különböző szombatos munka fordítása.] Az írárok az alábbi rendben követik egymást:

1) *A Péchi-féle imakönyv*.

Kiadás: Péchi Simon szombatos imádságos könyve. Közzétette, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Guttmann Mihály és Harmos Sándor (IMIT kiadványai, 39, Budapest: IMIT, 1914).⁶³

A kiadás ismertetése: Borbély István, *Keresztény Magvető*: 1914; 239–240. pp. – Harsányi István, *Sárospataki Református Lapok*: 6–7. szám, 1915. – Patai József, *Irodalomtörténeti Közlemények*: 1915; 254–255. pp. – Király György, *Egyetemes Philologiai Közlöny*: 1916; 126–127. pp. – Edelstein Bertalan, *Irodalomtörténet*: 1917; 330–333. pp.

2) Következik az bölcs Jochannan versekben szerzett poenitentia tartó éneke könyörgése [Shelomo ibn Gabirol költeménye].⁶⁴

3) Az szentséges Kippur imádsága közben való Rabbi Salamon Gabirul fia rendelete, kit hinak Kether Malkut (כתר מלכות) országlás, vagy királyság koronájának.⁶⁵

⁶² A kódexről szóló részletes tájékoztatóban Thúry említést tesz Koncz Józsefről, a kódex felfedezőjéről (i. m., 57. p.).

⁶³ NB: a *Kalocsai kódex* csak a mahzor alapját képezte a kiadásban, a siddur az ún. *Semináriumi kézirat* (Thúry: *Péchi Simon imakönyv-fordítása*, 11. sz.) alapján készült (lásd Guttmann – Harmos, i. m., „Bevezetés”, 1–47. pp.).

⁶⁴ A XI. századi spanyolországi költő versét Péchi valószínűleg a velencei, 1546-os, más szerzők műveivel kolligált kiadásból ismerhette.

⁶⁵ Lásd előző jegyzet.

4) *Zsoltárfordítás* [megegyezik a Thúry által *P. S. zsoltár-fordítása* címmel jelzett kézirat szövegével].

5) *Az Pasah és Pogácsás Innepnek követésének rövid módja, melyet Agadanak híznak.*

6) *Az Szent Atjaktól ki szedegettetett tanuságok magyarra zsidóbol fordított. Pechi Simontól az Isten törvénye szerető Atyafiak kedviert és épületekert* [megegyezik a Thúry által *P. S. talmud-fordítása* címmel jelzett kézirat *Pirqé ávot* szövegével].

7) *A negyedik sectionak 22-dik részének magyarázatja*⁶⁶ [megegyezik a Thúry által *P. S. talmud-fordítása* címmel jelzett kéziratban a *Pirqé ávot*-hoz írott magyarázat 4,22 részével].

8) *Oly regulák, melyeknek megtartásával eltávoztatnak az örök halálnak törei és megnyeretnek az örök életnek tündöklő fényes világos világossága* (1–131. regula).

9) 24. Táblánk. *Az örök életnek ösvényéről más rövidebb regulák, melyekkel okosbba tétessél és vigyázóbbá – az mennyei jóknak keresésére és megnyerésére mind penig a legalsó pokolnak eltávoztatására* (1–23. pont). [A 8. és 9. számon jelzett fordítás 'Ásher ben Yehi'él 'Orhot Hayyim című művéből való, vö. a Thúry által *P. S. fordításainak gyűjteménye* címmel jelzett kézirat 5. darabjával.]

10) 25. Tábla (1–58. pont).

11) 27. Tábla *Sulchan aruk = Vetett asztal nevű könyvből* (Yoséf Caro; 1–21. pont).

12) *Ugyanazon könyvből 155. jegy alól. Az imátkozó házakról.*

13) *A 157. jeltől.*

14) *Birkat Hamazon. A rész befejezése: Több azon kívül asztali rendtartásokról, mind törvényből, mind tisztességes jó rendtartásokról való ítéleteket a bölcseknek más helyre és üdőnek alkalmatosságára hagyván.* [Yoséf Caro, *Shulhán 'Arukh: Az élet ösvénye ('Orah Hayyim)* című rész töredékfordításai.]⁶⁷

Énekek kiadása: A kódex különböző oldalain (76a, 80a–80b, 81b–82a, 250b–251a, 251b–252a) található énekek kiadása: *Régi magyar költők tára. XVII. század. 5. kötet: Szombatos énekek*, 239–256. pp. Kritikai kiadás; szerkesztette: Varjas Béla, jegyzetek: Scheiber Sándor (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970).⁶⁸ Közülük három ének in: *Szöveggyűjtemény a régi magyar*

⁶⁶ Yoséf ben Hayyim Yabec alapján (Drinápoly, 1555).

⁶⁷ Péchi feltehetően a velencei, 1565-ös kiadást használta.

⁶⁸ Különböző szombatos kódexekből összegyűjtött énekekkel együtt, vö. i. m., „Jegyzetek”, 534–541. pp.

irodalomból, I: Késő-renaisszánsz, manierizmus és kora-barokk. Szerkesztette: Kovács Sándor Iván (Budapest: Osiris, 1998), 212–215. pp. [Az itt közzétett három ének közül csak az első (Az reggeli hamida után) származik ebből a kódexből.]

Kisebbszövegek, levelezés

Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchi Simon erdélyi kancellárról”, *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*: 1863; 349–357. pp. [Péchi Simon kővári fogságában írt levele Bethlen Istvánhoz, 1621. december 29.]

Szilágyi Sándor, „Pécsy Simon levelei Thurzó Imréhez”, *Történelmi Tár*: 1878; 117–136. pp. [1620. december 24. és 1621. május 13. közt kelt levelei, szám szerint 15.]

Koncz József, „Pécsi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390–391. pp. [Vejehez, Angyalosi Istvánhoz 1637. február 23-án és 1641. október 16-án írott levél; valamint Szigethy Erzsébet és Angyalosi István 1638. február 13-ai levele a fejedelemez.]

Koncz József, „Pécsi Simon eredeti levelei a gróf Teleki-család levéltárában”, *Keresztény Magvető*: 1883; 169–174. pp. [Péchi Simonnak vejehez, Angyalosi Istvánhoz 1637. április 20. és 1641. augusztus 25 között írt öt levele; valamint egy 1648. május 3-án kelt levél (Kénosi vallasása az agárdi birtok ügyében).]

Koncz József, „Pécsi Simon bözödi birtokos és Bözöd patronusa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 41–42. pp. [Levél (okirat) a bözödi birtok ügyében, 1630-ból.]

Koncz József, „Pécsi Simon három vejének reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 42–43. pp. [Farkas Ferenc, Kénosi Ferenc, Angyalosi István birtokokról szóló levele (okirat), 1637. április 12.]

Koncz József, „A Pécsi Simonért kezességet vállalók reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp. [1638. november 11-én kelt kiváltó okmány, Ugron Pál, Apaffi István, Székely Boldizsár nevével.]

Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből”, *Keresztény Magvető*: 1904; 274–275. pp. [Kornis Ferenc királybíróvá választása végett Udvarhelyszék rendjeihez írt ajánlás 1614. január 3-án; továbbá egy 1630. június 24-én kelt lajstrom, melyben Péchi „felsorolja, hogy miket vihetett el Kornis Ferenc” birtokairól fogsága idején.]

Vass Miklós, „Péchy Simon három levele”, *Történelmi Tár*: 1905; 288–295. pp. [Dersi Pettky Jánoshoz, 1607. január 25.; valamint két olyan levél, amiket korábban már közöltek: az 1614. január 3-án írott ajánlás

Udvarhelyszék rendjeihez,⁶⁹ és a Bethlen Istvánnak címzett levél 1621-ből.⁷⁰]

Vass Miklós, „Adatok Péchy Simon életéhez”, *Történelmi Tár*: 1907; 499–505. pp. [Péchy Simon levele Kornis Farkasnéhoz, 1616. április 13; Péchy Simonné Kornis Judit levele bátyjához, Kornis Ferenchez, 1620. június 28; Péchy Simonné Kornis Judit levele Kornis Ferencné Bornemissza Juditnak, 1620. július 24.; Kornis Ferenc levele Bornemissza Judithhoz, 1621. augusztus 6.; Forró Ferenc levele Hajdu Péterhez, 1632. március 18., és Hajdu Péter válasza.]

A Péchy Simonnal foglalkozó irodalom

Monográfiák

Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchy Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889.

Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchy Simon*, Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.

Cikkek, tanulmányok

Kőváry László, „Péchy Simon, kancellár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34–48. pp.

Koncz József, „Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.

Kohn Sámuel, „Egy kiadatlan irodalom föl nem használt magyar nyelvkinccsei”, *Magyar nyelvőr*: 1888; 567–573. pp.

Lóvy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, *Az Erdélyi Múzeum Egyesület I. Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 57–69. pp.

Harmos Sándor, „A szombatos imakönyv névtelen írója”, *IMIT Évkönyve*: XXXVI. szám, 1913; 333–343. pp.

⁶⁹ Lásd Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből” (i. m.).

⁷⁰ Lásd Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchy Simon erdélyi kancellárról” (i. m.).

V. Péchi Simon héber nyelvtudása

Péchi felfogásában a „lingua primigenia” fogalma a reformáció utolsó irányzatainak eszmei jegyeit tükrözi.

A héber nyelv már nem a biblia népszerűsítésének, nem is pusztán a vallási, ideológiai polémiáknak az eszköze, hanem az igaz vallás követésének az útja, nélkülözhetetlen ismeretanyag.

Péchi nyelvismerete mindamelllett ötvözi a reformáció héber nyelvvel kapcsolatos eredményeit: a filológiai igényességet és a kritikai gondolkodásmódot – a vizsgált szöveggel szemben tanúsított kritikai hozzáállást, a protestáns kritikai szellemet.

Péchi héber nyelvtudására tehát egyfelől a reformációs örökség: a filológiai indíttatás jellemző.

A tudományos szövegfilológia művelésével, nyelvtörténeti, nyelv-összehasonlító tárgyú magyarázataival reflektált nyelvtudásról ad számot. A nyelv, amit tökéletesen birtokol, egyben kutatásainak, elemzéseinek is tárgya: nyelv-ismerete filológusi, nyelvészi nyelvismeret, kontrollált tudás.

De túlmutatván mindezen, Péchi viszonyulása a héber nyelvhez nem a keresztény hebraisták szemléletével egyezik, hanem jellegzetesen rabbinikus alapokon áll. Fordításaihoz ugyan felhasználja a reformáció kiváló hebraistáinak munkáit, munkásságában azonban egyre kizárólagosabb jelentőséget nyer a közvetlen rabbinikus forrásismeret, a rabbinikus irodalom mint forrásanyag (Misna, Talmud, midrások stb.).⁷¹

Kitűnően ismeri tehát a bibliai héber mellett a rabbinikus héber nyelvet és terminológiát, héber textológiai vizsgálatai (így fordításai is) a rabbinikus zsidóság nyelvi, exegetikai szempontjait mutatják.

Átírási rendszerében is megnyilvánul a zsidósággal való közösségvállalás. Amennyire rekonstruálni lehet, a szefárd közösség kiejtését jelzik konszonáns-átírásai, például a π szefárd kiejtési hagyományát (χ) követi a *ch*-val és *k*-val, a π -ét (*q*, *k*) a *k*-val, a π -ét (*t*, ϑ) a *t*-vel és *th*-vel, valamint az ν -ét (mint *ghain*) a *ch*-val és a *h*-val való átírás.⁷²

⁷¹ Vö. a „Péchi Simon munkái” című fejezettel, ahol Péchi rabbinikus kommentár-használata, rabbinikus irodalmi fordításai részletesen fel vannak tüntetve.

⁷² Az askenázi kiejtés ellen döntő érv a π fonéma jelölése, az askenázi kiejtésben ez ugyanis *s* vagy *š*. Az egyes közösségek mássalhangzó-kiejtésének táblázatát lásd Roth, Cecil – Wigoder, Geoffrey, Ed., *Encyclopaedia Judaica*, 1–16., Jerusalem: Keter, 1972, 85–86. pp.

Péchi héber nyelvtudása így (másfelől) rabbinikus jellegűnek, judaista szemléletűnek minősíthető.

Péchi filológiai precizítására, a rabbinikus irodalomban és terminológiában való jártasságára és szépírói ambícióira újabb példa a Péchi-irodalomban mindeddig feldolgozatlan *Az szent atyáktól...* című fordítás, melynek jelen gondozása remélhetőleg előrelépés a Péchi-kutatásban, és hozzájárul ahhoz, hogy Péchi e világviszonylatban is kiemelkedő jelentőségű munkája a nagyközönség számára is elérhetővé váljék.

VI. Péchi Simon *Pirqé ávot* fordítása

1. A fordítás ideje, forrása

Az *Ávot*-fordítás a Bét János-féle másolat tanúsága alapján 5381-ben, azaz 1620/21 táján készült. Kohn a letartóztatás előtti, 1620. évi dátumot tartotta valószínűbbnek a fordítás keletkezési idejéről, Dán azonban, hivatkozva többek közt Péchi Bethlen Istvánnak egy börtönben írt levelére, mely szerint az írás tőle „eltiltatott” 1621. július 30-a előtt, az 1621. évi időpont mellett érvelt.⁷³

Péchi sztoikus, magába és múltba tekintő fogolyállapota minden bizonnyal alkalmas lehetett az *Ávot* morális elveinek végiggondolására, igazságuk elfogadására. Az egykori kancellár későbbi, közélettől visszavonult életmódját így nemcsak külső erők befolyásolták, hanem valószínűleg a börtönben felismert belső indítékok is: az *Ávot*-nak, az élet leglényegesebb kérdéseit tárgyaló traktátusnak fordításával saját életének értelmét is számba vehette.

Péchi ezzel a fordításával elkészítette az *Ávot* első, európai nyelvre való átültetését. A következő nemzeti nyelvű fordítás (olasz–francia) csak 1629-ben született meg, amikor Péchi már a 2. *Ávot*-fordításán dolgozott. Az 1620/21-es fordítást ugyanis a későbbiekben nem találta kielégítőnek, felülvizsgálta, és az *Ávot*-ot 1629–1630-ban egy más kommentár kíséretében (Yoséf ben 'Avrahám Hayyun, *Millé de-'ávot*; Konstantinápoly, 1578) újr fordította. A kézirat fennmaradt, Ms. U. 971. számon érhető el a Román Tudományos Akadémia Kolozsvári Fiókjának Könyvtárában; mikrofilmen is: MTAK. A. 357 / III. jelzetten.⁷⁴

Az 1620/21-es *Ávot*-fordításához Yoséf ben Hayyim Yabec XV–XVI. századi mantuai prédikátor és exegeta kommentárját használta, amely először 1533-ban Konstantinápolyban jelent meg. Péchi feltehetően az 1555-ös drinápolyi kiadást ismerte.

⁷³ További érvei Dán, i. m., 192. p.

⁷⁴ Részletesen lásd „Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon” és „Péchi Simon munkái” című fejezeteket.

2. Bét János másolata (1629) és a Kalocsai kódexben fennmaradt másolat (1630-as évek)

Ez első Atyák-fordítása a XVII. században két kéziratban maradt fenn. Időben az első kézirat 166 levélből álló, rongypapír, negyedréti alakú, bőrkötésű kódex (9839. sz.), a Thúry-bibliográfiában *Péchi Simon talmud-fordítása* néven a 6. számot viseli.

A kódex tagolása a következő: Péchi az egyes fejezeteket (terminológiájában „sectio”) misnánként („textus”) kommentálja, azaz a textust rögtön a hozzá tartozó magyarázat követi. A bibliai helyekre történő hivatkozások néhány kivételtől eltekintve nem a textusokban (illetve a textusok szövege melletti margón), hanem a kommentárban vannak feltüntetve (vagy csak a margón, vagy a margón és a szövegben is).

Maga a *Pirqué ávot* fordítás, tehát a textusok könnyen olvashatók, egyetlen személy: Bét János szép kézírása. A magyarázat (ami a kódexnek kb. a háromnegyedét teszi ki) szintén tőle származik, de ez már helyenként a textusoknál jóval nehezebben olvasható, sőt: a feltehetően gyorsabb, kurzív írás (kisebb betűk) néhol olyannyira eltér az egyenletes, lassú írástól, hogy úgy tűnik, mintha Bét Jánoson kívül más is közreműködött volna a kódex létrehozásában.

Bét személye mellett ugyanakkor több érv is szól. Egyrészt: általában folyamatos az átmenet a lassú írásból a gyorsabb kézírásba, tehát nem hirtelen a váltás, hanem nyomon követhető, fokozatos. Másrészt: a magyarázaton belül is csak hosszabb, értekező-elbeszélő rész esetén jelentkezik. Így a textusok és a magyarázat kézírása közti esetleges különbség nem több személy jelenlétét, hanem talán a másoló fontossági hierarchiáját feltételezi.

A kódex személyes vizsgálata során rekonstruáltam, hogy oldalszámozása (legalábbis az első 100 oldalé) a régiségből való, azt azonban, hogy Bétől származik-e, nem tudtam eldönteni.

A másik kézirat az 1630-as évekből származó, hártyabőr kötésű, kis alakú (zsebben hordható) kódexben, az ún. *Kalocsai kódex*-ben található (22102. sz. jelzet, Thúry, no. 60 = 7. A), amelynek maga Péchi lehetett a tulajdonosa.

A *Kalocsai kódex* tartalmát az előző fejezetben tárgyaltam részletesen („Péchi Simon munkái”). 314 levele 309-ig van számozva.⁷⁵ A kódex 14 fordítása között az *Ávot*-fordítás a 6. helyen szerepel (254a–273a).⁷⁶

⁷⁵ Thúry, i. m., 116. p.

⁷⁶ Thúry Zsigmond beosztása alapján (i. m., 120. p.).

A textusok sorban következnek egymás után (nincsenek megszakítva magyarázattal), a locusokat a másoló a margón jelölte. Mivel azonban a margón kevés a hely, néhol az egy szóhoz, mondathoz stb. tartozó utalások egymás alá kerültek, tehát átcúsztak a következő sorok mellé, így sok esetben nehéz meghatározni, hogy mely kifejezésre is vonatkoztak eredetileg. A helyzetet nehezíti, hogy a másoló nem jelezte a hivatkozásokat következetesen.

Feltehetően ez a másolat is egyetlen személy munkája. Kézírása igen nehezen olvasható, de végig egyforma és rendkívül szép.

A teljes *Pirqé ávot* fordítás után következik a *Kalocsai kódex*-ben külön a magyarázat, de nem az egész *Ávot* magyarázata, hanem csak a 4,22-höz tartozó (273b–279b).⁷⁷ Az irodalomban azon nézet tehát, hogy ez a fordítás töredékes, kizárólag a kommentár fordítására áll.⁷⁸

Mivel a kéziratokban szereplő *Atyák*-szöveg lényegileg megegyezik,⁷⁹ csak a Bét-féle változatot közlöm teljes egészében. A *Kalocsai kódex* szövegét abban az esetben adom meg [szögletes zárójelben], ha az különbözik az előbbtől, például szóhasználatban, szórendben (az ilyen jellegű eltérésekre aláhúzással hívom fel a figyelmet a Bét-féle változatban), illetve tartalmaz olyan részt, amely nem szerepel a Bét által másolt szövegben (ekkor külön + jelet is használok). A Bét-féle többletet – amely szó, szerkezet, tagmondat, nagyobb egység tehát nem szerepel a *Kalocsai kódex*-ben – *dőlt betűvel* jelzem. A részletes elemzésben e két másolat közti kisebb különbségeket külön is megemlítem.

A másoló tévesztéseit, illetve javításait *két csillaggal* látom el.

A textusok számozását a *Kalocsai kódex* kézírata elejétől fogva feltünteteti, a Johannes Bét általi másolat csak a 2. sectio IX. textusától.

A textusok sorszámát egységesen római számokkal jelölöm.

3. A kéziratok helyesírási, nyelvi sajátosságai; átírásuk

A Bét János másolta kézirat a mondatokat, tagmondatokat elválasztó írásjelek tekintetében igen fejlett fokon áll. A mondatokat Bét – modalitástól függően – ponttal és kérdőjellel zárja, ritkábban vesszővel, kettősponttal vagy pontos-

⁷⁷ Thúry, i. m., 121. p.

⁷⁸ Dán, i. m., 192. p.

⁷⁹ Hasonlóképpen a 4,22 magyarázatának szövege is csaknem teljesen egyforma.

vesszővel. Ez utóbbi három írásjel használata tulajdonképpen felfogható tagmondatzáró szerepűnek is, ha ugyanis Bét, valóban ritkán, mondatvégre teszi őket, akkor biztos, hogy a mondatok között olyan szoros tartalmi-logikai kapcsolat van, mint amilyen egy-egy mondaton belül, a tagmondatok között szokott lenni (például tartalomvárás, felsorolás stb.).

Tagmondat határát jelző írásjelei: vessző, pontosvessző, illetve éppen a mondategység, tagmondatérték közti átmenet folytán egy-két esetben a pont.

A kézirat tehát arról tanúskodik, hogy ekkorra már lezajlott az a tendencia, amelynek következtében a pont és a kérdőjel mondatzáró, a vessző, a pontosvessző és a kettőspont egyéb – például tagmondatokat elválasztó – funkcióra állandósult.⁸⁰

Azért, hogy e tendencia utolsó fázisai vagy az egyes nyelvi szintek közti bizonytalanság szövegszinten tetten érhető legyen, hűen regisztráltam a kézirat eredeti írásjelhasználatát.⁸¹

A *Kalocsai kódex* írója kevesebb írásjelet használ: mondat végén pontot vagy kérdőjelet, tagmondat határán vesszőt. Kettőspontot csak rövidítés és elválasztás jelölésére. Átírásomban precízen követtem tagolását.

Korántsem voltam azonban ennyire hűséges például a nagybetűk visszaadásában. Mindkét kézirat szerzője, koruk szokása szerint, elég következtelenül használja ugyanis: néhol a tagmondatokat is nagybetűvel kezdik (ezt, éppen a tagmondat–mondat problematikára tekintettel, többnyire visszaadtam); máskor olyan közneveket jelölnek nagybetűvel, ahol az illetén kiemelésnek semmi indoka sincs. Ez esetben a mai helyesírási rendszert követtem.⁸²

Az egybe- és különírás terén a másolók használatát vettem át (a kérdőszó, az *is* egybeírása az előtte álló szóval, az igeikötők különírása stb.). Ugyancsak megőriztem a toldalékkal ellátott szavak Péchi- vagy másolókéféle helyesírását:

⁸⁰ Keszler Borbála a pontosvessző megjelenését a XVI. század második felére datálja, szerepét a vessző és a kettőspont szerepével azonosítja. A kettőspont a XVI–XVII. században felsorolás tagjai közt, tartalomváró kifejezések után, választó szerkezetekben fordult elő (Keszler Borbála, *A magyar írásjelhasználat a XVII. század közepéig*, Nyelvtudományi Értekezések, 141, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995).

⁸¹ Még az *s* utáni kötőjelet, a címek utáni, nem minden esetben kitett pontot is feltüntettem (megőrizve a következtelenséget) – de már a perióduszáró jeleket értelemszerűen nem.

⁸² Az Istenre vagy Szentségre utaló, méltóságot kifejező közzszavak kezdő nagybetűit meg-hagytam.

például a múlt idő egy -t-vel való jelölését magánhangzó után; a kiejtést követő írásmódot birtokos személyjeles, igei személyragos szavak esetén; a maitól eltérő szóelemzés szerinti használatot (például -gy / -gj mint a felszólító mód jele) stb.

Magában a betűk átírásában csak részben voltam hűséges. Megtartottam a névelő jelölését (egységesen *á*-ként). Nem tartottam meg ugyanakkor az *e* mellékjelekkel jelölt formáit. Megőriztem az *i, j* y-vel való jelölését, de már ékezetet nem tettem az y-re, hiába is van úgy a kéziratban.

Nem volt könnyű dolgom az *o, ó; ö, ő; u, ú; ü, ű* fonémapárok megkülönböztetésében. A másolók ugyanis (főként Bét) abszolút rendszertelenül használják ezeknél a hangoknál az ékezetet.⁸³ Ha ki is teszük, annak hosszúságából, alakjából nehezen lehet kikövetkeztetni, hogy hosszú hang jelölésére vagy rövidére szánják. Abban az esetben mertem hosszú hangot írni, ha egyértelműnek bizonyult a másoló jelölése.

Az *uö, uő* ligatúrát *w*-ként írtam át. A főként mondat- és szó eleji helyzetben megjelenő *eö*-t megőriztem (*ö, ő* – Bét-féle kézirat). Fontos szempont volt előttem a székelyföldi dialektusban használatos labiálisok megtartása is (*tw, mw, dwtsöses, böcsülleti* stb.).

A kéziratokban a mássalhangzók között a *cs, c, v, sz, ly, gy* jelölése tér el a mai alaktól.

E konsonánsok átírásában szintén az eredeti jelölési módot alkalmaztam: a Bét-féle kéziratban a *ts (cs); tz (c); w (v); u (v – intervokális helyzetben); z (sz); lly (ly)* betűket; a *Kalocsai kódex* néhány részletének átírásában pedig a *cz, ts (cs); cz, tc, tz (c); lj, llj (ly); gj, gi (gy)* jegyeket, hangkapcsolatokat.

A fordítás nyelvezetén egyéb nyelvi szinten sem változtattam. Megőriztem a régies-népies kifejezéseket, az összetett múlt, elbeszélői múlt időhasználatát, a kor irodalmi nyelvére jellemző passzív szerkezeteket, többszörös birtokviszonyokat, körmondatokat stb.

A Bét által használt hivatkozási rendszert – betűkkel történő utalások – megtartottam, és a locusokat, amik eredetileg a magyarázatban vannak, hozzáírtam az *Ávot* szövegéhez.

⁸³ Mivel a korban még a rövid hangokra sincs egyezményes jelölési elv, a hosszú pedig szinte nincs is megkülönböztetve (lásd Marcsek Tibor, *Helyesírásunk a XVII. században*, Budapest: Hornyánszky Viktor, 1910, 15. p.).

Összefoglalásként: az átírásban a mérsékeltlen hű / mérsékeltlen modernizáló elvet követtem, nem voltam túl konzervatív, de túl radikális sem.

E „mérsékelt elv” megválasztásában az a törekvés motivált, hogy lehetőleg megőrizsem a XVII. századi székely nyelvállapotot és korabeli helyesírást oly mértékben, amely még nem lépi túl az érthetőség és olvashatóság határait.

VII. *Pirqé ávot*: Johannes Leusden héber szövege (1665)

A *Pirqé ávot* alábbi szövegkiadását Johannes Leusden (1624–1699) keresztény hebraista készítette, és 1665-ben jelent meg, Utrechtben (*Tractatus Talmudicus. Pirke abhoth, sive capitula patrum*, egybekötve az *Una cum versione Hebraica duorum capitum Danielis* című művel).⁸⁴ A kiadvány a héber szöveg mellett annak latin fordítását, valamint latin nyelvű magyarázatokat is tartalmaz. A latin nyelvű részeket nem közlöm, fontosnak érzem azonban bemutatni az eredeti héber szöveganyag XVII. századi realizációját, még magának a fordításnak közzététele előtt.

A szöveg tördelését jelen kiadás lapméretéhez igazítottuk, egyéb tekintetben azonban nem változtattam rajta.

⁸⁴ A könyv egy példánya megtalálható az Egyetemi Könyvtárban, Hh 499. sz. jelzeten.

Tractatus Talmudicus

פרקי אבות

PIRKE ABHOTH.

Sive

CAPITULA PATRUM

UNA CUM

Versione Hebraica duorum capitum Danielis.

AUTHORE

**JOHANNE LEUSDEN, Philosophiæ
Doctore, & Linguae Sanctæ in Academia Ultra-
jectina Professore Ordinario.**

ULTRAJECTI,

Ex Officinâ MEINERDREUNEN, Academ.
Typogr. Ordinar. Anno cło lxx. lxxv.

פרקי אבות

פרק א

א. **ששה קבל** (א) תורה
מסיני ומסרה
להושע ויהושע (ב) לזקנים
זקנים לנביאים ונביאים
מסרה (ג) לאנשי
כנסת הגדולה: (ד) הם
אמרו שלשה דברים, (ה)
היו מתנינים בדין (ו) והעמידו
תלמידים הרבה (ז) ועשו סיג
לתורה:

ב. (ב) שמעון הצדיק היה
משרי אנשי כנסת הגדולה,
הוא היה אומר, על שלשה
דברים העולם עומד (ו) על
התורה, ועל העבודה, ועל
גמילות חסדים:

ג. (ז) אנשינום איש סוכו
קבל שמעון הצדיק, הוא
היה אומר, אל תהיו בעבדים
המשמשין את הרב על מנת
לקבל (ז) פרס אלא היו

בעבדים המשמשין את הרב
על מנת שלא לקבל פרס
והיו (ח) מורא שמים עליכם:

ד. יוסי בן יעזר איש
צרידה ויוסי בן יוחנן איש
ירושלים (ט) קבלו ממנו יוסי
בן יעזר אומר, יהי ביתך (י)
בית ועד לחכמים (י) והיו
מתאבק בעפר רגליהם, והיו
שותה בצמא את דבריהם:

ה. יוסי בן יוחנן איש
ירושלים אומר יהי ביתך
פתוח לרוחה (י) והיו עניים
בני ביתך, ואל תרבה שחה
עם האשה באשתו אמרו (י)
קל וחומר (י) באשת חברו
מכאן אמרו חכמים כלזמן
שאדם ברבה שיחה עם
האשה גורם רעה לעצמו
אבומל מדברי תורה וסופו
יורש לגיהנם:

ו. יהושע בן פרחיה ונתאי
הארכלי קבלו מהם, יהושע
בן פרחיה אומר (י) עשה לה

פרקי אבות

א. אבטליון אומר, הבנים
(aa) הודו בדבריכם שמה
תחובו (bb) חובת גלות
ותצלו (c) למקום סף הרעים
(d) וישתו החלמידים הבאים
אחריהם ויסתו ונסא (e) שם
שמים מתחלל:

יב. (mm) הלל ושמוי קבלו
מחס, הלל אומר, הו
מתלמידיו של אהרן אהב
שלום וחדף שלום, אהב
את הפרית ומקרבן לתורה:

יג. הוא היה אומר (nn)
נגד שמה אבד שמה, (oo)
ודלא מסוף יסף (pp) ודלא
ילף קמלא חייב (qq) ודישתמש
בתנא חלף:

יד. הוא היה אומר (rr)
אם אין אני לי מי לי
וכשאני לעצמי מה אני, ואם
לא עכשו אימתי:
טו. שמוי אומר (ss) עשה
תורתך קבע, אומר מעט

רב (t) וקנה לה חבר, והו
דן את כל האדם (x) לכף
זכות:

ו. נתאי הארכלי אומר (y)
הרחק משכן רע ואל תתחבר
לרשע (z) ואל תתיאש מן
הפדענות:

ז. יהודה בן שבאי ושמעון
בן שטח קבלו מהם, יהודה
בן שבאי אומר, אל תעש
עצבך (aa) בעורכי הדינין,
וכשיהו (bb) בעלי דינים
עומדים לפניה יחזבעניה (cc)
כרשעים וכשנפמרים כלפניה
יהיו בעניה בוכאין כשקבלו
עליהם את הדין:

ח. שמעון בן שטח אומר,
הוי מרבה לחקור את העדים,
והו וחד בדבריה שמה
מתוכם ילמדו לשקר:

ט. שמעיה ואבטליון קבלו
מחס, שמעיה אומר (dd)
ארוב את המלאכה (ee)
ושנא את הרבנות (ff) ואל
תתודע לרשות:

פרקי אבותר

פרק ב

א"ר ר' יוחנן

א. (א) רבי אומר (ב) אחריו
דרך ישרה (ג) שיכור לו האדם
כל שהיא תפארת לעושה
ותפארת לו מן האדם. והיו
נחיד במצוה קלה כבחמורה.
שאין אתה יודע מתי שכן
של מצות. (ד) והיו מחשב
הפסד מצוה כנגד שכרה
ושכר עברה כנגד הפסדה.
והסתכל בשלשה דברים ואי
אתה בא (ה) לדי עברה.
דע מה למעלה ממך עין
רואה ואין שמעת וכל מעשה
בספר נכתבין :

ב. רבן גמליאל בנו (ו)
של רבי יוחנן הנשיא אומר
יפה חלבוד תורה (ז) עם דרך
ארץ שגזעת שניהם משכחת
עין. וכל תורה שאין עמה
מלאכה סופה בטלה ונזררת
עין. וכל העמלים עם הצבור
יהיו עמלים עמהם (ח) לשם
שמים שזכות אבותם (י)

ועשה הרבה, והיו מקבל
את כל האדם (י) בסבר
פנים יפות :

י. (יז) רבן גמליאל אומר
עשה לה רב (xx) והסתלק
מן הספק (yy) ואל הרבה
לעשר אומרות :

י. שמעון בנו אומר, כל
ימי גדלתי בין החכמים ולא
מצאתי לגוף טוב אלא
שתיקה (zz) ולא המדרש
הוא העקר אלא המעשה וכל
הרבה דברים מביא המא:
יח. רבי שמעון בן גמליאל
אומר, על שלשה דברים
העולם עומד על הרין ועל
האמת ועל השלום (aaa)
שנאמר אמת ומשפט שלום
שפמו בשעריכם :

פרקי אבות

ה. הוא היה אומר אין
(ז) בור ירא חטא ולא עם
הארץ חסיד ולא הבית
למד ולא (ח) הקפדן מלמד.
(ט) ולא כל המרבה בסחורה
מחכים (י) ובמקום שאין
אנשים השתדל להיות איש:
ו. (יא) אף הוא ראה (יב)
צוללות אחת שצפה על
פני המים אמר לה (יג) על
האמפת אמפוד וסוף כשיפד
ישופן:

ז. הוא היה אומר מרבה
משך מרבה רמה. מרבה
נכסים מרבה ראנה. מרבה
נשים מרבה כשפים. מרבה
שפחות מרבה זמה. מרבה
עבדים מרבה גול. מרבה
הורה מרבה חיים. מרבה
ישיבה מרבה חכמה. מרבה
עצה מרבה תבונה. מרבה
(יד) צדקה מרבה שלום. קנה
שם טוב קנה לעצמו. קנה
לו רבני הורה קנה לו
חיי (טו) העולם הבא:

מסעתם וצדקתם עומדת
לעד. ואתם (כ) מעלה אני
עליכם שכר הרבה כאלו
עשיתם:

ח. הוה וחדין (ז) ברשות
שאין מקרבין לו לאדם אלא
(מ) לצורך עצמן נראין
כאוהבין פשעה הנאתו ואין
עומדין לו לאדם בשעת
דוחקו:

ד. הוא היה אומר עשה
רצונו כרצונך כדי שיעשה
רצונך כרצונו. (נ) בטל
רצונך כפני רצונו כדי
שיבטל רצון אחרים כפני
רצונך. הלל אומר אל
תפרוש בן הצבור (ס) ואל
תאמן בעצמך עד יום מותך
ואל תדין את חברך עד
שתגיע למקומו. (פ) ואל
תאמר חבר שאי אפשר לשמוע
שסופו להשמע ואל תאמר
(ק) לכשאפנה אשנה שמה לא
תפנה:

פרקי אבות

ח. רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה (a) אל תחזיק טובה לעצמך כי לך נוצרת חסשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אלעזר בן הורקנוס ורבי יהושע בן חנניה ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן הערך הוא ית מונה שבתן. רבי אלעזר בן הורקנוס (ad) בור סיד שאינו מאבד מפה. רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו. יוסי הכהן חסיד. רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא. ורבי אלעזר בן ערך (ee) מעין המתנבר. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאונים ואלעזר בן הורקנוס בכף שניה מכריע את כלם. אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל

חכמי ישראל בכף מאונים ורבי אלעזר בן הורקנוס אף עמהם ורבי אלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כלם:

ט. אמר להם צאו וראו איזוהי דרך שרה שדבק בה האדם. רבי אלעזר אומר עין טובה. רבי יהושע אומר חבר טוב. רבי יוסי אומר שכן טוב. רבי שמעון אומר הרוואה את (f) הנולד. רבי אלעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את חברי אלעזר בן ערך מדבריכם (gg) שבכלל חברי דבריכם. אמר להם צאו וראו איזוהי דרך רעה שתרחק ממנה האדם. רבי אלעזר אומר עין רעה. רבי יהושע אומר חבר רע. רבי יוסי אומר שכן רע. רבי שמעון אומר הלוא ואינו משלם. אחד

פרקי אבות

יב. רבי יוסי אומר: הוי סמון
הברך חביב עליך כשלק
והתקן עצמך ללמוד תורה
שאינה (ח) ירושה לך. וכל
מעשה ידיו לשם שמים:

יג. רבי שמעון אומר: הוי
זהיר (י) פקדויות שמע ובתפלה
ובשאתה מתפלל אל תעשה
תפלה (י) קבע אלא רחמים
(ע) ותחנונים לפני המקום
שנאמר כי חנון ורחום הוא
אורז אפים ורב חסד ונחם
על הרעה. (א) ואל תהי רשע
בפני עצמך:

יד. רבי אליעזר אומר: הוי
שקוד ללמוד תורה ודע מה
שחשיב (ע) לאפיקורוס ודע
לפני כי אתה עמל ונאמן
הוא בעל מלאכה שישלם
לך שכר פעולתך:

טו. רבי טרפון אומר: הוי
קצר והמלאכה מרובה
והפעלים עצלים והשכר
הרבה (א) ובעל הבית
רוחק:

הלוי בן האדם בלוי בן
(ה) חמקום שנאמר לוי רשע
ולא ישלם וידיק חונן ונותן.
רבי אליעזר אומר: לב רע.
אמר להם רואה אני את
דברי אליעזר בן ערך מדבריהם
שבכלל דבריו דבריהם:

י. (ו) הם אמרו שלשה
דברים. רבי אליעזר אומר:
הוי כבוד הברך חביב עליך
(א) כשלק ואל תהי נוח
לבעוס. (ו) ושובים אחד לפני
מיתתך. והוי מתחמם כנגד
(ח) אורן של חכמים. והוי
זהיר בנחלתן שלא (ח) תכזה
שנשיכתן (ו) נשיכת שיעל
ועקיצתן עקיצת עקרב (פ)
ולחישתן לחישת שרף וכל
דבריהם כנחלי אש:

יא. רבי יהושע אומר: עין
הרע ויצר הרע (ק) ושנאת
הבריות מוציאין את האדם
מן העולם:

פרקי אבורת

פרק ג.

א. עקביא בן מהללאל
אומר, הסתפל בשלשה דברים
ואי אתה בא לידי עבירה .
דע מאין באת ולאן אתה
הולך ולפני מי אתה עתיד
ליתן דין וחשבון . מאין באת
(א) כמטע סרוחה , ולאן אתה
הולך למקום עפר (ב) רמה
ותולעה , ולפני מי אתה עתיד
ליתן דין וחשבון (ג) לפני מלך
מלכי המלכים הקדוש ברוך
הוא :

ב. רבי חנינא (ד) סגן
הכהנים אומר הוי כחפלל
בשלומה של מלכות (ה)
שאלמלא מוראח איש את
רעהו חיים בלעו . רבי חנינא
בן תרדיון אומר שנים שיושבין
ואין ביניהם דברי תורה הרי
זה כושב לצים שנאמר
ובכושב לצים לא ישב . אבל
שנים שיושבין ויש ביניהם
דברי תורה (ו) שכינה שרויה

י. הוא היה אומר (aaa) לא
עליה המלאכה לגמור ולא
אתה (bbb) בן חורין ליבטל
ממנה . אם למדת תורה
הרבה נותנין לך שכר הרבה
ונאמן הוא בעל מלאכתה
ששלים לך שכר פעלתך ודע
מתן שכרן של צדיקים
לעתיד לבא :

פרקי אבות

ד. רבי חנינא בן חכניאי
אומר הנעור בלילה והמהלך
בדרך יהידי (n) והמפנה לבו
לבטלה הרי זה מתחייב
בנפשו :

ה. רבי נחוניא בן הקנה
אומר כל המקבל עליו (o) עול
חורה מעבירין ככנו עול
מלכות ועול דרך ארץ וכל
הפורק ככנו עול חורה נותנין
עליו עול מלכות ועול דרך
ארץ :

ו. רבי (p) חלפתא איש כפר
חנינה אומר עטרה שיושבין
ועוסקין בתורה שכינה שרויה
ביניהם שנאמר אלהים נצב (q)
בעדת אל ומנין אפילו הכשה
שנאמר (r) ואנודתו על ארץ
יסדה ומנין אפילו (s) שלשה
שנאמר בקרב אלהים ישפט.
ומנין אפילו שנים שנאמר או
נדברו יראי יהיה איש אל

ביניהם שנאמר או נדברו
יראי יהיה איש אל רעהו
וקשב יהיה וישמע וכתב
בספר זכרון לפניו ליראי
יהיה ולחושבי שמו. אין לי
אלא שנים מנין שאפילו
אחד שיושב ועושק בתורה
שהקדוש ברוך הוא קובע
לו שכר שנאמר ישב בדר
(g) וידום (h) כי נטל עליו :

ז. רבי שמעון אומר שלשה
שאכלו על שלחן אחד ולא
אמרו עליו דברי תורה כאלו
אכלו (i) מזבחי מתים שנאמר
כי כל שלחנות מלאו (k) קיא
צואה (l) בלי מקום אבל
שלשה שאכלו על שלחן אחד
ואמרו עליו דברי תורה כאלו
אכלו כשלחנו של מקום
שנאמר וירבר אליו זה השלחן
אמר (m) לפני ה'

פרקי אבות

מלבבה כל ימי חייוּהּ הא אינו
מתחייב בנפשוּו עד שישיב
ויסירם מלבו :

ט. רבי חנינא בן דוסא אומר
כל (dl) שידאת חטאו קורמס
להכמתו הכמתו מתקיימת
וכל שהכמתו קומרת לידאת
חטאו אין הכמתו מתקיימת.
הוא היה אומר כל שרעשו
משובין מהכמתו הכמתו
מתקיימת וכל (ce) שהכמתו
משובה ממעשו אין הכמתו
מתקיימת :

י. הוא היה אומר כל (ff)
שרוח הבריות נוהה היכנו
רוח המקום נוהה היכנו
וכל שאין רוח הבריות נוהה
היכנו אין רוח המקום
נוהה היכנו רבי דוסא בן
הרכינס אומר (gg) שינה של
שחרית וין של צהרים ושינת
ילדים ושינת (hh) בתי כנסות
של עמי הארץ בוציין
את האדם כן העולם :

ידעו וקשב יהוה וישמע (i)
ונו ומנן אפילו אחד שנאמר
בכל המקום אשר אומר
את שמי אבא אליה
וברכתיה :

ז. רבי אלעזר איש (u) ברתותא
אומר, (x) תן לו משלו שאתה
ושלך שלו (y) וכן בדור הוא
אומר כי מכה הפל ומידה
נתנו לה רבי שמעון אומר
הפחלך בדור ושונה ומפסיק
ממשנתו ואומר מה נאה אילן
זה ומה נאה (z) ניר זה ,
בעלה עליו הכתוב כאלו
מתחייב בנפשו :

ח. רבי דוסתאי בר ינאי
משום רבי מאיר אומר
כל השוכח דבר אחד ממשנתו
מעלה עליו הכתוב כאלו
מתחייב בנפשו שנאמר רק
השמר לה ושמוּר נפשהּ מאד
פן תשכח את הדברים אשר
ראו עיניך (aa) יכול אפילו
(bb) תקפה עליו מענתו
(cc) תלמוד לוֹמר ופן יסורו

פרקי אבות

עשה את האדם חביב
 ישראל שנקראו פנים למקום.
 חבה יתירה נודעת להם
 שנקראו בנים למקום שנאמר
 בנים אתם ליהוה אלהיכם.
 חביבין ישראל שנתן להם
 כלי חמדה. חבה יתירה
 נודעת להם שנתן להם (aa)
 כלי חמדה שבו נברא העולם
 שנאמר כי לקח טוב נתתי
 לכם תורתי אל תעזבו:

טו. הכל (aaa) צפוי (bbb)
 והרשות נתונה (ccc) ובטוב
 העולם נדון (ddd) והכל לפי רוב
 המעשה:

יז. הוא היה אוצר הכל
 נתון (eee) בערבון. ובעזרה
 פרוסה על כל ההי"ם.
 החנות פתוחה והחנוני (fff)
 מקיף. והפנקס פתוח והזר
 פותחת וכל הרצפה ללוות
 יבא וילוח (ggg) והגבאין כהזרין
 תדיר בכל יום ונפרעין כן
 האדם כדעתו ושלא כדעתו

יא. רבי אלעזר המודע
 אומר המחלל את (h)
 הקדשים והמביא את (kk)
 המועדות (l) והמלבין פני
 חברו ברבים והפטר (mm)
 בריתו של אברהם אבינו (nn)
 והמנלה פנים בתורת שלא
 (oo) כהלכה אף על פי שיש
 בידו תורה ומעשים טובים
 אין לו חלק לעולם הבא:

יב. רבי ישמעאל אומר (pp)
 הוי קל לראש (qq) ונוח
 לתשחורת והוי מקבל את כל
 האדם בשמחה:

יג. רבי עקיבא אומר (rr)
 שחוק (ss) וקלות ראש כהנילין
 את האדם (tt) לערוה. (vv)
 מסורת סיג לתורה מעשרות
 (xx) סיג לעושר נדרים סיג
 (yy) לפרישות סיג להכבדה
 שתיקה:

יד. הוא היה אוצר הכיב
 אדם שנברא בעלם. הבה
 יתירה נודעת לו שנברא
 בעלם שנאמר בעלם אלהים

פרקי אבות

שֶׁאֵפִילוּ כָּל הָרוּחוֹת שֶׁבָּעוֹלָם
בָּאוֹת וּפוֹסְבוֹת בּוֹ אֵין מִחוּץ
אוֹתוֹ מִמְקוֹמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה
כַּעֲץ שֶׁתֵּלַע עַל מִים וְעַל יוֹבֵל
יִשְׁלַח שָׂרְטָיו וְלֹא יֵרָאֶה כִּי
יָבֹא חוֹם וְהָיָה עֲלֵהוּ רַעֲוֹן
וּבִשְׁנַת בְּצוּרָתוֹ לֹא יֵדָאֵן וְלֹא
יִכָּשֶׁר מַעֲשֵׂיו פְּרִי :

יח. רבי אלעזר בן הסמא
אומר (ooo) קִינֵן וּפְתַחֲנִי נִדָּה
הֵן הֵן גּוֹפֵי הַלְכוֹת (ppp) תְּקִיפוֹת
וּנְכַמְרִיאוֹת פְּרַפְרָאוֹת לְהַכְמִיחַ :

וַיֵּשׁ לָהֶם עַל מַח שִׁיסְמוּכוֹ
וְהָרִין רִין אִמַּת וְהַפֵּל מִתּוֹקֵן
(bbb) לַסְעִידָה :

יז. רבי אלעזר בן עזריה
אומר אם אין (nn) תורה
אין הרר ארץ. אם אין הרר
ארץ אין תורה. אם אין חכמה
אין יראה. אם אין יראה
אין חכמה (bbb) אם אין בינה
אין דעת. אם אין דעת אין
בינה. אם אין (nnn) קבץ אין
(nnnn) תורה. אם אין תורה
אין קבץ. הוא היה אומר
כל (nnn) שחכמתו כרובה
ממעשיו למה הוא דומה
לאילן שענפיו כרובין ושרשיו
מועטין והרוח באה ועוקרתו
והופכתו על פניו שנאמר והיה
כערער בערבה ולא יראה
כִּי יָבֹא טוֹב וְשָׁכֵן הָרִים
במדבר ארץ מלחה ולא
השב אבל כל שמעשיו מרובין
מחכמתו למה הוא דומה
לאילן שענפיו מועטין ושרשיו
כרובין

פרקי אבות

פרק ד.

עבירה ששכר מצוה מצוה
ושכר עבירה עבירה:

ג. הוא היה אומר אל תהי
בו לכל אדם (b) ואל תהי
כפליג לכל דבר שאין לך
אדם (c) שאין לו טעה ואין
לך דבר שאין לו מקום:

ד. רבנן לויטם איש יבנה
אומר מאד מאד הוא שפל
רוח שתקות אנוש רמה.
רבי יוחנן בן ברוקא אומר
(k) כל המחלל שם שמים
בסתר נפרעין בכניו (l)
בגלוי (m) אחד שונג ואחד
מודד בחלול השם:

ה. רבי ישמעאל בנו אומר
חלומד על מנת ללמד מספיקין
בירו (n) ללמוד וללמד. והלומד
על מנת לעשות מספיקין
בירו ללמוד וללמד לשכור
ולעשות. רבי צדוק אומר
אל תעש (o) עברה להתגדל
בה ולא (p) קרוס יחפור

א. (q) בן זומא אומר איהו
חכם (r) הלמד ככל אדם
שנאמר מכל מלמדי
השכלתי. איהו גבור (s)
הכובש את יצרו שנאמר
טוב ארך אפים בגבור
ומושל ברוחו כלוכד עיר.
איהו עשיר (t) השכח בחלקו
שנאמר יגיע כפיה כי תאכל
אשריה וטוב לך (u) אשריה
בעולם הזה וטוב לך לעולם
הבא. איהו מכבד המכבד
את חבריו שנאמר (v) כי
מכבדי אכבד ובזוי יקלו:

ב. בן עזאי אומר (g) הוי
רץ למצוה קלה כבהבירה
ובורח כן העבירה, שמצוה
גוררת מצוה ועבירה גוררת

פרקי אבות:

המבטל את התורה מעושר
סופו לבטלה מעוני :

י. רבי מאיר אומר חזו
טבעט^(cc) בעסק ועסוק בתורה
חזו שפל רוח בפני כל
אדם. אם נבית בין התורה
יש לך בטלים הרבה כנגדך
ואם עמלת בתורה יש לך
שכר הרבה ליתן לך :

יא. רבי אלעזר בן יעקב
אומר העושה מצוה אחת קונה
לו^(dd) פרקליט אחד והעושר
עבירה אחת קונה לו קטגור
אחד. תשובה ומעשים טובים
^(ee) כתרים בפני הפירענות.
רבי יוחנן הסנדלר אומר ^(ff)
כל כנסיה שהיא לשם שמים
סופה להתקיים ושאינה
לשם שמים אין סופה
להתקיים :

יב. רבי אלעזר בן שמוע
אומר יהי^(gg) כבוד הלמידה
חביב עליך כשכר וכבוד

בה וכך היה הלל אומר
וראשית^(g) בתנא חרף ⁽ⁱ⁾
הא לכדת כל הנהנה כדברי
תורה נוטל חיו כן העולם :

ו. רבי יוסי אומר ^(j) כל
המכבד את התורה גופו
מכבד על הבריות וכל
המחלל את התורה גופו
מחלל על הבריות :

ז. רבי ישמעאל ^(k) בנו אומר
^(p) החושד עצמו בן הרץ
^(x) פורק מרנו איבה ונוטל
ושביעת שוא ^(y) והגם לבו
בהוראה שומה רשע וגם
רוח :

ח. הוא היה אומר אל
תחי בן יהודי שאין בן
יהודי אלא אחד ^(z) ואל
האמר קבלי דעתי ^(aa) שהן
רשעין ולא גזירה :

ט. רבי יוחנן אומר כל
המקיים את התורה מעוני
סופו לקיימה ^(bb) מעושר וכל

פרקי אבות

י. רבי יעקוב אומר העולם הזה דומה (ll) לפרחודור בפני העולם הבא התקן ענין בפרחודור כדי שתכנס יצחקלין :

ז. הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעולם הזה ככל (ll) חי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא ככל חי העולם הזה :

יח. רבי שמעון בן אלעזר אומר (ll) אל תרצה את חברך בשעת כעסו . ואל תנחמו בשעה שבתו כוטר לפניו . (xx) ואל תשאל לו בשעת גדרו (ע) ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו :

יט. (xx) שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשכח ובהכשלו אל יגל לבך פן יראה יהוה ודע בעניניו השיב כעלו אפו .

חברה (bb) כסרא רבד וסרא רבד כסרא שמים :

יג. רבי יהודה אומר הוי וחד בתלמוד ששגגת (ll) תלמוד עולה ודון . רבי שמעון אומר (kk) שלשה כתרים הם כתרי תורה וכתרי כהונה וכתרי מלכות וכתרי (ll) שם טוב עולה על גביהן :

יד. (mm) רבי נהוראי אומר הוי גולה (nn) למקום תורה ואל תאמר שהיא תבא אחרת שחבריה (oo) תלמידי בידה (pp) ואל בינת האל תשען :

טו. רבי ינאי אומר (qq) אין בירינו לא משלות הרשעים ואף לא בתוירי הצדיקים . רבי מתאי בן חרש אומר הוי מקדים בשלום כל אדם והוי נזב (rr) לאריות ואל תהי ראש לשועלים :

פרקי אבות

להחיות והחיים לדון לידע
להודיע ולהודיע שהוא אל
הוא היוצר הוא הבורא הוא
המבין הוא הבין הוא עד
הוא בעל דין והוא עתיד
לדון ברוך הוא שאין לפניו
לא עולה ולא שכיחה ולא
כשיא פנים ולא כקח שוחד
שהכל שלו ודע שהכל לפי
החשבון ואל יבטיחה יצרך
שהשואל בית מנוס לך שעל
כרחק אתה נוצר ועל כרחק
אתה נולד ועל כרחק אתה
חי ועל כרחק אתה מת
ועל כרחק אתה עתיד
ליחן דין והשבון לפני
מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא :

כ. אלשע בן אביה אומר
הלומד ילד למה הוא דומה
לדון כתיבה (aaa) על נייר חדש.
והלומד יקן למה הוא דומה
לדון כתיבה על נייר מחוק.
רבי יוסי בר יהודה איש כפר
הבבלי אומר הלומד כן
הקטנים למה הוא דומה
לאוכל ענבים (bbb) קהות
ושותה יין (ccc) כגיתו.
והלומד כן הוקנים למה הוא
דומה לאוכל ענבים בשולות
ושותה (ddd) יין ישן.
רבי אומר אל תכתכל
בקנקן אלא במה שיש בו
יש קנקן חדש בלא ישן וישן
שאפילו חדש אין בו :

כא. רבי אלעזר הקפר
אומר (fff) הקנאה ורתאוה
והכבוד מציאין את האדם
כן העולם :

כב. הוא היה אומר (ggg)
היודים לבית וחתמים

פרקי אבות

פרק ה'

א. (א) בעשרה מאמדות נברא העולם (ב) ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדו את העולם שנראה בעשרה מאמדות וליתן שכר טוב לצדיקים שמקיטין את העולם שנברא בעשרה מאמדות :

ב. עשרה דורות מאדם ועד נח להודיע כמה (ג) ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מצה ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא אברהם אבינו וקבל (ד) שכר כלם :

ג. (ה) עשרה נסיונות (ו) נתנסה אברהם אבינו ועמד בכלם

להודיע כמה (ז) חבתו של אברהם אבינו :

ד. (ב) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים (י) ועשרה על הים (כ) עשר מכות הביא הקיבה על המצריים במצרים ועשרה על הים (ל) עשרה נסיונות נסו אבותינו את המקום במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי :

ה. עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש לא הפילה אשה (מ) כרית בשר הקדש (נ) ולא הסרית בשר הקדש מעולם. ולא נראה זכוב (ס) בבית המטבחים. (פ) ולא אירע קרי לכהן גדול בזמן הפורים ולא כבו (צ) נשמים אש של עצי המערבה. ולא נצחה הרח (ק) את עמוד העשן. ולא נמצא פסול בעומר ובסתי הלחם ובלחם הפנים עומדים (ך) צפופים ומשתחווים (ס) רוחים. ולא הויק

פרקי אבות

באין לעולם על שבעה נפין
עבירה. מקצתן מעשרין ומקצתן
אין מעשרין (bb) רעב של בצורת
באה. מקצתן רעבים ומקצתן
שבעין נכרו שלא לעשר רעב
של מהומה ושל בצורת באה.
ושלא לשול את (ii) החלה
רעב של כליה באה. דבר בא
לעולם (bb) על כיתות האבות
בתורה שלא נמסרו לבית דין
(ii) ועל פירות שביעית. הרב
בא לעולם על עני הדין ועל
עונת הדין ועל המורים בתורה
שלא כהלכה :

ג. היה רעה באה לעולם
על שבעת שוא ועל חלול
השם. גלות בא לעולם על
עובדי ע"א ועל גלוי עריות
ועל שפיכות דמים ועל (nn)
שמיטת הארץ. בארבעה
פרקים הדבר כתרבה
ברביעית ובשביעית ובמנצא
שביעית ובמנצא (oo) החג שבכל

נחש ועקרב בירושלים מעולם
ולא אמר אדם לחבירו צר
לי המקום שאלין בירושלים :

ו. עשרה דברים נבראו
בערב שבת (x) בין השמשות ואלו
הן (x) ב' הארץ (y) ב' הבאר (z) ב' פי
האיתן והקשת והחן (aa)
והבטה (bb) והשמד (cc) והכתב
(dd) והמכתב והלוחות וש' אומרים
אף המוקדן וקבורתו של משה
ואילו של אברהם אבינו וש'
אומרים אף (cc) צבת בצבת
עשירה :

ז. שבעה דברים (ff) בעולם
ושבעה בחכם. חכם אינו
מדבר בפני מי שגדול ממנו
ברכה (gg) ובמניין ואינו נכנס
לתוך רביו חבירו ואינו נבהל
לחשבו. שואל פנינו ומשיב
כהלכה ואומר על ראשון ראשון
ועל אחרון אחרון ועל מה שלא
שמע אומר לא שמעתי וכורה
על האמת והלופידן בעולם :

ח. שבעה מיני פירענות

פרקי אבות

יב. ארבע מדות בתלמידים
מדר לשמוע ומדר לאבד
יצא שכרו בהפסדו. קשה
לשמוע וקשה לאבד יצא
הפסדו בשכרו. מדר לשמוע
וקשה לאבד חכם. קשה
לשמוע ומדר לאבד זה חלק
רע :

יג. ארבע מדות בנותני (j)
צדקה הרוצה שתן ולא
יתנו אחרים (u) עינו רעה
בשל אחרים. יתנו אחרים
והוא לא יתן עינו רעה בשלו.
יתן ויתנו אחרים חסיד. לא
יתן ויבא יתנו אחרים רשע :

יד. ארבע מדות בהולכי (uu)
לבית המדרש. הולך (xx) ואינו
עושה שכר הליכה בידו.
עושה ואינו הולך שכר מעשה
בידו. הולך ועושה חסיד. לא
הולך ולא עושה רשע :

טז. ארבע מדות בדשבי לפני
חכמים (v) ספוג ומשקר משמרת

שנה ושנה. ברביעית לפני
מעשר עני שבשלישית. בשביעית
לפני מעשר עני שבששית.
ובמוצאי שביעית לפני פירות
שביעית ובמוצאי חג שבכל
שנה ושנה לפני (w) גול
בתנות עניים :

יז. ארבע מדות באדם האומר
(99) שלי שלי ושלך שלך זו
מדה בינונית. ויש אומרים זו
מדת סרוס. שלי שלך ושלך
ושלי עם הארץ. שלי שלך
ושלך שלך (ii) חסיד. שלי שלי
ושלך שלי רשע :

יח. ארבע מדות ברעות נוח
לבעוס ונוח לרצות יצא שכרו
בהפסדו. קשה לבעוס וקשה
לרצות יצא הפסדו בשכרו.
קשה לבעוס ונוח לרצות חסיד.
נוח לבעוס וקשה לרצות רשע :

פרקי אבות

וכה וזכה את הרבים וכות
הרבים תלוי בו שנאמר צדקה
יהיה עשה ומשפטיו עם ישראל.
ירבעם חטא והחטיא את
הרבים חטא הרבים תלוי
בו שנאמר על חטאות ירבעם
בן נבט אשר חטא ואשר
החטיא את ישראל :

י. כל מי שיש בידו שלשה
דברים הללו, כתלמידיו של
אברהם אבינו, ושלשה דברים
אחרים, מתלמידיו של בלעם
הרשע. (bbb) עין טובה ורח
נמוכה ונפש שפלה, כתלמידיו
של אברהם אבינו. עין רעה
ורוח גבוהה ונפש רחבה,
מתלמידיו של בלעם הרשע.
מה בין תלמידיו של אברהם
אבינו לתלמידיו של בלעם
הרשע. תלמידיו של אברהם
אבינו אוכלין בעולם הזה ונחלין
לעולם הבא. שנאמר להנחיל

ונפה. ספוג שהוא סופג את
הכל. משפך שפוגם בו
ובוציא בו. משכרת שבוציאה
את הין וקולטת את השמרים.
ונפה שבוציאה את הקמח
וקולטת את הסולת :

י. כל אהבה שהיא תלויה
בדבר בטל הדבר בטלה אהבה
ושאינה תלויה בדבר אינה
בטלה לעולם. איזו היא אהבה
התלויה בדבר וזו אהבת אכסון
ותכר ושאינה תלויה בדבר וזו
אהבת דוד ויהונתן :

י. כל מחלוקת שהיא לשם
שמים סופה להתקיים ושאינה
לשם שמים אין סופה להתקיים.
איזו היא מחלוקת שהיא לשם
שמים וזו מחלוקת הלל ושכאי
ושאינה לשם שמים וזו
מחלוקת קורח וכל עדתו :

יח. כל המוכה את הרבים
(aaa) אין חטא בא על ידו וכל
המתחטא את הרבים אין מספקין
בדיו לעשיית תשובה. משה

פרקי אבות:

לעצתו . בן ששים לוקנה .
בן שבעים לשיבה . בן שנים
לגבורה . בן השעים לשוב .
בן באה כאלו בת ועבר
ובטל בן העולם :

כב. (fff) בן בג בג אומר
הפוך בה והפוך בה (ggg)
הכלה בה ובה החי וחיוב וכלה
בה ובה לא תזוע שאין יד
כרה טובה חיכנה :

כג. בן הא הא אומר (bbb)
לפום צערא אנרא :

אחרי יס ואצרותיהם אמלא .
אבל תלמידיו של בלעם הרשע
יורשים ניהנם יורדין לבאר
שחת שנאמר ואמה אלהם
הורידם לבאר שחת אנשי דמים
ומרכה לא יחצו ימיהם ואני
אכמח בה :

כ. יהודה בן תימא אומר
(ddd) הוי עו כנמר וקל כנשר
ורץ כעבי וגבור כארי
לעשות רצון אביו שבשמים.
הוא היה אומר עו פנים
לגיהנם ובושת פנים לגן
עדן יהי רצון מלפניך יהוה
אלהינו שתבנה עירך במחרה
במינו וכן חלקנו בתורתך :

כא. הוא היה אומר (eee) בן
המש שנים למקרא . בן עשר
למשנה . בן שלש עשרה למצות .
בן המש עשרה לתלמוד . בן
שמה עשרה לחפה . בן עשרים
לדרוך . בן שלשים לבח . בן
ארבעים לבניה . בן חמשים

פרקי אבות

פרק ו

א. רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה וזכה לרברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו (א) כדיו הוא לו נקרא (ב) ריע אהוב אוהב את המקום (ג) אוהב את הבריות משמח את המקום כשמח את הבריות (ד) מלבשתו ענוה ויראה (ה) ומבשרתו להיות צדיק וחסיד וישר ונאמן (ו) ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות ונהנין כמעט עצה ותשיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה (ז) ותשיה אני בינה לי גבורה :

ב. ונותנת לו (ח) מלכות וממשלה וחקק דין ומגלין לו ריו תורה ונעשה כמעין הכתנבר וכנהר שאינו פוסק והיו צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו. וכגדלתו ומרומכתו על כל המעשים אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום (י) בת קול יוצאת מהר

חורב ומכתת ואומרת אוי להם לבריות (כ) מעלבוניה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא (ל) נוף שנאמר נוס והב באף חזיר (מ) אשה יפה וסרת טעם ואומר וחלוחות מעשה אלהים חמה וחמכת סכתב אלהים הוא חרות על הלוחות (נ) אל תקרי חרות אלא חירות שאין לך (ס) בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתורה הרי זה מתעלה שנאמר ומכתנה נחליאל ומנחליאל בבות :

ג. הלמד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו ברור מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא (ק) שני דברים בלבד וקראו רבו אלופו ומידעו שנאמר ואתה אנוש כערפי אליפי ומידעי והלא דברים (ק) קל וחומר ומה רוד מלך ישראל שלא למד

פרקי אבות

באחיזתופל אלא שני דברים
בלבד קראו רבו אלוף ומידעו
הלמד כחבירו פרק אחד או
הלכה אחת או פסוק אחד או
אפילו אות אחת על אחת כמה
וכמה שצריך לנהוג לו כבוד
ואין כבוד אלא תורה שנאמר
כבוד חכמים ינהלו וחכמים
ינהלו טוב ואין טוב אלא תורה
שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם
הורתי אל תעזבו :

ד. כך היא דרכה של תורה
(י) פת במלח האכל ומים
בשכורה השתה ועל דארץ
תישן והיו צער תחיה ובהורה
אתה עכל ואם אתה עושה
כן אשריך וטוב לך אשריך
בעולם הזה וטוב לך לעולם
הבא . אל הבקש גדלה לעצמך
(ז) ואל תהכוד כבוד יותר כלמדרך
ואל תהאזה לשלחנם של כלבים
(ח) ששלחנך גדול כשלחנם
(ט) וכחורך גדול ככתרם ונאמן
הוא בעל מלאכתך שישלם
לך שכר פעלתך :

ה. גדולה תורה מן הכהנה
ומן המלכות (א) שהמלכות
בשליש מעלות (י) והכהנה
בעשרים וארבעה והתורה
נקנית בארבעים ושמונה דברים
ואלו הן בלמוד בשמיעת האזן
(ז) בעריבת שפתים בכינת
הלב בשכלות הלב באימה
ביראה בענוה (אא) בשמחה
בשמע חכמים בדרוק חברים
ובפלפול התלמידים בישוב
במקרא במשנה (בב) במיעוט
סחורה במיעוט שינה במיעוט
תענוג במיעוט שחוק במיעוט
דרך ארץ בארץ אפים
בלב טוב באמנות חכמים
ובקבלת תוספות :

ו. (cc) המכיר את מקומו (ad)
והשומע בחלקו והעושה (cc) סג
לדבריו ואינו מחזיק טיבה
לעצמו אוהב אהב את המקום
אוהב את חבריו אוהב את
המדינה אוהב את התוכחה
אוהב את המשרים כתרחק

פרקי אבות

תפארת תבונה. ואומר אורף
ימים בימינה בשמאלה עושר
וכבוד. ואומר פי אורף ימים
ושנות חיים ושלום יוסיפו לך:

הרבי שמעון בן מנסיא אומר
כשם רבי שמעון בן יוחאי
(kk) הני והבז והעושר והכבוד
והחכמה והזקנה והשיבה
והבנים נאה לצדיקים ונאה
לעולם שנאמר עשרת תפארת
שיבה בדרך צדקה תמצא
ואומר עשרת זקנים בני בנים
ותפארת בנים אבותם ואומר
תפארת בחורים כוחם והדר
זקנים שיבה ואומר וחפרה
הלבנה ובושה החמה כי סוף
יהיה צבאות בהר ציון ובירושלם
ונגד זקניו כבוד:

ט. רבי שמעון בן מנסיא
אומר אלו שבע מדות שמנו
הכמים לצדיקים כלם נתקיימו
(ii) ברבי ובניו. אמר רבי
יוסי בן קיסכא פעם אחת הייתי

מן הכבוד ולא מגים לבו
בתלמודו ואינו שמח בהוראה
נשא בעול עם חברו (ff) מכריעו
לכף זכות מעמידו על האמת
מעמידו (gg) על השלום (hh) מתיר שב
בתלמודו שואל ומשיב שומע
וכוסף הלמד על מנת ללמד
והלמד על מנת לעשות
המחכים את רבו והמכוין
את שמועתו והאומר דבר
בשם אומרו הוא למדת שכל
האומר דבר בשם אומרו מביא
נאלה לעולם שנאמר ותאמר
אסתר למלך בשם מרדכי:

ז. גדולה תורה שהיא נותנת
(ii) חיים לעושה בעולם הזה
ובעולם הבא שנאמר כי
חיים הם למצואיהם ולכל
בשרו מרפא. ואומר רפאת
תהי לשרה ושקוי לעצמותיה.
ואומר עץ חיים היא למחזיקים
בה ותומכיה מאישר. ואומר
פי לית חן הם לראשה
וענקים לגרנותיה. ואומר תתן
לראשה לית חן עשרת

פרקי אבות

(nn) בספר תלים על ידי דוד
כלל ישראל טוב לי תורת
פיה מאלפי זהב וכסף ואומר
לי הכסף ולי הזהב אמר יהוה
עבדות :

י. חמשה קנינים קנה
חקדוש ברוך הוא בעולמו
ואלו הן (oo) תורה קנין אחד
(pp) שמים וארץ קנין אחד (qq)
אברהם קנין אחד (r) ישראל קנין
אחד בית (s) המקדש קנין
אחד כנין דכתיב יהוה קנין
ראשית דרכו קדם מפעליו
כאן שמים וארץ קנין אחד
כנין שנאמר כה אמר יהוה
השמים כסאי והארץ הדום
רגלי אי זה בית אשר תבנו לי
ואיזה מקום מנוחתי ואומר
כה רבו מעשיך יהוה כלם
בחכמה עשית מלאה הארץ
קניניה . אברהם קנין אחד
כנין דכתיב ויברכהו ויאמר
ברוך אברהם לאל עליון
קונה שמים וארץ . ישראל

מהלך בדרך ופגע בי אדם
אחד ונתן לי שלום והחזירתי
לו שלום אמר לי רבי מאיזה
מקום אתה . אמרתי לו מעיר
גדולה של חכמים ושל (***)
סופרים אני . אמר לי רבי רצונך
שתדור עמנו במקומנו ואני
אתן לך אלף אלפים דינרי
זהב ואבנים טובות וסרגליות
אמרתי לו בני אם אתה נותן
לי כל כסף וזהב ואבנים
טובות וסרגליות שבעולם אני
דר אלא במקום תורה לפי
שבשעת פטירתו של אדם
אין מליון אותו לא כסף
ולא זהב ולא אבנים טובות
וסרגליות אלא תורה ומעשים
טובים בלבד שנאמר בהתהלכה
תנחה אותך בשכבה תשמור
עליך והקיצות היא תשיחה
בהתהלכה תנחה אותך
בעולם הזה משכבה תשמור
עליך בקבר והקיצות היא
תשיחה לעולם הבא וכן כתוב

פרקי אבות

קִנְיָן אֶחָד מִנֵּין רִכְתִּיב עַד
יַעֲבֹד עִמָּה יְהוָה עַד יַעֲבֹד
עִם וּקְנִיתָ וְאָמַר לְקַדְשִׁים
אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ הַמָּה וְאֶדְוִירי כָּל
חֲמֵצֵי בֶם - בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קִנְיָן
אֶחָד מִנֵּין שְׁנֵאמַר מִקְדָּשׁ אֲדֹנִי
כּוֹנֵנִי יְדִיךָ וְאָמַר וְיָבִיאוּ אֶל
גְּבוּל קִדְשׁוֹ הָרִי זֶה קִנְתָּה
יְיָנוּ :

יא : וְכָל מֶה שֶׁבְּרָא
וְהִקְדִּישׁ בְּרִיךְ הוּא בְּעוֹלָמוֹ לֹא
בְּרָא אֱלֹהִים לְכַבְּדוֹ שְׁנֵאמַר
כָּל הַנִּקְרָא בְּשֵׁמִי וּלְכַבְּדִי
בְּרֵאתִיו יִצְרָתִיו אֵף עֲשִׂיתִיו
וְאָמַר יְהוָה יִמְלֹךְ לְעוֹלָם
וָעַד - אָמַר רַבִּי חֲנִינָא בֶן
עֲקִישָׁא רָצָה הַמָּקוֹם לִזְכוֹת
אֶת יִשְׂרָאֵל (") לְפִיכָר הַרְבֵּה
לָהֶם הוֹרָה וּמַצוֹת שְׁנֵאמַר
יְהוָה חַפֵּץ לְמַעַן צַדִּיק וְיִהְיֶה
הַוֹרָה וְיִאֲדִיר :

**VIII. Péchi Simon, *Az szent atyáktól
kiszedegettetett tanulságok.***

A *Pirqé ávot* fordítása

(Szövegkiadás)

**Az szent Atyaktól ki szedegettetet tanulságok magyarra
sidobol fordítatot, mind magyarazattyával egyetembe.
Petsi Simontól az Isten teörvénye szerető Atyafiak kedviert
es eppwletekert.**

Marosvásárhely, Teleki Téka, Ms. 0449

Johannes Bet másolata, 1629

[MTAK. Mikrofilmtár. A. 633/I.

Ms. 229. (22102), XVII. századi másolat (1630-as évek)]

Az szent atyaktul ki szedegettetet tanulsagoknak elseo resze

Minden Isráélitanak resze vagyon az jóvendő bodogsagban, á mint mondva vagjgjon(...) penig (ertsed Isráéli) mind egyig (...) eörökke birjak az feöldet, mint (...) enpedig tsemetei, kezemnek munkai, hogy megditsöittese Esa. 60. v. 21.

Vesd é mellé á Pál Apt. mondását: Nem á ki nyilván keözönsegeessen Sido, az á Sido; hanem á ki lelekben reytekben titkon Sido. Annak ditsereti, nem emberekteöl, hanem Istenteöl vagyon. Rom. 2./29.

Textus [I.]

Moses az törvent Istenteöl veötte az Sinay hegyen, és annak tanitasat magyarazasat, magarul Jehosuara hatta Szallittotta Jehosua az venekre.^A Az venek hattak az prophetakra. Az prophetakrol maradot annak igazgatasa az nagy gywlekezetnek valasztot ferfiayra.

Ezek harom dolgot parantsoltanak igen erőssen az embereknek es utannok valoknak.^B Eggyiket azt hogy az törvént Sententia mondást nem sietve hanyot homlok, hanem mulatozva, es igen igen jól meg visgalván az dolgot kesedelmezve mondgyak ky.

Masikat hogy sok böls tanitvanyokat nevellyenek tanittassanak es ügyekezzenek magok utan hadni.

Harmadikat, hogy az teörvény eleiben eöriző kerteket otalmakat tsinallyanak, ki enyet á teörvennek *eö parantsolattyának meg szegese* ne keövetkeözhessek. [ki enyet á maganak az Törvennek szegese ne keövetkeözhessek.]

[Textus II.]

Zadik Simon az nagi gwlekezet rendi közzwl valo volt, ez aszt mondotta, harom dologgal áll es marad meg jól ez vilagh, Az Torvény, az Isteni szolgaltattal, es az irgalmassagos jo czelekedettekkel.]

^A Num. *1. [11.] Jud. 2. v. 7. Deut. 10. v. 17. Jer. 32. v. 18. Dan. 9/4.

^B Psal. 103. v. 11. Psal. 89. v. 3.

Textus [III.]

Antygonus Sukoban lako beolts vötte tudományat ez fellyel meg irt Simontol. Ez aszt mondotta. Ne legyetek az Isteni szolgálatban olyanok, mint az mely szolgak tsak bérért haszonért szolgályak Urokat. De legyetek olyanok mint azok az szolgak kik tsak az jo hwsegért szívök tisztasagaert jutalomra nem nézvén, mintha^J soha hasznát nem venneek szolgatltyoknak, igaz hwseggel szorgalmatossaggal, szolgályak Urokat; Es mindenkor legyen Istennek félelme raytatok. Mert az Istent igazan szolgálni elegh dwtsőseges jutalom nem hogy még annak jutalmát ohaytsad, mely meg gondolhatatlan bodogsagh. [jutalom.]

Textus [IV.]

Jose Joázazer fia Zereydai. Es már José Jochannan fia jerusalemi ferfi, Ez fellyel irt Antigonustol veöttek az törvent.

Jose az Joazer fia Zereydai aszt mondgya: Legyen az te hazad^L ragasztva az böltsek hazához, Es az eö labok porátul porosodgyal gyakorta, es ígyál szomjuvan az eö bezédekbeöl.

Jose Jochannan fia jerusalemi mondotta: Legyen az te házad tagasson ki nyitva, es az szegenyek legyenek az te hazadnak tselédi. Es asszonyallattal ne szaporitsad beszededet: Eszt penig ugyan á maga felesegereöl mondotta, hogy azzalis felette szaporán s gyakorta ne nyuysa beszélgeteset: Tehat sokkal inkább mas felebarattyanak feleségével; Es innét mondották az utan az böltsek: Valamikor az ember beszédét szaporittyá asszonyallattal, maga gonoszara nyavalyajara okokat szerez: Meg bontya szünteti magában az teörvének igejét, és vége ennek hogy Gehennaban kell szállani miatta.

Textus [V.]

Jehosua az Perachia fia, es Nitthai amaz Arbéli. Ezekteöl az Josephekteöl vöttek az törvent, Jehosua az Perachia *fia* szokta volt mondani. Magadnak ember tanitto Mestert^Q Ribbit válasz, es tanulo tarsot szerez. Es minden emberreöl tsak josaga jamborsaga szerent tegy iteletet. ne visgallyad bwneit másnak, se gonosságát. [ne visgalljad bwneit se gonosságát masnak.]

^J Deut. 10. v. 13.

^L Psal. 18. v. 27.

^Q Eccls. 39./2.

Az Arbéli Nitthay szokta volt mondani: Tavozzál^T el az gonosz szomszédtól, es ne társalkodgyál^V lator gonoz emberrel, es ne essél^X kétseben s ne tedle jo remensegedet á bwn tetesnek közepiben.

Textus [VI.]

Jehuda Tabeay fia, es Simon Satach fia ezectől vötték az törvént. Jehuda Tabeay fia szokta volt mondani: Ne viseld úgy magadat, es ne tedd magad ollyanná, mint á ki birakat keszit es pereseket keöszörül eöszve. Es valameddig az két fél peres elötte álnek, mind az ketteöt addig egygyarant bwnösök gonoszok^Z gyanánt kárhoztassad De mihelt az teörvény sententiajat ki mondod reayok, es aszt magokra fel veszi mindenik; Esmet mind az ketteöt úgy tartsad mint igazakat.

Textus [VII.]

Simeon az Sathach fia szokta volt mondani: kerlek igen igen jól meg visgald kerdezzed az bizonsagokat, es igen meg oltalmazad az magad beszedit az tudakozasközben, valahogy netalam abbol az te tudakozasodbol, ne tanullyanak hamissagot felelni az bizonsagok.

Textus [VIII.]

Semaja es [az] Aphtalion vöttek ezektől az teörvént; Semaja szokta volt mondani: Szeressed á munkat, rabotasagot^C es gywlöllyed az urasagot es ne is wgyekezzeél szegenysegen maradni.

Aphtalion szokta volt mondani: Óh böltsek böltsek igen oltalmazátok magatokat az tw beszeditekben, né talam okot attok arra vétetek miat hogy egy helyről más helyre kelletik budosnotok, költözödnötök; Es egykor olly helyre akadtok ahol gonosz vizek lesznek, gonosz vizü helyekre költöztök, es az tw tanitvanyitok, kik utannatok szarmaznak azokbol az gonosz vizekből isznak es meg halnak, es vegre következik hogy az mennyei Istennek neve tw míattatok gyalaztatik.

^T Num. 2. et 3. Gen. 14./12. et 19. Ps. 91. Gen. 19. v. 29. Jer. 51. v. 6.

^V 2Par. 19. v. 2. „Első soltar kezdete is.”

^X Psal. 94. v. 12. Deut. 31. 32. Ezech. 16. integre Prov. 5./12. 13. 14.

^Z Jos. 7. v. 19.

^C Prov. 15./27. Psal. 128. v. 2.

Textus [IX.]

Hillel es Semaja vötték azoktól az törvent; Hillel szokta volt mondani: Igye-
kezzél lenni mindenkor az Aron tanítványi közzül valonak. Szeressed á
bekeséget es kövessed. Szeressed az bekeséget. Szeressed az teremtet^G
allatokat, es inkab az törvény követőket. Ugyan ez szokta volt mondani: Az
nagy hir new^H keresessel el vesztetik az eörökke valo jo nev. Es valaki az napot
nem toldgya az ey^J hosszabol el takaritatik hamar, es az ki az Sz. törvényért
kerüli^K az halalt örök halálra melto az. Es az ki á hw dwtseőségért Coronaért
farad szolgal el változtatik. Ugyan ezen mondotta: ha én magam^L nem tartom
az Szent törvént magamért, kitsoda tartya én helyettem? *Es ha tsak én magam
tartom magamért, mitsoda vagyok tsak én magam?* Es ha most nem tartom
nem tselekedem jot, hat mikor tartom s- mikor tselekedem jot?

Textus [X.]

Seme szokta volt mondani: Tsinaly az te törvény tartasodnak bizonyos el
valtozhatatlan hatarokat, szoly keveset, tselekedgyel^N [keveset és
czelekedgjel] sokat es lass fogadgy minden embereket vidam orczával jo
kedvel.

Textus [XI.]

Rabban Gamliel mondotta: Szerez tanitto böltset magadnak es el tavozhatol
az velekedesektől, es ne meregesd meg gyakorta dézmadot. Simon ennek fia
mondotta: Tellyes eletemben böltsek között nevedtem de nem találtam jobbat
az testnek mint az halgatast^P es az tsendesseget. Es hogy nem az irás
magyarázás az böltsesegnek gywkere, hanem az josagos tselekedet. Es hogy
valaki szót szaparit vétkezik.

Textus [XII.]

Rabban Simon Gamliel fia mondotta: három dologgal erősítetik meg ez világ,
Törvény^q szolgáltatással, Igassaggal, es bekességgel mint mondva vagon:

^G Gen. 9./2. 3.

^H 1Par. 17./8.

^J Psal. 119.

^K Dan. 3./26.

^L Prov. 27./1.

^N Gen. 18./8.

^P Prov. 17./28.

^q Zach. 8. v. 16.

Igassagot, iteletet, es bekeseget [Igassagot es iteletet bekeseget] itellyetek az tw kapuytokban.

Rabbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarat az Szent áldot Istennek előtte: Tegye oly érdemessé es meltová Izráélt, hogy örögbitse erősitse benne az ő szent törvényét es parantsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenhato Isten az maga Szent igassagaert, hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Szent törvényét. Isa. 42. v. 21.

Masodik Sectio es részsza Az az, a Pésah innepe után masod Szombatra valo tanulsagh.

Textus [I.]

Ribbi mondotta eszt: Mellyk az az igaz ut, melyben az embernek tökelletes jo remensege lehet? Minden valaki az ő teremő es alkoto Istenenek tiszteletire ditsiretore forgodik es wgyekezik, [tiszteletere –s- dicziretore wgyekezik es forgodik,] es abban az hivektől igaz emberektől tiszteltetik es jár kedves uton Isten es emberek előtt.

Es igen őrizd oltalmazd bwnőtől magadot az apro parantsolatokban.(...) [+ mint szinten az nagjob es nehezebe paranczalatokban.] Mert te nem^T tudod fizetendő jutalmat Isten előtt külön kwlön egy parantsolatnakis, es szwkseg intezned betswlnöd minden hagyó parantsolatnak el mulatasat es hagyását annak jutalmának el vesztésével es karával. Viszontag az tilto parantsolatnakis által hagasat meg szegeset a miat következő karoddal es ártalmossal. Es intlek vigyaz szorgalmatosan ez három dologra es nem esel törvény es tilalom szegesben. Tudgyad mindenkor mitsoda meltosagos vigyazás vagy onnan fellyről feletted es te reád. Nagy vigyazo^X szemek es igazan hallo fwlek es hogy minden te tselekedetid jedző könyben irattatnak.

Textus [II.]

Rabban Gamliel az Ribbi Jehuda fejedelem fia mondotta: Szep es igen illendő az törvényben valo böltseség ez földi rabotas gondos elettel eggűt.

Mert valaki mind az kettőben szorgalmatosan faradoz el felejtetnek annak bwnei. Es minden böltseseg tudomány valamely mellet nintsen rabotalkodás munka az vegre, el bomol. Es essz veszesre jutván sok bwnökre ad okot. Es valaki egyenlő terhet visel az közönseges gyülekezettel, visellye azt a terhet edgyűt vele *edgyut* az Isten nevejért. Mert ez illyenöket az ő attyok érdemes jamborsagais igen támasztván, az ő igassagok megh marad mind öröкке. Es én arra felelek hogy ez illyenöknek oly böseges jutalommal^B valo fizetesek lészen, mintha mind attyok s magok igassagát tsak magok tselekedtek volna. Meg ojatok magatokat az szabados fejedelmektől hogy ne legyen jarulasod

^T Deut. 22. v. 6. 7.

^X Dan. 7./10.

^B Psal. 103. Exo. 20.

közösködesed hozzájuk kwlömben hanemha az ö szűksegek kívannya, jo kedveket es baratsagokat mutattyak mikor kellett nekik, de soha melléd nem álnak mikor tantorodasod következik.

Textus [III.]

Ribbi eszt mondotta: Tselekedgyed az Isten akarattyat mint az te tulaydon akaratodat, hogj eö is tellyesitse ugy az te akaratodat mint szinte tulaydon az maga akarattyat Bonts *el* az te akaratodat az eö akarattya elöt, hogy ö is el bontsa masoknak read walo gonosz akarattyat az te akaratod elöt.

Textus [IV.]

Hyllel szokta volt mondani: Ne^G szakadgy hasadgy külön soha az keözönseges gywlekezettől: Es ne hidgy soha magadnakis^H mind halalodnak napjaig. Ne iteld, se kárhoztasd társodat felebaratodat mind addigis mig az ö helyyere jut. Es ne mond ki az dolgot kit masis meg halhat, mert általam fogva vegre á ki tudodik: Se ne mondgyad az el fedezet dolgot hogy nyilván vagy; mert talam nintsen nyilván még. [mondatkezdet: Megh...] Ugyan ezen mondotta: Nem tiszta sem wres vetektől az ki vétkét rettegi. Es az kösség közöt nintsen Szent. Az felette szemérmes^O sem tanul. Egy haragos sem tanit jól. Es walaki igen wzi az kereskedést nem leszen böltse. Es ahol kevés hasznos emberek vadnak ot wgyekezzeel hasznos ferfiu lenni. Ugyan ez láta egy buborekot^R mely el enyeszék az víznek színén, es monda arról: Az te kws tsepped más tsepre enyesztödet. Es vegre arrais á ki te read tseppent más tsep enyeztetik. Ugyan ez mondotta: Walaki magat hizlallya es sok hust rak magára tsak sok ferget nyüvet [nywvet ferget] Szaporit. Walaki marhajat gazdagsagat felettéb szaparittyá, gondgyait busulasit sokasittyá; Walaki (...) [+ sok feleseget vagi aszszonyallatok szerelmet szaparittja az bw bajolást sokasittja, walaki] sok szolgálatokat szaporit az paraznasagot sokasittyá, [szaparittja,] Walaki sok szolgálatokat szaporit az ragadománt szaparittyá. Walaki az Szent törvény tanulást szaparittyá, életét hosszabbittyá; Walaki veszteg wleset az tanulas felet szaparittyá böltsesegét sokasittyá. Walaki tanatskozasat szaparittyá, értelmét sokasittyá; Walaki ájotetelt es irgalmas alamisnálkodást szaparittyá, bekeseget öregbitti sokasittyá. Walaki jo hirt nevet szerez, maganak szerzi aszt.

^G Isa. 66. v. 10.

^H *Prov. [Psal.] 30. v. 7. 8.

^O Prov. 30. v. 32.

^R 1Sam. 24./14. Exod. 21./13.

Walaki az Szent törvényben való bölteseget szerez az jóvendő eörök életnek bodogsagat szerzi az maganak.

Textus [V.]

Rabban Jochannan az Zachai fia, vötte az tövent Hillelteöl es Samajatul; ez szokta volt mondani: Ha felette igen sokat es jól tanultal az törvényben ne tulaydonits annyi jot magadnak és ne kérkedezzél vele, mert úgy abban meg öriztetöl. Eöt tanitvanyi voltak az Rabban Jochannannak az Zachay fianak. (...) [+ Ezek azok] Ribbi Elyezer az Hurkanos fia, Ribbi Jehosua [hiátustöltés: Jehosua] Chananiás fia, Ribbi Jose Pap, es Rabbi Simon Nathanáél fia, es másik Rabbi Elyezer az Erach fia; Ez öt tanitvannak Rabbi Jochannán így szamlalta ditsereteket.

Elyezer az Hurkanos fia, mint az jól össze tehelt tsatornás kut, ki egy tseppet sem vesz el vizeiben. Jehosuarol az Chananiás fiarul mondotta: Bodog az ki tegedet szült. Jose paprol mondotta: hogy kegyes Szent. Simeonrol az Nathanael fiarul, hogy bwntöl rettegő. Elyezerről az Erach fiarul mondotta: Olyan mint az eöregbedő nevekedő forras.

Textus [VI.]

Ugyan ez szokta volt mondani: ha egez Isráelnek minden böltsei á máásának mérő serpenyőnek egyik tablajara, vagy talaban tétetnékis, es másik talaba tablajara Elyezer az Hurkanos fia, minnyajatis meg nyomná egyedül.

Abba Saul penig annak nevereöl még aszt mondotta: Ha egez Izráelnek minden beöltsei az Máásának mérő serpenyőnek egyik tablajara vagy talaba tétetnekis: Es Elyezer az Hurkanos fiais együtt vélek azon tálba volna, másik tablajan penig az Elyezer az Erach fia lenne meg nyomná minnyaját egyedül. Monda egykor ezeknek az eöt beöltseknek az Abba Saul. Jertek nézzetek s-mondgyatok meg mellyik es mitsoda uth *legyen* legh job kedveseb az embereknek melyhez ragazkodgyanak? Felele Ribbi Elyezer, az jó es irigységnélkül való szem: Ribbi Jehosua mondotta: [monda.] Az jó tars. Ribbi José mondotta: [monda.] Az jó szomszéd. Ribbi Simeon mondotta: [monda.] Az ki maga gyermeket lathattya. Ribbi Elyezer az Erach fia monda: Az jó es tsalardsagnélkül való szü. Monda erre [arrol] nekik Abba Saul. Látom én es úgy tetik ennekem, hogy helyyeseb az Ribbi Eliezernek az Erach fianak Szava értelme minnyajatok Szavanál értelménél mert az ő Sententiajaban bé foglal-tatik az tw értelmetek.

Fordula azért ismét Abba Saul es monda nekik: Jertek nezzetek es mongyatok meg mellyik es mitsoda ut legyen legh gonozb artalmasb es kit

legh inkább kel el tavoztatni az embereknek. Ribbi Eliezer felele: Az gonoz irigy szemet; Ribbi Jehosua monda Az gonoz tarsot. Ribbi Jose monda: Az gonoz szomzedot, Ribbi Simeon monda, Az az ki költsönt kér es meg nem fizeti, Mert noha egy nemely embertől veszi az költsönt, De mint ha Istentől venné az igassagnak tartozásara nézve. Aldot eő es áldot [+ az ő] Szent emlekezeti, mint mondva vagyon: Költsönt vészen az Istentelen es meg nem fizeti, De az igaz könyörül es adakozik. Psal. 37./21.

Ribbi Elyezer monda az gonosz szivet. Monda erre nekik Abba Saul. Latom én, es ugy tetzik ennekem, hogy helyleseb az Ribbi Elyezernek az Erach fianak szava ertelme minnyajatok szavánál értelménél. Mert az ő Sententiajaba szavaban bé foglaltatik az tw értelmek. Ezek ismét eötön [kwlön] harom harom sententiakat mondottanak.

Ribbi Elyezer mondotta. Legyen az te tarsodnak betsületi oly draga es kedves te nallad, mint szinten tulaydon magad betsületi. Es soha ne tarts ne nyugosd magadon az haragot.

Es tery meg egy nappal halalodnak előtte. Es fwttözzel melegitsed magadot mindenkor az böltsek twzénél. De igen meg örizd magadot azoknak Parasajatul Szenétől meg ne egesen tegedet Mert az ő marasok Rokaknak marasa, Az ő tövis gyakasok fulakjok Scorpionak fulakja es az ő fuvasok pöstögesök twzes (saraph práster) kígyonak pöstögese, es minden beszedekek egeő eleven Szenek.

Textus [VII.]

Ribbi Jehosua mondotta: Az gonosz^G (masra irigykedő) Szem az gonosz kivansagnak gyeötrelme, es az embereknek s- egyéb teremtet allatoknak, köszönseges gywlölsege igen hamar ki keöltöztetik ez vilagbol az embert.

Ribbi Jose mondotta: Tarsod felebaratod marhaját tartsad eörizzed oly szorgalmatossaggal mint az magadét. Es rendellyed adgyad magadot valoban az törvennek tanulasara, es abban valo böltsesegre, mert ez nem szokot masrol read maradot eöreökseg lenny. Es minden te tselekedetid munkaid Isten kedvejert, es Szent nevének dwtseösegere legyenek.

Textus [VIII.]

Igen vigyaz es örizkedgyél az kiriath semach^N az az vallass teteledben es imatsagodban, es mikor imátkozol ne tsinaly imatsagodban semmi el metzet^O

^G Pro. 27. v. 3. 4.

^N Psal. 72. v. 5.

^O Esa. 28. v. 21. Psal. 30.

hatarozot es kivaltkepen meg nevezet dolgot; hanem tsak az nagy irgalmassagot^P es ingen valo könyörületesseget kerjed, es azert esedezzel az Sz: Ur ez vilagnak ura előtt. Aldot eö, es aldot Szent emlekezeti, kiröl mondvayagon: Mert ingyen könyörölö es irgalmas Isten eö kesedelmes az haragra, gyors es böseges az *irgalmazasra* kegyelmezesre, es meg bannya el fordittya az el szant gonosztis az meg terö bwnösökröl. Es meg lassad hogy magadban s- magad lelki esmeretiben is latornak [magadnak ismeretiben is lelki latornak] gonosznak ne iteltessel, se ne legy.

Textus IX.

Ribbi Eliezer mondotta: Kely jo reggel fel az törvény tanulasra [+ ugi], hogy tudhass [tanulhas] mit felelni az Epicureusoknak, es igen jol meg gondollyad s= tudgyad ki előtt munkálkodol. Es kitsoda az Ura gazdaja annak az te munkadnak oly tudni illik ki meg fizeti te neked az te faratsagodnak berit jutalmat.

Textus X.

Ribbi tarphon mondotta: Az nap^T igen rövid, az munka igen sok, az munkasok igen restek az jutalom felette nagy es gazdag, es az haznak gazdajais valoban izgat szorgalmaztat; Ugyan ez mondotta: Nem te raytad áll, hogy minden munkat eppen el vegezz, es arra sem lehetz elegseges hogy azt mindenekteöl el tiltsad, ha sokat es mentöl töb [többet] tanulsz faracz az törvényben attol töb es nagyob jutalommal fizetnek te neked, *attol töb es nagyob jutalommal fizetnek te neked;* es kétségnelkül igen hw s- igaz az te munkadnak gazdaja, ki megfizetj igazan jutalmat az te faratsagodnak, es tudgyad hogy minden igazaknak jutalom fizetese az jövendeö világban bodogsagban vagyon es leszen. Esa. 42.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarat az Sz. áldot Istennek előtte, tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, hogy örögbitse erősítse benne az ö Sz. törvényét es parantsolatinak tartasat amaz mondas szerint: Kedvellye az Mindenhato Isten az ő Sz: igassagaert, hogy magosztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Szent törvényét. Esa. 42.

^P Exo. 34. v. 6. 7.

^T Dan. 2./44. Dan. 7./14. 18.

Harmadik sectio es rész, az az, Paesa innepe utan harmadik szombatira valo tanulsag.

Textus I.

Akiva az Mechallalel fia mondotta: Vigyaz szorgalmatosan ez harom dologra es ugy te nem esel bwnben: Tudgyad honnat miből^x löttél jöttél, es hova kell menned, es ki előtt kelletik jövendőben számot adnod. Honnat miből löttél jöttél? Az bujalkodasnak büdös tsepvereből. Hova kel menned? Az porban es [az] fergek nyüvek emesztésere. Ki előtt kelletik jövendőben számat ádnod? amaz kiralyok kirallya^z az Sz. aldot Istennek előtte.

Textus II.

Ribbi Chananea az Papi fejedelem mondotta: Mindenkor szüntelen imátkozzal az orszagh^b es fejedelmeknek békeségéjért: Mert valahol az emberek egymast [egi mast, az emberek] nem féltik es imatsagokkal nem segítik nem őrizik, ot az élet el nyeletik el vész es el emesztődik. [? enyesztődik.]

Textus III.

Ribbi Chananea az Theradion fia mondotta: Walahol ket ember találkozik ülni, es nintsen azok között az Szent törvenyről valo beszélgetés. Ime az nyilván tsufolonak tragarkodonak wlő szeri es szeki. Mint mondva vagyon: Es az tsufoloknak^c szeribe szekibe nem ült. De valahol tsak ketten egygűt ülnekis, es azok között talaltatik az Szent törvenyről valo beszélgetes, az Isteni méltosagnak bizonyos jelen volta köztök talaltatik amaz mondas szerent: Akkor szolának azok kik felik az ura: [Uratt] Egyik^d az ő (...) [masik] felebarattyanak, es rea figyelmeze az Ur es meg hallá, es emlekeztető jedző könyben fel irata maga előtt. Mondom azokról kik félik eötet, es akik gondolkodnak az eö neveről; Nintsen it [ott] ez [az] helyen töbről értelem, hanem *tsak* kettőről Malach. 3. De honnat (...) [+ tanulhatod aszt] hogy ha tsak egyedül^e ülné valaki is, es ugy faradozna tanulna az Sz. törvény beszedeiben

^x Lev. 12./2.

^z Dan. 7./10. et 14.

^b Jer. 29./7. Num. 29.

^c Psal. 1. Psal. 119.

^d Mal. 3./16.

^e Psal. *14./24. Tren. 3./28.

hogy az Sechina, az aki [az] az Isteni méltoságnak dwtsöseges jelen volta praesentiaja véle vagyon azzal. Es az Sz. áldot Urísten ugyan akkor kirendeli szakasztya annak az munkának faratságnak dragalatos jutalmat; mint am mondva vagyon: Egjedül űlvén halgatva gondolkodik es azért magara jutalmat veszen. Tren. 3./28.

Ribbi Simeon mondotta: Valahol három ember eszik eg' asztalnál, es affelet tsak szoval valo emlekezet sem leszen az Sz: törvény beszederől, nyilván már azok ugy vadnak, mint ha á meg^F holtaknak aldoztakat (az az, á balvanyoknak aldoztattakat) ennek mint mondva vagyon: Mert minden asztalok tellyesek okádással s-ganéval sohul tiszta^G hely nem találtatván. Esa. 28./8.

De ismet viszontag valahul három ember egy asztalnál éuén az Sz. törvény beszede talaltatik közöttök, szinten olyan azoknak mint ha az Sz. urístennek asztaláról^H ennének. Áldot az, [ö] es áldot dwtsöseges emlekezeti, mint mondva vagyon (es monda en nekem az Angyal) Ez az asztal mely az urnak orczaja előtt vagyon. Ezech. 41./22.

Textus IV.

Ribbi Chanania az Chachinnay fia mondotta: Walaki az Sötét eyjekre be nem takarodik, hanem kún vigyaz, es a ki tsak egyedül indul jar az uton, es á ki szive gondolatit gonoz dologban [dolgokban] forgattya, ez illyen ados lelke veszedelmével, maga keresi, maga tulaydon [tulaydon maga] veszedelmet.

Textus V.

Ribbi Nechunia Dacana fia *mondotta*: Valaki magara eppen igazan fel veszi az Isten törvényenek igajat,^M el vetetik arrol az ország fejedelmek es kösseg igaja. Valaki viszontag el taszittyá le szaggattyá magarul á törvennek igajat, rea vettetik arra az orszagh fejedelem vagy kössegh igaja.

Textus VI.

Ribbi Chalaphtha Capernaumi ferfiu *Chanania* mondotta: Valahun tizen egygyüt wlvén az Sz. törvennek igejeben, munkalkodnak faradoznak, az Isteni méltoságnak bizonyos jelen volta (egy szoval az Sechina) raytok es közikbe

^F Psal. 106./28. Num. 25./2. 3. Deut. 6. et 8./10.

^G Esa. 28./8. 1Reg. 8./27.

^H Ezech. 41. v. *23. [22.]

^M Prov. 29./25. Job 33. 34. 35. 36. Deut. 28. v. 13. Psal. 50./16. 18. Psal. 1. v. 3.

száll mint mondva vagyon: Az Uristen all az Istenek^O gywlekezetiben. De honnet bizonyitod hogy ahol ötön munkalkodnakis az Szent törvény igejeben ot vagyon es rayok száll az Sechina? Ahol mondva vagyon az Istenek közt itel [+ -s-] törvént teszen. Honnat ismét, hogy ahun harman^Q edgyüt munkalkodnakis az Szent törvény igejeben ott vagyon az Istennek jelen valo meltosaga? Ahol mondva vagyon: Es az ő tsomolekjat, vagy tsomolek köteset afföld körül fundalta. Honnét bizonyitod tehát, hogy ahul ketten munkalkodnakis jelen vagyon az dwtsöse? Ahol mondva vagyon. Akkor szolanak azok kik félük az urat egyyk az mas fele tarsanak es rea fwgyelmeze az ur es meg hallá. Es ugyan ott az többi, mert nintsen ot töbrol szólás hanem tsak kettöről. De honnat bizonyitod, hogy áky tsak egyedül^S munkalkodikis az szent törvény tanulasaban az Sechina vele vagyon? Onnat ahol *am* mondva vagyon: Minden helylen valahol említett emlekezetet tész az én nevemről hozzád jarulok es meg aldlak tegedet.

Textus VII.

Ribbi Elyezer Barthotai ferfiu mondotta: Adgy eő neki az Istennek az önnön sajattya; Mert mind te magad, *s-mind* valamid vagyon sajattya tulaydona ő Sz: felsegenek. Es igy bizonyitotta mondotta eszt David kiralyis mondván: IPar. 29. Holot mindenek te tölled vadnak, es az tennen kezedből adgyuk ezeket teneked.

Textus VIII.

Ribbi Jacob mondotta: Valaki egyedül jar az uton es á ki olvasván tanulva Szent letzkejet közben szakasztya, es aszt kezdi mondani: Im mely szép fa amaz, mely szep szantas imez, meltan tulaydonitatik annak mint ha maga veszedelmére adna okot.

Textus IX.

Ribbi Dostai az Janai fia Ribbi Meyr szovával nevevel mondotta: Walaki el feleyt^X tsak egy igetis az ő Misnegeből letzkejéből, annyit tulaydonit annak az iras, mint ha maga volna oka lelke veszedelmének, mint mondva vagyon: Meg ojad azért igen magadat, es felette igen [igen felette] szorgalmatossan, meg

^O Num. 14./27. Psal. 82./1.

^Q Amos 9./6.

^S Exo. 20./24. Psal. 51./19.

^X Deut. 4. v. 9. Josue 1./8.

örizd az te lelkedet hogy el ne felejtssd az dolgokat beszedeidet valamellyeket lattanak az te szemeid Deut. 4./9. Lehetesege hogy olyrol mondgya eszt ha ugyan igen nehéz letzkeje leszen? Felel erre az Thalmud (ugyan ott vagyon magyarázattya) hogy netalam ki vetned *azokat* az te szivedből tellyes eletedben. Így azért nem leszen kárhózatós külömben hanemha le ülvén el szana es aszt vegezné magában, hogy azokat éppen sziveből ki vesse.

Textus X.

Ribbi Chanania az Dosa fia mondotta: Valakinek az bwntől való felelme nagyobb es több hogy sem mint az böltsege: Ennek böltsege örökös *es* allando leszen. Viszontag, Valakinek böltsege több es nagyobb á bwntől való félelmenél; Annak böltsege allando es örökös nem leszen.

Ugyan ez szokta volt mondani: Valakinek josagos^Z tselekedeti többek nagyobbak tudományánál es böltsegeenél; Annak beöltsege eörökös es allando leszen. Wiszontag valakinek tudománya böltsege több s-nagyob josagos tselekedetinel, annak böltsege s tudománya allando örökös nem leszen.

Textus XI.

Ugyan ez szokta volt mondani mégis: Valakivel minden állatoknak es az embereknek lelkeknek kedves alkuvasa^A vagyon, az Istennek lelkenekis kedves alkuvasa vagyon azzal es szereti aszt: Valakivel pedig az teremtet állatoknak jó kedves tsendes alkuasa nintsen, az Istennek lelkenek sintsen azzal [+ kedves] alkuvasa.

Textus XII.

Ribbi Dosa az Harkinus fia mondotta: Az reggeli alom, az délbéli bor ivás, az iffiusagnak es gyermekeknek meg veztegetese. Es a kösseg tragarkodo gywlekezetiben való heveres ki takarittyak wdö előtt az embert [az embert wdö előtt] á világból.

Textus XIII.

Ribbi Eliezer modái mondotta: Valaki az Szentseget meg fertezteti, Es á ki meg h gyalazza az Szent innep napokat. Es á ki fel feyti az mi Atyamknak

^Z Ps. 50./16. 17.

^A Esa. 28./21. Esaj. 54./17. Esa. 57./20. 21. Esa. 49. v. penultimo et ultimo.

Abrahamnak frigyét; valaki á törvény világos értelmét bwtwjét idegen magyarázatra fordította, Az ki felebaráttának ortzáját sokaság előtt meg fejeztette gyalazza. Ha szinten ez ilyen emberben egyéb arant az Sz. törvény tudománya benne leszenis és jó tselekedetek találatnak keze közöttis; de még is nem leszen része annak az jövőendő világban.

Textus XIV.

Ribbi Simon mondotta: Legy gyors könyw természetel iffjúságodban az Isteni szolgálatra, és vénsegedbenis ugyan abban maradj meg. Es legy minden emberekhez s-fogadgyad őket jó kedvel örömmel, vigh s- vidam ortzawal.

Textus XV.

Ribbi Akiba mondotta: Az katzagas és maga nadzassal való feje fel hanyasa szemtelenségre szoktattyak az embert.

Ugyan ez mondotta: Az Sanyargatasok^M törvény tartásra tsatolnak rekesztnek. Az dezma adasok gazdogadasra^N tsatolnak rekesztnek. Az fogadás tételek el valásra szakadasra rekesztnek Az halgatas böltsesegre^P tsatollya és rekeszti az embert.

Textus XVI.

Ugyan ezen (Akiba) mondotta: Kedves teremtet allattya Istennek az ember, holot Isten^Q képre arnyek abrazattyara teremtetet, és annál nagyobb kedvességét mutatta abban hozzája, hogy tuttara attá és meg tanította arra az embert, hogy Isten hasonlatosságára teremtetet, mint mondva vagjon: Mert Isten hasonlatosságára tsinála Adamot az embert.

Textus XVII.*

Ugyan ezen mondotta: Kedvesek az Israelitak mert Istennek fiainak^R hivattatnak; Es annál nagyobb kedvességét bizonyította mikor tuttokra attá hogy Istennek fiainak hivattatnának, [hivattatnak] amaz mondas szerent: Tw az tw Uratoknak Istenteknek fiay vattok.

^M Ps. 119./71. Psal. 94.

^N Ezech. 4./13. 14. 15. Agg. Mal. 3./8. 9. 10. 11.

^P *Ps. [Prov.] 17./28.

^Q Esa. 28./21.

^R Deut. 14. v. 1.

Textus XVIII.

Ugyan azon mondotta: Kedvesek az Israeliták mert eőnekik adattak es reajok bizattak az kivanatos ezkeözök^S edenyek, melyben teremtetet ez vilagh: es azzal annalis nagyob kedvét bizonyította hogy tudniok es erteniek atta hogy azokat az kívánatos ezkeözöket mellyekben teremtetet ez vilagh, nem masra, hanem ő reayok bizta. Amaz mondas szerent. Mert jo tudomant ezkeözöt attam én twnektek az en törvényemet, el ne hadgyatok.

Textus XIX.

Megis ugyan azon mondotta: Mindenek(á teremő elöt) nyilván^T vadnak, mind azon által szabad akarát valasztas engettetet, az joban. Ez világ ırgalmassagbol forog, es mindenek á tselekedeteknek töb es nagyob mi voltaszerent iteltetnek s- vegeztetnek.

Textus XX.

Ugyan azon mondotta: Mindenek nagy kezessegen,^V es tsak igen hűseges safarkodásra adattattanak, es igen nagy háló keritetet minden elő allatok felibe; Az vendeg fogado nytvavagyon, az kortzomaros osztogato safar nagy kesz akarattal *jelen* vagyon: Regestrum es jedző könyw nytva előtte, azon az ıro kéz rayta vagyon, mely szwntelen mindent ır, es ákik meg fosztatnak nagy szorgoson, ugyan tsak oda ternek kérni venni, es bosszut álnak az emberen s' meg bwntetik vetkejert vagy tudgya ő vagy nem. Vagyon mind azon által az nyavalyas embernek mihez tamaskodniok (mert törvenynélkwl nem bantyak es az ırgalmassagis igen sok) á törvenj penig igen hwseges igaz törvény, es mindenek azon vendegsegre keszittettek rendeltettek.

Textus XXI.

Ribbi Eliezer az Azaria fia mondotta: Ahol törvény nintsen ot ez [az] földi közönseges elet sintsen. Ahol közönseges földi elet nintsen, ot törvény sintsen, Ahol bőltseges nintsen ot nintsen [nintsen ott] félelem. Ahol félem (sic!) nintsen nintsin ot bőltseges. Ahol tudomany nintsen, nintsen ot értelem: Ahol ertelem nintsen nintsen ot tudomany. Ahol lızt nintsen nintsen ot törvény, Es áhol törvény nintsen ninczen ot lızt. Ugyan azon Ribbi Eliezer mondotta:

^S Ps. 147./20.

^T Psal. 139/2. 3. 4. 2Reg. 10./30. Ezech. 29./18. 19. Isa. 47. Zach. 1./15. Gen. 6./5. 13. Gen. 18./20. Gen. 19. Gen. 11./5. 6. 7.

^V Psal. 139./7. 8. 9. 10. 11. 12. Psal. 145. Psal. 37./9. et 104. v. 35.

Walakinek tudománya böltsege több s-nagyob hogy sem mint josagos tselekedete mihez hasonlitatik az? Hasonlatos az *zöldellő*^B fen allo fahoz kinek aga bogay igen sokak es gyükerei afföldben igen kevesek. Es mikor az szel vesz talallya gywkerestöl ki szaggattya es töveből fenekeből fel forgattya á mint mondva vagon. Es leszen mint az mezitelen Thamaristhusfa az puztaban, ki nem lattya mikor jo jeö az földre de az szomjusagokban marad vad sovany puztaban es soo daras feöldön mellyen emberek sem laknak Wiszontag valakinek josagos tselekedeti többek nagyobbak böltsegegenél mihez kellaszt hasonlítani? Ahoz á fen allo zöldellő fahoz, kinek felső agay bogay kevesbek, es belöl az földben gywkerey igen nagyok sokak erőssek. ki ellen ha ez vilagon valamenyi szel veszek fergetegek volnánakis mind rea fuyjanak rohannyanak nem mozdithattyak [mozdittjak] soha ki helyyeből semmikeppen á mint irva vagon: Es leszen mint á viz folyasok mellet plantáltatot fa, Es ki az szep tsergedező patakok mellet jo mellyen botsatta az ő gywkereit. Nemlattya meg sem erzi mikor nagy heüsegek követköznek. Zöldellenek az ő Leveley minden kor igen szepen. Es szarazsag koris mikor az esök meg tiltatnak nem retteg vesződik á ki száradastúl, megh sem szwnik, szép s jo gywmölts termesbeöl.

Textus XXII.

Ribbi Eliezer az Chisma fia mondotta: Az feszken^C talalt madarrol, es á havifolyasnak törvényeröl magyarázatok, [gjwkereröl valo magjarazatok,] az ollyanok teste veleje az magyarázatoknak De á tsillagok jarasi tartozasi terengesi, es az Gymmatariaban valo ertelmek magyarázatok; mint etel utan gywmöltsön walo szedegetések, tsak ollyanok á böltsesegben.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jo akarát az Szent áldot Istennek előtte: tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, hogy örögbítse erősítse benne az ő Sz. törvenyet, es parantsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenhato Isten az maga Szent igassagaert, hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az eö Szent törvényét. Esa. 42. v. 21.

^B Jer. 17. v. 5. 6. 7. 8.

^C Deut. 22./6. Lev. 18./19. Lev. 20./18. Rom. 11.

Negyedik perek rész

Textus I.

Az Zoma fia mondotta: kitsoda á Beöls? kit kell tartani bölsnek? Azt á ki minden^E emberektől tanul, mint mondva vagyon: Minden tanitoimnal értelmesbé téttem. Mert az [+ te] bizonsag tetelid en elmelkedesim.

Kitsoda erős? kit kell tartani erőssnek? Az ki meg nyomja es uralkodik maga gonosz indulatin, kívánsagin, á mint mondva vagyon: Job az kesedelmes haragu az erősnél, Es á ki uralkodik á maga lelken, job annál á ki varasokat veszen meg.

Kitsoda az gazdag? Aki meg elegszik; es eörvendez az maga sorsaval;^G Mint mondva vagyon: Mikor kezed munkajaval elsz bodogh vagy, es jól (...) [+ vagjon dolgoz, bodogh vagj ez jelen valo vilagon, es jól] leszen dolgoz á jövődö vilagon

Kitsoda az igazan betswletes tiszteletes? Az ákj betsüllí^H az Istennek teremtet allatit á mint mondva vagyon: Mert az engemet betswllöket betsültetem, es az engem meg utalokat meg gyalasztatom.

Textus II.

Azay fia mondotta: Fuss Sies igen akar melykitsin josagnak parantsolatnak tellyesitese: Fuss sies igen ismet minden bünöktől törvény szegesektől. Mert egy törvény töltés, es jó tselekedet, más törvény töltésre es jó tselekedetre ád okat. Ismet. Egy bwn tétel vagy törvény szeges más bwn-tételre törvény szegesre ád okat. Mert az josagos tselekedetnek törvény tartasnak jutalma mas töb josagnak es törvennek tellyesitese, Viszont á bwn tételnek törvény szegesnek mas bwn-tétel törvény szeges jutalma.

Ugyan ezen mondotta: Ne utaly meg egy embertis, es ne vess el akarmitis, marhat vagy allatotis, mert nintsen oly ember kinek szükseges oraja elő nem jöhet; Es nintsen oly dolog marha kinek helyye nem lehet.

Ribbi Lavitas mondotta: Igen igen alazatos^L lelkw legy minden embereknek előtte: meg gondolvan hogy az ember testi remensege, akar mely nagys tsak nyw, feregh roshadandosag.

^E Psal. 119./99.

^G Prov. 30./8. Abac. 2./6. 7.

^H 1Sam. 2./30. Lev. 19. v. 32.

^L Eccls. 7./38.

Ribbi Jochannan Beroka fia mondotta: Valaki az Mindenhatónak *Istennek* Szent nevét titkon meg fertezteti karomlya; Nyilván^M es mindenek láttára, tuttara bwntetődik meg erette: Vagyon oly ki tudatlansagból, vagy on ollyis ki vakmerősegből fertezteti *es* karomollya meg az Ur Szent nevet.

Textus III.

Ribbi Ismáel mondotta: Aki tsak ávégre tanul hogy mástis tanithasson, annyira valo ajandekaz neki [ajandek rendeltetik annak] Istentől, hogy tanulhasson arra walot mellyel masokotis tanithasson. De áki ávégre tanul hogy á mit tudhat jo tselekedetivel tellyesitse azokat, Szakasztatik annak annyra valo ajandek az UrIstentől, hogy tanulhasson mind masok tanittasara walot megh örezesére es tselekedettel betellyesitesere walot az Sz. tudomannak es parantsolatnak.

Textus IV.

Ribbi Zadok mondotta: Ne tsinald Coronáddá eöket, hogy azokban magasztaltassad magadot, se feyszeddé bardodda hogy azok utan keressed egyed kenyeredet.

Textus V.

Hillel mondotta: Valaki abban Coronával^P szolgál el vész, es [el] változtatik, es valaki á törvény igejéből maga hasznat keresi, elete annak ki szaggattatik ez vilagból.

Textus VI.

Ribbi Jose mondotta: Walakj meg betsülli^Q tiszteli az Sz: törvent annak teste egyéb allatok felet meg tiszteltetik betsültetik. Valaki meg gyalazza fertezteti az Szent törvent, annak teste egyéb allatoknal sokkal inkább meg gyalaztatik.

Textus VII.

Ribbi Ismáel ennek fia mondotta: Valaki megh tiltya tartoztattya magat törvény tevő birosagtul perlekedestől, messze veti magatul masok gyűlölséget, az bitang pvádat es az hamis eskwvést. Es valaki fel fuwalkodot szívw az maga tetczesenek vitatasaban, bolond, lator, es fel fualkodot lelkw.

^M Lev. 19./9. Deut. 24./19. Prov. 26./26. Deut. 19./17. 18.

^P Deut. 17./11. 12. Osé. 5./14. 15. ibid. 13./7. 8. Lev. 26. Psal. 34./8. 2Reg. 6./6. 7. Gen. 32./1. 2.

^Q 1Sam. 2./30.

Ugyan ez szokta volt mondani; ne legy egyedül biro semmiben, mert nintsen, nemis lehet egyedül valo biro töb egynél. Es ne kinaly kenszerges másokat azzal hogy fogadgyak vegyek az te tetzesedet tudomanyodat, mert azok' abban Szabadosok; te penig nem vetheted erővel rájok tetzesedet.

Textus VIII.

Ribbi Jochannan mondotta: Valaki meg tartya tellyesitti á parantsolatokat,^X Szegeny allapottyaban, annak vege az leszen, hogy vegre gazdag allapottyaban is tarthassa tellyesithesse: Valaki penig gazdagsaga es gazdag allapottyia miat meg szegi bontogatya az Istennek parantsolatit, arra kell jutni veg*r*e hogy szegeny allapottyia miat kenszerittek azokat meg Szegni bontogatni.

Textus IX.

Ribbi Meyr mondotta: kevesitsed meg es kissebbitsed^Y testi Szorgalmatossagodat, es Szorgalmatoskodgyal többet s-jobban az Ur törvényenek tanulasaban: Es legy igen alazatos lelkw minden embereknek szeme előtt, Mert ha közben szakasztottad vagy el mulattad az Sz. törvényben valo tanulasodat kwlso dolgaydert, tudgyad bizonynyal hogy sokan talalkoznak arra valok, kik annak az te kwlseö dolgaidnak eszét veszessek, el bontsak, es áldast nem lathatz rayta. De ha az Szent törvényben hw szível Lelekkel munkálkodol, szamlalhatatlan jutalmok adatnak te neked.

Textus X.

Ribbi Eliezer á Jacob fia mondotta: Valaki egy Parantsolatot be teölt azzal mingyarast maganak egy procatort^Z fogad Isten előtt. Valaki á törvénynek által hagasaval egy bwnt meg tselekedik mingyarast egy vadolot^A szerez allat maga ellen Isten előtt. Az bwnből walo ki térés es az josagos tselekedetek mint egy keritessel keörül vesznek az Istennek ostorozasi eleöt.

Textus XI.

Ribbi Jochannan az Sandalar mondotta: Minden gywlekezés^B valamely Isten nevejert tisztessegejert leszen, annak vege allando maradando leszen. De

^X Ps. 112. Exo. 33./19.

^Y Psal. 1. Psal. 127.

^Z Job 33./23.

^A Dan. 4./24. Ps. 32./5. 6.

^B Gen. 11.

valamely gyűlekezet nem Isten nevejért sem tisztességejért vagyon, annak vege allando maradando nem lesz

Ribbi Eliezer az Senuach fia mondotta: Legyen az te tanitvanyod tisztessége oly szorgalmatos oltalomban te nallad mint tulaydon magad tisztessége. Es felebaratod betsülletit tisztességet szinten ugy féltsed oltalmazd mint tanitto uradet Mesteredet. Es tanitto urad tisztességét ugy félyled es féltsed mint szinten az Menybeli Isten tisztességét.

Textus XII.

Ribbi Jehuda mondotta: igen intője es oltalmazoja legy tanitvanyodnak, mert az tanitvany tevelygese vakmerő kevelysegre megyen vegri.

Textus XIII.

Ribbi Simeon mondotta: Imé három Coronak^E ezek: Szent törvény Coronai [koronaja], feő papsag Coronai [koronaja], kiralsag es orszaglás coronai: [koronaja] De az jo névnek coronaja meg haladvan sokkal fellywl jar mind ezeken.

Textus XIV.

Ribbi Nehorray mondotta: Jary es budossál annak az helynek^G utanna áhol erted az Szent törvent gazdagon bősegesen tanitatni: Es ne mondgyád hogy á törvény jarjon mennyen te utannad. Avagj hogy valamely tarsod barátod találkozik ki azt meg erősitse az te kezedben es te tsak tulaydon az magad saját értelmere ne tamaskodgyal.

Textus XIV.

Ribbi Jani mondotta: Nem áll s.nintsen az mi hatalmunkban, sem az Istenteleneknek^K bekesegek [bölcsesegek] tsendessegek, sem az igazaknak suytolasok es nyomorusagok.

Textus XV.

Ribbi Mathay az Karass fia mondotta: Legy azon hogy keoszönteseddel, es bekesege kivanasoddal minden embert meg eleözz. Es az Oroszlanok közt akartsak fark lehess, Az Rókok keözöt feő se legy

^E Eccls. 51./18. 19. 20. 21. 22. Eccli. 7./1. Lev. 10./1. 2. Dan. 3./28.

^G Deut. 30./11. 12. 13. 14.

^K Exo. 33./13.

Textus XVI.

Ribbi Jacob azt mondotta, ez jelen valo vilag olyan mint az pitvar^O az agyas haz avagy palota elöt az jövendö vilagra nezve, készitsd azért ugy magad az Pitvarba hogy mehes bé az Palotaba, vagy agyas hazba.

Textus XVII.

Ugyan ezen R. Jacob mondotta: Job ez jelen valo vilagon egy oratska igaz poenitentia tartasban es josagos tselekedetekben az jövendö vilagnak minden eleténél. Viszontag job az jövendö vilagon egy oratska az életnek [lelkeknek] meg hivesittese igaz gyeönyörwsegere tellyes ez [egesz] vilagon valo eletednel.

Textus XVIII.

Ribbi Simeon mondotta: Ne engeszteld fele társodat barátod fel lobbant haragjanak busulasanak orajan: Es neis vigasztald azon oraban mikor halottyat^T el vittek előlle, es ne kery teölle, s-ne intsed az mely oraban Isten számára akar igereteket fogadasokat szentelni. Se ne sies szorgalmatos latogatására gyalazattyanak orajan.

Textus XIX.

Az kwsseb Samuel mondotta: Mikor el esik ellenseged, ne eorüly^Z rayta, es az eö botlásan ne vigadgyon az te szived, ne talam meg tekintí aszt az Isten, es gonoszul tetzik az eo szemei eleöt es elfordittya rolla az ö haragjat.

Textus XX.

Elysach az Abuja fia mondotta: Az ki gyermeket tanít mihez lehet az hasonlo? hasonlo az jo tentához mellyel szep uy pappirosra írnak, hat ákj vén embert tanít mihez lehet hasonlo? Az tentához mellyel vakart pappirosra írnek.

Textus XXI.

Ribbi Jose Jehuda fia Bebelj Capari ferfiu mondotta: Az ki kitsinektül Iffiaktul tanul mihez lehet az hasonlo? [+ Hasonlo] Ahoz á ki eretlen egres szölöt eszik

^O Habac. 1. v. 13.

^T Eccls. 3. v. 4.

^Z Prov. 24./17. Jer. 48./20. IReg. 20. Ps. 139./22. Ps. 58./11. 12. Ps. 68./24. Exo. 15. Jud. 5. 1Mach. 4. v. 59. 2Sam. 1. et 3./34. Exo. 23./5. Deut. 22./1. Prov. 25./21. 22. Lev. 19. v. 18. Deut. 9. v. 4. 5. 6. Esa. 41. Psal. 64./11. Nachum Cap. 1. v. 15.

es zavaros mustot asz Sayto valujabol iszik: Aki penig vénektul tanul Mihez lehet az hasonlo? Ahoz á ki jól meg ért édes szőlőt eszik, es igen jó ó bort iszik.

Textus XXII.

Ribbi mondotta: Ne nézzed küvről az kankannának mi voltat, hanem inkab mi vagyon benne aszt visgallyad: Talaltatik oly uy kanna ki igen jó féle ó borral rakva: Talaltatik oly regi ó kanna kiben még uy bor sintsen.

Textus XXIII.

Ribbi Eliezer Capari mondotta: Az irigség^D es bosszusag az gonosz kivansag es az tisztességh kívánás wdő előtt ki szöktetik embert ez vilagbol.

*Textus *XXIV.**

Ugyan azon mondotta: Minden Születtettek halakra valok, es minden halottak meg elevenitesre: Minden elők es meg elevenítettek perre teörvenyre Számadásra kenszeritendők hogy meg tudgyad jól magadis^K es tudni adgyad egyebeknekis, es azokis ismét tudni adgyak minden következőknek, hogy valóságossan eő maga mindenkor minden es azon egy Istenseg; Eő az formalo, eő á teremteő eő az el készítteő, s.eelő állato, eő maga á birois, maga az bizonsagis, maga affel peresis, es eő á ki jövendőben az keőzeönseges iteletben meg perlekedik mindennel. Áldot eő, es áldot az eő Szent emlekezeti, kinek ortzaja előtt nintsen tsalardsag,^M sem feledékenseg, sem személy valogatás, sem ajandek vétel, mert mindenek magaje tulaydon saját, es jól tud mindeneket szam szerent nevezet szerent ertek es állapot szerent, es neis biztasson teged *soha az tennenn formáltatasodnak romlandosaga*, hogy jó es örökeős *szalado* mentsegedre való helyyed lehetne neked á koporsod.^N Mert ketelenség alatt vagyon az te szwletesed,^O ketelenség alatt vagyon it való eleted,^P ketelenség alatt meg kell halnod, ketelenségh alatt fel tamaztván jövendőben törvenre számadásra^Q elő kell állanod, Amaz kiralyok kirallyanak kirallja eleybe az Szent áldot Istennek eleiben.

^D Prov. 14./30. Prov. 27.

^K Psal. 8./7. et 8.

^M Job 23./5. 6. Gen. 15./16. Osé. 13./9. Isa. 24.

^N Job 38./2.

^O Psal. 27. v. 9. 10. Job 29. v. 2. 3.

^P Job 17./12. 13. Gen. 9./5. 6.

^Q Eccls. 12./1. 12. v. ultimo.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedves jó akarat az Szent áldot Istennek előtte tegye oly erdemesse és méltova Izráélt, örögbíttse erősítse benne az ő szent törvényét és parancsolatit amaz mondas szerent: Kedvellye az Mindenhato Isten az maga Szent igasságáért, hogy magasztallja és nagyságossá tegye mindenekben az ő Sz. törvényét. Isa. 42.

Eöteődik perek es rész

Textus I.

Tiz^S parancziolo Szokkal teremtetet ez világh. Hát miért mongya magyarázza az Thalmud hogy tsak egy szoval teremtetet, lehetségese az? Ugyan ugys teremtetet: De az tiszser valo mondás szamlaltatot, hogy nyilván es masolhatatlan bizonsag allyon fen az Istentelenek ellen hogy nem marathatnak azok bwntetetlen, kik el vesztöy es elis vesztik ez vilagot. Mely tiz mondásj által teremtetet az Uristennek. Es viszontag hogy tellyes igaz jutalom fizettetik az igazaknak, á kik fel állatoí es meg tartói ez vilagnak Mely tiz parantsolo szavai által teremtetet az Uristennek.

Textus II.

Tiz^V nemzetségek voltanak egymás után Adamtul fogva Noakig, hogy meg tudassek mely hosszú ideig való türés vagyon az Uristen előtt. Mert mind á tiz [töb] nemzetségek haragra bosszuallasra ingerlest tselekedtek az ő színe előtt mind addig míg az víz ezönt reájok hozta.

Ismet tiz nemzetség^X folt Noachtul fogva Abrahamig hogy meg tudassek, mely hosszú ideig való twrés vagyon az Uristennek előtte. Mert mind á tiz nemzetségek haragra bosszu allasra való ingerlest tselekedtek az ő színe előtt, mind addig míg az mi Atyánk Abraham érkezett. Es minnyajanak jutalmat^Y magának vötte.

Textus III.

Tiz probakkal^Z kesertetekkel kesertetet meg Abraham az mi atyánk, es meg maradot tőkellletesen mind azokban, azért hogy meg tudgya es ertse minden mely igen kedves [kevanatos] volt Isten előtt az mi Atyánk Abraham.

^S Gen. 2. v. 7.

^V Gen. 5.

^X Gen. 11.

^Y Jer. 30./11. Amos 3./2. Isa. 60. v. 12. Rom. 11./18. Gen. 6. et 7.

^Z Dan. 2./*36. (34.) 45. Gen. 11./14. 15. Gen. 11./31. Gen. 15./7. Gen. 12./1. 2. Gen. 12./10. Gen. 12./15. Gen. 20./3. Gen. 14./ 12. Gen. 15. Gen. 17. Gen. 21./11. 12. 13. 14. Gen. 18./2.

Textus IV.

Tiz tsudakot jegyeket tselekedet az Uristen az mi Atyainkal Egyiptusban,^A es tizet az Veres tengernel; Tiz tsapasokat hozot az Uristen Egyptusra ben egyiptusban, es tizet az Veres tengernelis.

Textus V.

Tiz probakkal kesertették meg az mi atyainkis az Szent áldot Uristent az puztaban.^B Amint mondva vagyon: Es meg kesergettek mar tiz uttal engemet, es nem halgattak sem engedtek az en szomnak.

Textus VI.

Tiz tsudák^C tselekedtettenek az mi atyainknak az Istennek Szentseges hazaban: Soha nem vesztették el az terhes asszonyallatok gyermekeket az Szent husnak jo szaga miat. Soha nem vesztet roshadot szagosodat meg az Szent hús. Soha nem látzot legy az áldozatra walo meszárlo hazban Soha nem történt az feő papon veletlen mag el menese az Cyppur bwn botsatto innepnek napján. Soha nem olthattak oltották meg semmi eseők az oltaron fabol rakot twzet. Semmi szel veszek nem haborithattak bontogathattak [+ megh] az oltar twzenek fwstít, hogj mindenkor szüntelen mint merő oszlop igyenesen az egben nem ment volna. Soha nem talaltatot^J meg vethető akadaly az Omerben az elseő senge kévejeben, sem az kettős, sem az belső oltarra rakando kenyerekben. Fen álva Szorossan egymast^K érték az emberek imátságokkor az tornatzokban, De mikor le borultak tagasson tavol estek egymástól. Sem kigyo sem Scorpio marás soha nem eset Jerusalembem. Soha nem mondhatta egy emberis aszt felebarattyanak Jerusalemben valo Szállásan mulatásan. Szoross nekem az hely nehezem ferek el szallasomon.

^A Sap. 16. 17. 18. Exo. 14./19. Ps. 78. et 106. Exo. 14./29. Exo. 15./4. et *20. (21.) Ps. 74./13. 14. Gen. 14./30. Cant. 1./9. 10. 11. Exo. 15./12. Gen. 50./2.

^B Exo. 14./10. 11. Psal. 114. Psal. 106. Exo. 14./30. Exo. 15./24. Exo. 17./2. et 3. Exo. 16./11. 12. Num. 11./5. 6. Ps. 78. v. 20. Exo. 32./4. Num. 14./22.

^C 1Reg. 8. Lev. 7.

^J Lev. 24./8.

^K 1Par. 21./5.

Textus VII.

Tiz dolgok teremtettenek^N Szombatra jutatando alkony odaskor szinten nap haladat tajat es ezek azok: Az föld szaja, Az Béér kut forras^O szaja, Az Szamar szaja, az Szivarvany,^q az Manna az bot paltza, az sanyr fereg,^T az betük, az iras, es á tablak.^Y Vadnak kik aszt mongyák hogy az arto vesztökis.^Z Az Moses koporsojat;^A es á mi atyank Abraham tölgy faja. Vadnak kik aszt mongyak hogy az első ezközt [+ az] töb ezközeöknek tsinalando ezközit.

Textus VIII.

Hét dolgok talaltattanak az balgatagban [balgatághsaghban], es hét dologgal tartatik az böls bölsnek. Nem szol az előtt á ki ő nallanál nagyob az böltsesegben es tudomanyban, Es tarsanak [+ -s-] felebarattyanak beszedet nem ölti által, sem szava köziben nem szol, Es az valasz tevő felelő embert, mikor az tölle kerdet dologra teszen valaszt nem haborittya meg Az ki egyenesen az előtte valo dolognak tulaydosagara teszen valaszt. Az ki elseő keresre elősször es az utolsora utolszor teszen valasz; Es á ki mit nem hallot azt mongya hogy nem hallotta; Az ki az igassagrol hüseges vallast teszen. Ismet viszontagh mindezeknek ellenkezöit találod az balgatag emberben.

Textus IX.

Hétféle ostorok^M büntetesek *jőnek* ez vilagra amaz hetféle tsontos szarvas bwnökért. Mikor nemellyekből dézmát adnak, nemellyekből nem adnak dezmat. Oly ehsegnek szwksege jó reayjok, ki miat nemellyek eheznek, nemelly bővölködnek es meg elegendnek. Ha aszt tselekedik hogy semmi dézmát nem adnak nem dézmáltatnak Oly ehsegnek szwksege es dragasag jó reayjok, ki miat minnyajan meg bodulnak. De mikor az Sz.^P lepennek tesztajokbol ki szakasztasatis el tiltyak el hadgyak, akkor meg eölő el fogyato dragasag, ehsegh szall reayjok. Dögh haláll jó ez vilagra azokert az halalokert mellyeket á törveny parantsolt, hogy mikor azokat az törveny szolgaltato bírák

^N Num. 16./#25. [35.]

^O Num. 21./17.

^q Gen. 9.

^T 1Reg. 6. et 7.

^Y Num. 10. v. 33.

^Z Ps. 94.

^A Deut. 34./6.

^M Isa. 40/15. 16. 17. Jer. 10/2.

^P Num. 15./20. 21.

kezeben nem adgyak s- [az] halállal meg nem bwntetik. Es á hetedik esztendőben termet gwmöltsekért fegywer jó ez vilagra. *Mikor á törvény igassagát el nyomják nyomorítottak,^R avagy á törvény igassagát hamisra fordítottak. Es mikor az Isten igejét törvenyet nem úgy tanítottak magyarázzak á mi annak tulaydonsága volna; Fene vadak^S botsattnak ez vilagra az hamis esküvésért, es az Istennek Szent nevenek karomlásaért. Rablás pusztitas^T jeő ez vilagra á báálvány imadasért az paraznasagert, az vér ontásért es az földnek Semitajaért, azaz, heted esztendonkent walo nem Szombalasaért.*

Textus X.

Negy kiwaltkeppen^V valo rész wdőben szokot regnálni á dőgh halál. Negyedikben, hetedikben. Az hetediknek ki mulasaban, es az nagy innep vegeben mely minden esztendőben esik. Negyedik esztendőben szokot lenni az szegenyek dézmajanak ki nem adásaert (...) [+ meljnek minden harmadik esztendőben ki kelletnek adatni.] Hetedikbenis ugyan az szegenyek számára walo dézmanak ki nem adásaert, mellyet minden hatodik esztendőben *ki kellet volna adni. Az heted esztendő* ki mulasaban lött dőgh halál az heted esztendőben valo gywmöltsek miat. Az nagy innep^Z wegeben mely minden esztendőben lőt követközet dőgh halál, az szegenyek számára rendeltetet es hagyando adakozasoknak el prádálásaért.

Textus XI.

Negyfele természet találkozik az emberekben, egyk á ki aszt mongya: Az mi enyim^B ugyan tsak enyim sajátom, az mi tied, tied az, s am legyen tied Etc. Ez á közep renden marado természet ki sem árt sem használ, *Es nemelleyek mongyák hogy ez lőt volna á Sodomabeliek természeti. Masik á ki aszt mongya: Az enyim tied, es az tiedis enyim, ez az közönseges kősseg természeti es baratsaga. Harmadik ki aszt mondgya: Mind á ki enyim^D tulaydonom sajátom tied, es ely batorsagoston véle, mind az te tulaydonod sajátod legyen tied es maradgyon neked, ez az Szentek természeti, Szokasa. Negyedik ki aszt mongya:*

^R Exo. 22/22. 23. 24.

^S IPar. 21. Exo. 8. 9. 10. 2Reg. 17/24. 25.

^T Exo. 23. et 34/14. 15. 16.

^V Amos Cap. 3/2. 2Mach. 6. v. 12. 13. 14. 15.

^Z Ps. 24/1. Esa. 6/3. Ps. 148/5. 6. et Ps. 146/6. Exo. 20/24. Mal. 3/8. 9. 10. 11. 12.

^B Ezech. 16/49. 50. Gen. 19. v. 26.

^D Gen. 23/15. 16. Gen. 33/8. 9. 10. Num. 16/15. 1Sam. 12.

Az *tiedetis* enymnek tartom, es á magametis aszt akarom ugyan tsak tulaydon magamé legyen. Ez az latrok Istentelenek termeszeti.

Textus XII.

Negy természetet talalsz az emberi esmeretben: Egyik á ki keönnnyen haragszik, es keönnnyen bekellik engesztelődik. Ennek vesztesege meg jó á nyeresegeből. [nyeresegeből.] Masik [Masodik] á ki nehezen haragszik s-nehezen engesztelődik. Ennek nyeresége ki jó az vesztesegeből [vesztéséből]. Harmadik á ki nehezen haragszik meg es könnyen meg engeztelődik, Szent ez. Negyedik á ki könnyen haragszik es nehezen engesztelődik lator Istentelen

Textus XIII.

Negy természet talaltatik az tanulokban is Elseő á ki keönnnyen hamar meg ért meg fog elmejevel mindent, de meg olyan hamar elis feleyti s-el veszti tanulását: Ennek haszna oda leszen á vesztesegeben [veszteghsegeben]. Masik á ki nehezen ért, nehezen tanul akar mitis, de á mit meg tanulhat nehezen feleyti veszti elis Ennek vesztesegeben [veszteghsegheben] meg jó á nyeresegeben [nyerésében] Harmadik á ki könnyen ért s-könnnyen tanul es nehezen feleyti el á mit tanulhat [+ es] ez á jo resz természet. Nehezen ért nehezen is tanul es asztis hamar el veszti el feleiti. Ez á gonosz természet es ros sz resz.

Textus XIV.

Negyféle természet találtatik az alamisnalkodo es jol tevő emberekben, Első az á ki ő maga örömet ad alamisnalkodik de azt akarja hogy masok ne adgyanak se alamisnalkodgyanak Ennek irigy szemei masoknak jova elő menetelj ellen vagyon. Masodik, á ki akarja söt izgattya hogy masok adakozzanak alamisnalkodgyanak, de ő maga nem adakozik sem alamisnalkodik, Ennek irigy szemei maga^L java es maga elő meneteli ellen vadnak. Harmadik á ki magais örömet adakozik safarkodik, masokkalis adakoztat alamisnalkodtat ez kegyes Szent. Negyedikfele, á ki maga sem adakozik, masoknak sem hadgya adakozni es alamisnalkodni; Ez lator Istentelen.

Textus XV.

Negyféle természet talaltatik azokbanis, kik az Mydrasban tanulo hazban vagy praedicatoria mennek járnak. Első, á kik tsak oda jarnak es semmi jo

^L Jer. 17./11.

tselekedetre nem jobbulnak tsak az oda jarasnak jutalma marad kezekben. Masik, á ki tanulni sem akar,^O [jár] de sok jot tselekedik affelől, ennek kezében, á jo tselekedetnek jutalma marad. Harmadik, á ki tanulni is jar, es á mi jot tanul meg fogván josagokat tselekedik, ez kegyes szent. 4. Aki tanulni sem jár es jot sem tselekedik ez lator Istentelen.

Textus XVI.

Negyféle természetűek á böltsek körül forgolodok es ortzajok színek előtt lakozok. Elsők Spondia természetűek: Masok, rosta vagy leü szűrő természetűek Harmadok, tsap vagy rekesz természetűek. Negyedik Semlye szita természetűek Az Spondia olly ki minden nedvesseget magához vonson mind addig mig le foly magarulis. Az rostaban vagy [es] leü szwörben: egy felöl á mi be megyen más felöll esmet által Szovarkodik rayta. Az tsap es rekesz ki nyittatván á bort ki botsattya, es á seprejet meg tartya. Az Semlye szita, aloll á lisztet ki botsattya, es a semlyenek valo langját meg tartya meg örizi.

Textus XVII.

Minden szakadás partolkodás valamely Istenért, Isten nevejét vagyon annak vege meg erősítettik, valamely penig nem Istenert, sem Isten nevejét *va*va-gyon annak vege meg nem erősítettik. Az ollyan Szakadas á mely Isten nevejét vagyon mint Hillelnek es Semajasnak egy mastul walo kwlönözések. Es á mely szakadas kwlönözés nem Isten nevejét vagyon, ollyan az, mint az Chorenak minden társaságával egyetembe valo part wtesek es szakadások.

Textus XVIII.

Minden Szeretet valamely tsak mulando okokból^T inditatik el bomolván az inditto ok es dolog; El bomol az Szeretetis. Ismet: Walamely Szeretet nem fundáltatik tsak mulando bomlo okon; Nem *bomol az ollyan Szeretet el soha öröкке*. Mellyik Szeretet az? á ki mulando okon fundáltatot? Ollyan az Amonnak es Thámárnak Szeretetek. Mellyik tehát az á ki mulando okon nem fundáltatot? Ollyan az Davidnak es Jonathásnak Szeretete.

^O Jon. 4.

^T 1Sam. 20. v 17.

Textus XIX.

Walamely ember^V sokakat meg igazít igaz tudományával [+ es] Szent életű példájával, nem engedtetik annak oly bűnben esese ki miat elkárhozzék. Walamely ember viszontag sokakat vétkeztet bűnben eyt, mind hamis tudományával, mind rut gonosz életű példájával, nem adatik annak meg téresre igaz poenitentia tartasra valo kegyelem. Moses Szent tiszta volt, es sokakat *Szenté* igazzais töt. Sokaknak igassaga tulaydonitatot őnekj: Mint mondva vagyon Deut. 33. Az mindenható Istennek igassagát tselekedte es iteletit Israellel. Jaroban az Nebat fia vétkezet es sokakot is vetkeztet. Sokaknak vetke bűne tulaydonittatik ő neki [örökké] amaz mondas szerent: Amaz Jarobean Nebat fia vétkeszerent ki vétkezzék, és vétekezteté Isráélitis.

Textus XX.

Valamely emberben ez három nevezendő dolog taláztatik, az [es] á mi atyáknak Abrahamnak tanítványi közzül valok, Es valakiben viszontag azokkal ellenkező három dolgok taláztatnak az ama lator Bileamnak tanítványi közzül valo. Jo es irigység nélkül valo szem, töredelmes Szánakodo kegyes szw. Es alazatos lélek. Ez ilyen á mi atyáknak Abrahamnak tanítványi közzül valo. Gonosz^A irig szem, maga nadzo kevely szw,^B haragos habahurja, altalkodo^C lelek. Ezek á lator Bileam tanítványi közzül valok. Mitsoda külömbsege követi pedig á mi Atyánk Abraham tanítványit, es mitsoda á lator Bileám tanítványit? Az mi atyánk Abraham tanítványi ezen ez [az] jelen valo vilagon is jól elnek maradnak, es az jövőendő vilagnak is örökösök lesznek, mint mondva vagyon: Prov. 8. hogy örökkössé tegyem az engem szeretőket *valóságos joken, es az ő tárházakat kentseket* meg töltsen többitsem. De az Bileam tanítványi Gehennát foglallyak eörökseggül, es annak is veszedelmesb also fenekére Szállittatnak, á mint mondva vagyon: Psal. 55. Te pedig uram alá veted szállitod az okat az pokolnak veszedelmes verben, [vermeben] az vérszipo es tsalárd emberek fele napjokat sem töltik el en pedig csak te benned bizom.

^V 1Reg. 12./31. 32. Ezech. 13./18. 19. 20. 21. Ezech. 22./24. 25. 26. 27. 28. Isa. 9./14. 15. 16. 17. Dan. 12. v. 3. Psal. 16./10. Prov. 28./17.

^A Num. 24./2. 3. 4.

^B Num. 22.

^C Prov. 16./1. Exo. 33./16. Num. 22./6. Num. 24. Jud. 11. Deut. 2. Mich. 6./5. Jos. 24./9. 10. Nech. 13./2. Num. 25. Exo. 4./25. Exo. 18./11. Jud. 4./17. 18. Jer. 35. Ps. 55./24. Num. 31./8. Jos. 13./22. Psal. 90. 1Par. 17. Jer. 35./19. Jud. 4. 5. v. 21. Psal. 132./12.

Textus XXI.

Jehuda az Teyma fia mondotta: Legy bator mint á parducz, es könyw mint á keselyw, gyors mint á Szarvas, erős mint az oroszlan az te mennyei Szent atyadnak akarattyanak tselekedeseben

Textus XXII.

Ugyan eö mondotta: Az Szemtelen^E orczak Gehennaban valok; Az Szemérmes ortzak Gán édenben Paraditsomban valok.

Textus XXIII.

Legyen kedwes^F jo akarat az te Szent Szined előtt Sz: Ur mi Istenünk, es mi atyainknak Istene hogy eppitsek meg á te Szent Templomod, házad hamarssaggal az mi napainkban, es engedgyed reszwnket az te Szent törvényed tartasaban.

Textus XXIV.

Bagbagh fia mondotta: Tery es forduly ahoz, mégis ahoz forduly mindenestöl fogva tellyességgel abban legy es mégis ugyan abban legy, es attol soha el ne tavozzal mert nintsen s-nem leszen sem lehet teneked annál job reszed.

Textus XXV.

Hehé fia mondotta: Munkad szerént leszen fizetessed. Ugyan ezen mondotta: Ot^J esztendőkorában tanúlasra olvasásra kell á gyermeket fogni Tiz esztendőskorában az Misne törvény magyarazat hasogatásara Tizemharom^L esztendőskorában á parantsolatoknak eppen valo követesere tartására 15. esztendőskorában á Thalmúdra. 18 esztendő^N korában hazassagra 20. esztendőskorától^O fogva kergettetik es büntetni kezdik bünejert [vetkiert] az egekből 30 esztendőskoraba^P egész erejw 40 esztendőskoraban^Q egészértemw. 50 esztendőskoraban^R tanatsos tanats adható 60 eszt: aggani kezd. 70 eszt:

^E Psal. 16./7. Mich. 6./8.

^F *Jer. (Esa.) 11./9. Jer. 31. v. 34. Esa. 11. Jer. 31. Abach. 2. Ezech. 34. et 36.

^J Lev. 19./23. 24. 25. Psal. 127./3.

^L Gen. 34.

^N Gen. 1. et 2.

^O Num. 14.

^P Num. 4.

^Q Deut. 29.

^R Num. 8.

vénsegre jut. 80 eszt: tsak Istentől erősítettik 90 eszt: görbedesre jut. 100 eszt: mintha meg holt volna el megyen már ki bontokozik es költözik é vilagbol.

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedwes jo akarat az Sz. áldot Istennek előtte, tegye oly érdemessé es méltová Izráélt, eöregbitse erősitse benne az ő törvényét es parantsolattyat amaz mondas szerent: Kedwellye á Mindenhato Isten á maga Sz. igassagáért hogy magasztallya es nagysagossá tegje mindenekben az ő Szent törvényét. Isa. 42. v. 21.

Hatodik perek rész

Textus I.

Magyaraztak á beöltsek á Misne nyelven, Aldot á ki választotta mind magokat á böltseket s-mind magyarazot tudományokat.

Ribbi Meyr mondotta: Minden valaki Istennek nevejert faradoz á teörvény tanulásban érdemel es nyer az, igen sok dolgokat sok jokat, es nem tsak azokat de ugy tetzik mint ha az [ez] egész vilagot,^A vilagi jóvát elegsegesen meg erdemlene. Hivatik ez szerelmes társnak^B barátnek; Szereti az Istent, Szereti az ő teremtet állatit; Eörvendezteti az Istent *es* eörvendezteti az eő teremtet állatit.

Textus II.

Annak feő eöltözeti alazatossagh, es Isteni félelem annak álhatatossaga az hogi mindenben igaz legyen es kegyes egjenes erköltsü, hüseges, es á bünöknek igen tavoztatoja, es siet igjekezik minden josagra tisztasagra, es kitől egyebekis sok hasznokat hasznos tanatsokat vesznek, allando jokat meg maradasokat értelmet, erőt, vitezseget, A mint mondva vagyon: Enyim á tanats, enyim á maradando jó, enyim az ertelem az erő es á vitessegh. Es adatik annak országlás, birodalom, törvényeknek *böltis hasogatása, es meg nyilatkoznak annak á törvennek titkai*,^J es olyanná tétetik mint á buzgo nevededő forrás, Es mint á folyo víz, ki el nem apad, es ez igen szemérmes nagy twrhető es karomlo szidalmazóynak meg engedő, es ennek nevededese meltosaga es fel magasztaltatasa [magasztalasa] minden állapotok tselekedetek felet walo.

Textus III.

Aszt mondgya Ribbi Jehosua [Jehosuva] á Lévi fia: Mindennap naponkent mennyei Szozat jó ki az Choreb hegyeről [Hegjetől] mely aszt kiátya es mondgya: Jay á teremtet allatoknak kik karomollyak á Szent teörvént, Mert minden valakj nem faradoz á törvény tanulásaban meltan Nazufnak^M feddesre dorgalasra meltonak hivattatik, mint mondva vagyon. Mint az arany peretz á diszno orraban olyan az Szép termetü asszonyallat á ki esztelen.

^A Prov. 10. 25.

^B Psal. 139./17. Prov. 22. v. 11.

^J Job 28. 2Sam. 14./20.

^M Prov. 11.

Textus IV.

Es ismet mondotta: Az tablak pedig Istennek tsinalmanyi valának, á rayta valo irasis Isten irasa ugyan be metzve^N á betük á tablabá Exo. 32. De ne olvasd úgy hogy חרוט Charut: hanem חרות Cherut. az az, ne olvasd arra az ertelemre hogy á betük be metzve voltak á tablabá hanem arra hogy nemessek szabadosok: Mert nintsen soha töb igaz nemes es szabados fiu s-feriu, hanem tsak az á ki á Szent törvény igejében faradoz böltselfedik Es minden valaki á Szent törvény tudományában faradoz tanul böltselfedik, nyilván az nagyra es méltosagos^O allapatra megyen, á mint mondva vagyon: Mathanából Nachalielre [Nachanielre] menenek es Nachalielből [Nachanielből] Bamotra.

Textus V.

Walaki tanuland az eő felebarattyatul egy pereket sectiot, darab tudománt, vagy egy magyarázatot eg' verset, egy szót, vagy tsak egy betütis, tartozik es adoss á tanúlo annak á kitől tanúlt hogy betsületet^P tegjen neki. Mert úgy talallyuk Davidrol az Israel királyarúl, hogy nem tanult volt többet Akitofeltől tsak ket dolognál mégis ötet uranak Mesterének es jo esmerőjenek hitta, mint mondva vagyon: Ps. 55. Te pedig oh ferfiu ki rendemen valo Mesterem es jo esmerőm voltál. Ez pedig olly dolog, hogy á köz rend emberektől sokkal inkább kívántatik, holot David Isráelnek nagy kirallya mikor nem tanult Akitofeltől többet hanem tsak két dolgot, megis Ribbinak Mesterének Urának [Uranak Mesterének] es jo esmerőjenek hitta? Hát á köz ember á ki tanuland felebarattyatul egy pereket, darab tudománt, egy magyarázatot egy verset egy szót, vagy tsak egy betütis mennyi sokkal; Sokkal inkább tartozik hog' nagy betsülettel legyen annak á kitől tanúlt. Nintsen pedig melto es igazb betsület mint á ki az Szent törvényben walo tudományért betsületetik, á mint mondva vagyon Prov. 3. A betsületet á böltsek öröksegül birják, es az tökelletesek, az örök jot örökösön birjak, De nintsen jo is semmi á törvény kivwl á mint mondva vagyon Prov. 4. Mert jo tudománt attam én twnektek az en törvényemet, el ne hadgyatok

Textus VI.

Illyen pedig úta módgya á teörvennek: Szaraz kenyeredet bator tsak soval egyed, es vizedet mertekkel igyad, es tsak á száraz feöldeön alugyál, es bator

^N Exo. 32./16. Exo. 20. Deut. 33./2.

^O Num. 21. Num. 33. Job 8./5. 6. 7. Job 11./15. 16. 17. Isa. 40.

^P 55. Soltar 2Sam. 11./3. 2Sam. 23./34. Jer. 50. v. 36. Psal. 102. v. 8. Prov. 14./28. Eccles. 1.

sanyarusagnak életét ellyed, de megis á teörvény tanulasaban igen faradgy! Ha te ekkeppen tselekedel, [cselekedel] bodogh vagy te, es jól lesznek neked dolgod. Bodog vagy ez jelen walo vilagon, es jól lesznek dolgod ez jövőd vilagon eöröké.

Textus VII.

Ne keress nagy és méltosagos állapotot, es ne kívány tudományod^R erdemed felet walo betűtűtet, töb es sok jokat tselekedgyel inkább. Es ne kíványad á kiralyok fejedelmek asztalát, mert á te asztalod nagyob főveb az ő asztaloknál, es az te Coronád nagjob az ő Coronajoknál. Mert igen hűseges az te munkadnak ura gazdája, ki bizonynyal meg fizeti te neked, minden te munkálkodasodnak igaz jutalmat.

Textus VIII.

Nagyob es méltosagosb á Szent törvényben walo bőltseges mind á feő papsagnak^S [+ -s-] mind [+ az] kiralsagnak méltosagánál. Mert á kiralsagnak 30 dologban áll méltosaga. á feő papsagnak 24ben. Az törvénybeli bőltsegesnek penig méltosaga áll *es* szerzetetik 48. dologban; [dolgokban] Ezek penig azok. Első á tanulás 2. á fwlnék hallása. 3. szajának igazgatasa, 4: szívenek értelme 5es szíveben á dolgoknak *ertese* meg fontolasa, 6. á félelemben. 7. az rettegesben 8. az alazatosságban, 9. az eorőmben, 10 á bőltseknek walo szolgálatban, 11. az jó tarsasaghoz walo ragaszkodasban, 12. á tanítványokkal walo disputalasidban, 13. az veszteg ülesben, 14. az Sz: irasnak Biblianak olvasásában, 15: á Misne magyarázattyában. 16 á keves aluvásban;^{S2} 17. á keves beszédben, 18. Az keves gyönyörwsegesben mulatasban 19. á keves nevetésben, 20 Az keves parasztok. es kössegh közt nyajaskodásban, 21. á hosszú twresben, es keserő [kesőre] walo haraguvásban.^{S3} 22. á jó widam szíben 23. á bőltseknek walo hitelben^{S4} 24. á sanyargatásoknak el Szenvedesekben, 25. maga helyyének meg esmereseben.^{S5} 26. A maga sorsában állapottyában örvendőzni meg elegendni 27. maga beszédének hatart szerzeni. 28. ha mi jót tanúl nem tartya ragadományul, sem kevelykedik véle, 29. Szereti magát

^R Jeremias 15. v. 19. Psal. 119./72.

^S Sap. 7./27. Exo. 21. v. 6. Psal. 17./3. Jer. 17. v. 9. Deut. 32./15. 2Reg. 3./15.

^{S2} Ps. 119.

^{S3} Dan. 5./27. 28. Prov. 16./32. Lev. 10./16. Num. 20./10. Num. 31./14.

^{S4} Deut. 13.

^{S5} Isa. 1. Gen. 19. v. 27. Canti. 5./11.

Szereti az Istent, 30. Szereti á teremtet allatokat.^{S6} 31. eörvendezteteti az Istent 32. eorvendezteteti á teremtet állatokat, 33. Szereti az irgalmasság tétel^{S7} 34. Szereti á dorgálást,^{S8} 35. Szereti az igyenesseget. 36. tavoztattya á hiw ditsőseget es nem wzi kergeti sem jár utanna á hiw ditsősegnek;^{S9} 37. Nem fuvalkodik fel szive tudományával bőltesegevel 38. es nem örwl á bőltsen *vilagoson* valo tanításnak 39. ki örömost egyenlő terhet visel fele társaival, 40. ki mindenkor egyebeknek igazgatasira hajol inkab hogy sem kárhoztatásara, 41. alhatatos az igasság mellet, 42. álhatatos á bekesegben, 43. szive nyugodalmas, tsendesz igaz tudományaban, 44. kérd felel halgat s-választ teszen. 45. tanul azertis. hogy tanithasson, tanul azertis hogy sok *jot* tselekedni tudhasson 46. á ki tanitto Mesterét bőltsebbé teszi 47. á kj halgatojat magahoz figyelmezteti, es á ki mondo szavát s- á dolgot nem magatul, sem maga nevével hanem annak nevével mongya, 48. á ki nekiis mondotta, vagy á kitől tanulta, mert lam innét meg tanúltad [tanulhatod] aszt, hogy valaki á dolgot annak nevével mongya; á kitől tanulta vagy hallotta [hallotta vagj tanulta] az ez vilagra es á közönseges állapotra szabadulást hoz,^{S10} á mint mondva vagyon: Es meg monda Esther á kiralynak Mardochay nevével á dolgot.

Textus IX.

Dragalatos es meltosagos á Szent teörvény. mert eletet^T ád minden öket [ötet] tselekedőknek mind ez jelen valo vilagon s- mind a jövődöben mint mondva vagyon: Mert eörökélet az mindeneknek walakik aszt meg talállyak, Es orvosság^V minden ő testeknek Prov. 4. Ismet: orvosság egesség leszen áz te köldöködnek es jo nedvessittés á te tsontaidnak Prov. 3. Ismet: Eletnek fája az walakik hozza ragaszkodnak es meg bodogittya minden ő meg tartoit. Ismet: Mert az te fejedhez kedvessegnek ragadása azok; es arany lantz á te nyakad körwl Prov. 1. Ismet: Ád az te fejedhez kedvessegnek ragaszkodását, es mint szép Coronával ugy oltalmaz tegedet Prov. 4. Ismet. Mert én bennem sokasodnak meg az te napaid es életednek esztendei meg többwlnek Prov. 9. Ismét

^{S6} Ps. 24./1.

^{S7} Job 31. v. 18.

^{S8} Ps. 141./5. Prov 27./6.

^{S9} 1Sam. 10.

^{S10} Cant. 7./9.

^T Prov. 4./22. Prov. 3./8.

^V Prov. 4./22. Prov. 3./8. Prov. 1./9. Prov. 3./18. Prov. 3./17. Pro. 9./11. Pro. 3./16.

Napoknak hosszúsága az ő job keze felől, bal felől gazdagság és tisztesség. Ismet. Mert hosszú napokat és hosszú életnek esztendejét, és bekeseget hoznak Szereznek teneked. Prov. 3. Ismet. Az ő utay gyönyörűséges utak, és minden össvényi bekességgel erősítették.

Textus X.

Ribbi Simeon az Menasai fia mondotta: az Ribbi Meyr névvel. Á Szept termet, az erő á betswilet, á gazdagság,^Y á fiak, á böltseseg, az eösszseg, á venseg illendők gyönyörűségesek, az igazaknak gyönyörűségesek, mondom nem tsak ő magoknak *hanem* az egész vilagnak, mint mondvá vagon: Szepsegnek Coronaja á venseg. valamely az igassagnak utában találtatik Prov. 16. Ismet mondvá vagon: Ekessege az iffjúsagnak az erősség, és á veneknek ekessege az eösszség. Pro. 20. Ismet mondvá vagon. Coronaja a veneknek a fiaknak fiay. Es ekessege a fiaknak az ő attyok Pro. 17. Ismet mondvá vagon: Gyalazatnak tartya az Hold és szegyenli á Nap, mikor orszagolnj kezd á seregeknek Ura Istene az Cion hegyen, és Jerusalemben, mely nagy ditsőség leszen akkor minden ő venein Jsa. 24.

Ribbi Simeon á Menasia fia mondotta: Ez 7 bodogságokat mellyeket it számláltak az böltsek az igazak felől mind be tellyesödtek az Ribbin és az ő fiain.

Textus XI.

Eőt foglalást^A birodalmat foglalt az Mindenható Isten és tulaydonitot magának az ő világában, ezek pedig azok: Első foglalás á Sz: törvény. Masik foglalása az egh és föld, harmadik foglalása Abraham: Negyedik foglalása Isráél. Eötödik foglalása a Sz. haz és Szent Templum.

Az Szent törvényről honnat vagon bizonságod hogy Isten foglalása? Onnat ahol am mondvá vagon? Prov. 8. Az Mindenható Ur azért foglalt^B (avagy tsinált készítet) engemet az ő utainak kezdetében az ő munkay előtt még regtől fogva.

Az eghről és földről honnat vagon bizonságod? Ahol írva vagon Jsa. 66. Nekem az égh ülő szekem^C és afföld labaimnak samolya. Tehat hol leszen oly

^Y Prov. 16. v. 31. Prov. 20./29. Prov. 17./6. Isa. 24./23. Dan. 12./3. Exo. 34./29. 30. 31. 33. 34.

^A Prov 8./22. Isa. 66./1. Psal. 104. v 24. Gen. 14./19. Exo. 15. /16. Exo. 15./17. Psal. 78./54. Soltár 91. Job 5. v. 23. Josua 24. v. 15.

^B Prov. 8. v. 22. Soltár 119./113. 163. Deut. 34./10. 2Par. 1./12. Pro. 8./30. 31

^C Jer. 33./20. 25.

ház kit nekem készítetek. Es hol leszen nyugalomnak helye holot mind ezeket az en kezeim tsinálták Etc. Ismet mondwa vagyon Psal. 104. Mely igen sokak uram á te miveid, mindeneket nagy böltsege**ben** tsináltal tellyes az egesz föld tölled készített foglalásiddal.

Abrahamrol honnat bizonyított? Onnat ahol irva vagyon Gen. 14. Es meg alda ötet (Abrahamot Melchisedek) es monda: Aldot, (vagy meg aldatot [aldottá]) Abraham á felseges Uristentől,^D el lévén foglaltatva á mennek földnek teremőjétől.

Isráelreől honnét bizonyított? Onnat ahol irva vagyon: Exo. 15. Migh által megyen az te neped UrIsten, migh által megyen ez á kit temagadnak foglaltál. Ismet ahol mondva vagyon Psal. 16. Az Szentekhez kik ez földön vadnakes nagy josagban erősekhez minden kedvem akaratom enneked.

Az Sz. hazrol templumrol honnat bizonyított? Onnat ahol mondva vagyon Exo. 15. Be viszed es Plantáloed őket az te örökegednek hegyere, ahol lakohellyet tsináltál foglaltal Uristen magadnak, az Szentsegnek Szentsegét, Mellyet á te kezeid Uristen meg erőssittetenek.^F Es ismet mondva vagyon: Psal. 78./54. Es be vivé őket az ő Szentseges határara erre á hegyre mellyet az ő job keze Szerzet, es foglalt.

Textus XII.

Aszt mondgya Ribbi Jose az Chisma fia: Egyczer menő utában [utamban] találá engemet egy ember köszöne bekeseget kívánván ennekem. Es enis fogadam közeőnetit bekeseget kívánván ő nekj: Monda az utan nekem: Ribbi uram, Mitsoda helyről valo vagyte? Mondék nekj A maz nagy varosbol valo vagyok, ahol sok böltsek es irás tudok^G laknak. Monda ismét nekem. Legyen jo akaratom édes Rabbin jönél mi közinkben es láknál maradnal ez [az] mi helyyunkben, es én adok fizetek teneked ezerszer valo ezer arany forintokat draga köveket es győngyöket. En penig felelék es mondék nekj: ha ez vilagon valamenyi ezüst es arany volna mind nekem adnád is te, nem lakom soha egyéb helyyen, hanem ahol á Sz: törvenben valo böltseget tudom hogy vagyon: Mert így vagyon á Soltar könyben meg irva [megh irva az Soltar könyben] Davidnak az Isráél kirallyanak keze által. Job nekem á te Szádnak *draga* törvénye sok ezerszer valo tömény arannal ewstnel.^H De nem tsak ez vagyon

^D Pro. 10./25. Ezech. 33./24.

^F Psal. 50./2. Isa. 2./2. 3. 4. Ezechiel 40.-tól könyve végéig. Gen. 28. 1Reg. 8.

^G Psal. 1. Psal. 42. et 84.

^H Ps. 119. Agg. 2./8.

ebben, hanem az mely oraban ki kell mulni ez vilagbol az embernek, nem ragad az emberhez, nalla sem marad, sem ezwsti, sem arannya sem draga köve, sem gyöngyei [gjongje], [+ sem egjeb] semmi jovai, hanem tsak szinten á Sz. törvenben valo böltsege tudomanya; es abbol valo josagos tselekedeti. Mint mondva vagyon: Prov. 6. Mikoron jársz es megy, ez viszen vezérel tegedet, Es mikor feksze ez öriz tegedet. Mikor fel serkenszis ez beszél tived. Így értvén ez [az] mondas ertelmit. Mikor jatsz es megy, értsed ez jelen valo vilagon jarasidat. Mikor fekszel ez öriz tegedet ertsed á koporsoban walo fekwesedet. Mikor fel serkenszis ez leszen az te beszeded: Ertsed á jövődő vilagban. Ismet mondva vagyon: Enyim az Ezwst, enyim az arany aszt mondgya á Seregeknek ura Istene Hagg. 2. Mindeneket *valamiket* teremtet az Sz. áldot Uristen az ő vilagaban nem teremtette egyeb vegre, hanem tulaydon tsak az maga dwtsősegere^K á mint mondva vagyon Jsa. 43. Minden valami nevezetik az en nevemben az magam dwtsősegemre teremtetem aszt arra formáltam eötet es á vegre tselekedtem. Ismet mondva vagyon: Az Ur orszagol kiralykodik mind örökkön örökké Psal. 146.

[Aldot legjen az öröкке aldando Ur Isten mind örökkön öröкке. Amen es Amen]

halelujáh

Ribbi Chanania az Akasia fia mondotta: Legyen kedwes jo akarat á Sz. áldot Istennek előtte, tegye oly érdemessé es meltová Israelt, eőregbitse erősitse benne az ő Sz. törvenyet parantsolattyat, amaz mondas szerent: Kedwellye az Mindenhato Isten az ő maga Sz. igassagaert, hogy magasztallya es Nagysagossa tegye mindenekben az ő Sz. törvenyet Isa. 42. Amen

^K Isa. 30./18. 19. Deut. 10./17. Ps. 50./1. Ps. 136./2. 2Par. 2./5. Psal. 97./7.

IX. Péchi *Pirqé ávot* fordításának összevetése az eredeti héber szöveggel

Összehasonlító elemzésemben a Péchi-fordítást és az eredeti héber szöveget⁸⁵ fejezetről fejezetre, mondatról mondatra kísérem. Igyekszem kitérni az eltérések mellett az egyezésekre is. Az elemzést mind alaktani, mind mondattani, mind pedig szövegtani szinten végzem, és megkísérlem a Péchi-szöveg és az eredeti stíluskülönbségből adódó következtetéseket levonni.

Hogy könnyebben el lehessen igazodni az elemzésen, a misnai fejezeteket (*sectio*) nemcsak az adott fejezet elején jelölöm, hanem minden egyes lap alján is (élőláb). A misnákat Péchi textusai szerint tagolom, a *Kalocsai kódex* számozásával (**kövért betű**), de feltüntetem az Albeck-féle beosztást is valamennyi textus elején {kapcsos zárójelben}.

Pécht a mai magyar köznyelvi állapot és helyesírási rendszer szerint idézem.

I. FEJEZET

Bevezetés (Sanh. 10,1)

Dán Róbert nem látta az *Atyák* fordításának Bét János-féle másolatát, így nem tudhatta, hogy az 1620/21. évi fordítás szövege is hozza a *Sanhedrin* traktátus 10. fejezetének 1. misnáját (nemcsak a 1629–1630-beli). Csak a *Kalocsai kódex* változatát látta, ebben az Izrael jutalmáról szóló bevezető rész valóban hiányzik. Dán e kihagyást szándékosnak minősítette, és a kezdeti korszak „ideológiai elképzeléseivel” magyarázta.⁸⁶

Mindazonáltal Dánnak igaza van, hiszen a Yesh. 60,21 verset magában foglaló misnát Péchi „megszorítással” idézi, Izrael kiváltságos szerepét *értelmez* egy idézettel és így vonatkoztatja magára, illetve gyülekezetére. A szom-

⁸⁵ Munkámhoz az Albeck-féle szövegkiadást használom (Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 353–388. pp.).

⁸⁶ Dán, i. m., 194. p.

batosok e kezdeti korszaka tényleg nem volt még tisztán zsidózó jellegű: egy tágabban értelmezett hagyomány szellemiségében zajlott. Ezt még csak tovább erősíti az a tény, hogy az idézet újszövetségi, Pál apostoltól származik (Róm. 2,29) – a szombatosok korai zsidóságot értelmezése tehát a Pál apostol általi értelmezésnek felelt meg, s e Pál szerinti zsidósággal fogalmazták meg az azonosságukat. Az Újszövetség ekkor még az Ószövetséghez hasonló szerepet tölthetett be életükben.

A bevezető idézet eléggé megrongálódott, így csak töredékeiben olvasható. Az עולם הזה (szó szerint: 'az eljövendő, az eljövő világ') kifejezést Péchi „jövendő boldogság”-nak fordítja, amellyel a szerkezet állandósult, eschatologikus jelentésszerűségére, messianisztikus értelmére utal. A kifejezést a rabbinikus gyakorlat is ilyen értelemben, gyakran az עולם הזה-vel ('evilág') való szembeállításaként használja.⁸⁷ Mivel a magyar nyelv a *jönni* ige beálló melléknévi igenévképzős alakját + *világ*-szintagmát szintén a 'túlvilág' jelentésre állandósította, így Péchi a héber kifejezés állandósult jelentéstartalmát stílszerű magyar megfelelővel adja vissza.

Jellegzetes hebraizmus (vagy talán új-hebraizmus) a tagolójel-értékű שמאמר *lefordítása* („amint mondva vagy”). Ez a kifejezés minden esetben az idézetek előtti pozícióban, azt bevezetendő, tehát kvázi kettőspont-értékben szerepel (értelmi tagolójel-értékű), ezért sok esetben felesleges visszaadni.

Péchi a fejezeteket „sectio”, „rész” és az eredeti héber „perek” (פרק 'fejezet') elnevezéssel, a misnákat pedig „textus”-sal jelöli.

1. textus {1.}

Az 1. sectio 1. textusában azonnal szembetűnik az a fordítási sajátosság, amely Péchi egész munkájára jellemző: a bővítő, szerkezeteket halmozó, szinonim jelzőket felsorakoztató stílus. Tevékenysége éppen e kifejezési lehetőség által lépi át a szorosan vett fordítás határait.⁸⁸

⁸⁷ Például *Pesáhim* 50a, *Berákhót* 51a stb.

⁸⁸ Péchi valamennyi kiadója, szövegközlője méltatta Péchi irodalmi tevékenységét is, Kohn Sámuel például a következőképpen: „irálva világos, erélyes s rendesen élesen tünteti fel a gondolatot; mindazonáltal terjedős s áradózó. Kedveli, sőt keresi a szószaporítást, kívált a jelzők halmozását, s a fogalmat, melyen a főszó fekszik, két vagy három hasonlóértékű szóval szereti adni” (in: Kohn, i. m., „Péchi Simon mint író és mint hebraista”, 286–291. pp.), Guttmann és Harnos „élénkségről”, „költői lendületről”, „szavak közbeszúrásáról”, „fokozásról” beszélt Péchi stílusa kapcsán (i. m., „Bevezetés”) stb.

A héberben a תורה (Tóra) nem pusztán törvényt jelent, hanem a mózesi Törvényt. Ha nincs kitéve eléje a határozott névelő, a fogalom egyértelműsége miatt nincs, s kissé talán „tulajdonnév” jellege folytán (hiszen önálló életet él, az Isten metaforája). Péchi a Tórának és Sinaynak a zsidó vallási életben betöltött meghatározó kultikus, szakrális jelentőségének tudatában – a héber grammatikai megjelenítéssel ellentétben – határozott névelővel fordít. A tárgy, ti. hogy mit adott át Mózes, a héberben tárgyi suffixummal van jelen. Péchi a ragot feloldja, szinonim főnevekkel („tanítását”, „magyarázását”) értelmezi a hagyomány és szöveg egészének ismeretében. A „magáról” szó betoldásával (ami tehát szintén nem szerepel az eredetiben) a tradíció személyről személyre történő átadását érzékelteti, nyomatékosítja.

A posztbiblikus héber nyelv jellegzetessége a tömörítés, a sűrű, igei állítmányokat nélkülöző, expresszív stílus. Ebben a nyitó összetett mondatban csak három ige van (קבל 'kapta', מסרה 'átadta azt', מסרה 'átadták azt'), két tagmondatban pedig egyáltalán nincs állítmány. Péchi bővít: tárgyragos, rokon értelmű főnevekkel.

Az אמרו igét ('mondták') a következő mondatban 'parancsoltak' jelentéssel adja vissza – a szerzői intenciót (fenyítés) tartva szem előtt. Az eredetiben meg nem lévő „részeshatározókat” kiteszi: „az embereknek és utánuk valóknak”, értelmezvén a szituációt és saját kortársaira is kiterjesztve a felszólítást. Ezt a tanítás-fenyítés-erkölcsi intés célzatot támasztja alá az a jelzős módhatározó jelenléte („igen erősen”), amit a héber egyszerű mondat ugyancsak nélkülöz.

A felsorolt utasításokat a héber deskriptív módon egymás mellé helyezi, Péchi ezzel szemben a mondásokat számozva vezeti be, és a lehető legkifejtőbb stílusban oldja föl tömörségüket. A מהרן 'megfontolt', 'óvatos', 'figyelmes' jelentésű, szinte semleges stílusértékű melléknévet például körülírva, mondatba komponálva nagyítja fel: „nem sietve hanyatt homlok, hanem mulatozva” stb. A létige imperativusáról (הו) csak a felszólító mód jelzésével vesz tudomást, de sem a személyt nem egyezteti (a héberben plur. 2., Péchinél az általános alany pedig plur. 3. személyel kifejezve), sem pedig magát a létigét nem illeszti be a mondatba, hanem értelem szerint a „mond”-dal operál. A סי főnevet ('kerítés', 'sövény') jelzővel („őriző”), szinonimával („oltalmakat”) és az utasítás megindoklásával bővíti.

2. textus {2.}

A következő textus a Johannes Bét-féle másolatból hiányzik.⁸⁹

Szinte szó szerinti Péchi fordítása – eltekintve attól, hogy a שִׁיר 'maradvány', 'maradék' jelentésű névszót „rend”-nek fordítja (feltehetően a XVII. századi 'vallási vagy világi közösség' értelemben).

3. textus {3.}

A 3. misnában folytatódik a héber kihagyásos szerkesztési eljárása (קבל 'kapta', 'átvette' grammatikai tárgy nélkül), amely úrt Péchi természetesen kitölti: „tudományát”. Az אִישׁ-t ('ember', 'férfi') tágabb értelemben, az Ávot szellemében „bölcst”-nek fordítja, a 'valahová való tartozást' kifejező, hátravetett, jelöletlen jelzőt (סוכי 'sokhoi') pedig határozós szerkezetté bővíti („Sukoban lakó”).

Hogy a tradíció átadásának menetét mind inkább láttassa, Péchi visszautal a legutóbbi, közbevetések előtt megnevezett bölcsre („felül megírt...”), amivel egyfelől kohéziót teremt, másfelől igazolja, hogy írott nyelvi hagyományanyag feldolgozását végzi. További betoldások: „isteni szolgálatban”; „bérért, haszonért” határozóhalmaz; a héber egyszerű tagmondatának (szó szerinti: 'nem bér-kapás céljából') szinte terjedős, többszörösen összetett mondatban való lefordítása, s ezen belül újabb szintagmaparalelizmus („jó hűségért”, „szívük tisztaságáért” stb.).

שָׁמַיִם ('menny' / 'ég', plur.) az Istent jelöli, Péchi ennek ismeretében fordít („Istennek félelme rajtatok”).

A következő, „Mert az Istent...” kezdetű mondat nem szerepel az eredeti szövegben, Péchi talán ismét a tömör mondást (... יְדֵי מוֹרָא 'legyen félelme' stb.) próbálja érthetővé tenni.

Yosé b. Yo‘ezer mondásainak bevezetésében a participium jelen idejűségét helyesen visszaadja (אָמַר 'mondja'), a bölcs első mondását azonban nem: a וְעַד-ot (אֵיחָד-tal alkotott constructusban: 'gyülekezés / találkozás háza') „ragasztva”-nak olvassa.

4. textus {4-5.}

Az 5. misnát Péchi nem választja külön a 4.-től. Nyelvi érdekességei: elsőként két magyar nyelvtörténeti vonatkozás: a „család” szóhasadással elkülönült

⁸⁹ Bár a szakirodalom mind ez ideig a *Kalocsai kódex*-ben fennmaradt változatot tartotta töredékesnek (lásd fent; Dán, i. m., 192. p.).

változatának, a „cseledek”-nek 'család vagy háznép tagja', s az „állat”-nak 'szubsztancia' jelentésű használata; továbbá קל וחומר (*a minori ad majus* hermeneutikai eljárás) megfelelő „tehát sokkal inkább”-fordítása; az אמרו „mondta ezt”-ként való értelmezése – nem összekeverve a sing. 3. tárgyi suffixumot a plur. 3. igei személyvégződésével – s e tárgyi suffixum-mutatónévmás hosszú tárgyi alárendelésben való kifejtése (betoldás: „ezt” = „azzal is felette szaporán s gyakorta...”); גורם רעה לעצמו ('rosszat / bajt okoz magának') kép „maga gonoszára nyavalyájára okokat szerez”-re való átültetése (stiláris, irodalmi többlet), ahol is a „gonosz” és „nyavalya” valódi szinonimái egymásnak, hiszen mindkettő a régi magyar nyelvben 'baj', 'kár', 'nehézség' jelentésű; a ירש ('örököl') ige kifejezőbb, erőteljesebb szóval való fordítása, utalva a tárgy-„Gyehenna” irányának, helyének képzetére: „kell szállani” (azaz 'leszállni’); és végül a „miatta” okhatározói értelmű ragozott névmás jelenléte, mely a szentenciában eddig tárgyaltak összefüggését biztosítja.

5. textus {6–7.}

A következő textusban, amely 2 misna összevonása, a hátrautaló מזה-*et* ('tőlük') Péchi feloldja („Jozsefektől”), és a tárgyas ige ki nem tett (előzőekből azonban logikailag levezethető, tehát tulajdonképpen jelen lévő)⁹⁰ tárgyát ismét jelöli („törvényt”). A „szokta volt mondani” a későbbiek megelőlegezése, hiszen itt még היה nélküli a participium (e két elem együttesen fejezi ki a gyakoriságot a héberben). A מר-*ot* ('mester') Péchi magyar megfelelővel is visszaadja, de héberül is közli halmozott mondatrész minőségben (kísérletet téve a szó meghonosítására?). A לכה זכות ('érdemei iránti hajlandósággal / elsődlegesen azt figyelembe véve ítékezni') frázist egy tagmondat betoldásával megmagyarázza („ne vizsgáljad...”).

A משכן רע ('gonosz szomszédtól') jelzős szerkezet a héberben határozatlan. Péchi ellátja határozott névelővel a szintagmát, a mondat szerkezet obligációja folytán azonban mégis megmarad általános alanyi vonatkozása („távozzál el a gonosz szomszédtól”).

A következő utasítás Péchi-féle fordítása szó szerinti („ne társalkodjál... gonosz emberrel”), sőt az eredetileg 'társul' jelentésű szó gyakorító képzése a

⁹⁰ אכל (tételszó) ti. ebben a kontextusban implikálja a „Tóra”-t, így a tárgykitétel redundanciának minősülne.

héber ige (התחבר 'barátkozni', 'kapcsolatba lépni') hitpa'él igetörzsbeli, reciprok jellegét is tükrözi.

A misna utolsó intését azonban Péchi félreértelmezi: a 'ne add fel / ne mondj le a büntetésről' parancs önmagán túlmutató jelentése az, hogy 'ne feledkezz el az isteni büntetésről', azaz 'ne add fel az isteni megtorlás eszméjét'; Péchi pedig éppen ellenkezőleg, a figyelmeztető fenyítés helyett vigasztaló szavakat intéz: „ne essél kétségbe, ne tedd le jó reménységedet a büntetések közepette”.

6. textus {8.}

Yehudá ben Tabbay intő mondása többféleképpen is értelmezhető, egyrészt: 'ne tedd magad olyanná, mint aki tanácsokat osztogat (a pereseknek)' – azaz mint bíró ne légy részrehajló; másrészt pedig: '...mint aki előkészíti a bírakat' – tehát olyan személy ne légy, aki a bírót – mielőtt az még az ügyet hallotta volna – befolyásolja, megnyeri az egyik fél számára. Péchi ez utóbbi olvasat szerint értelmezi, ahogy ez a két magyar ige régi jelentésének fényében világosan kiderül: „készít”: 'uszít, bujtogat vkit vki ellen'; „köszörül”: 'összeugraszt', 'egymáshoz dörzsöl'.⁹¹

A nyelvi közvetítés többletére, irodalmi gazdagságára példa a בעיניך כרשעים יהיו ('legyenek a szemedben mint a rosszak') fenyítésjellegének kihangsúlyozása: „mind a kettőt egyaránt bűnösök, gonoszok gyanánt kárhoztassad”.

A ...וכשנפטרם ('de mikor távoznak') kezdetű mellékmondat fordítása Péchinél kimarad, a főmondati konklúzió azonban nem, sőt a főmondat üzenete még tovább nyomatékosodik azáltal, hogy Péchi a tagmondatok sorrendjét felcseréli és párhuzamos mellékmondatot illeszt be a körülmények részletezésébe (az eredetiből ugyanis hiányzik a „de mihelyt a törvény szentenciáját kimondod rájuk” tagmondat).

A „szemeidben olyanok legyenek” képet magyarosítja (talán a szó- és szerkezetismétlés elkerülése végett is): aktív „úgy tartsad” kifejezéssel fordítja, ezáltal eléri azt, hogy tudatosodjon a megszólítottban (általános alany), hogy ő a cselekvés irányítója, hogy a felszólítás betarthatósága az ő elhatározásán, nem pedig rajta kívül álló tényezőkön múlik.

⁹¹ Pejoratív jelentéstartalmára lásd például a „rajta köszörüli a nyelvét” mondást.

7. textus {9.}

A következő textus személyes hangvételét a „kérlek” szó betoldásának köszönheti. Ez a kontaktusteremtő kifejezés az eredetiből teljességgel hiányzik. Péchi az *Ávot*-ot olyan etikai kódexnek tekintette, amely mindig időszerű és bárki által betartható. Ezt a hitet szerette volna olvasóiban is kialakítani. Az a koncepció vezérelte tehát Péchit a fordítás létrehozásában, hogy személyessé tegye az *Ávot*-ot, hogy mindenkivel elfogadtassa az *Ávot* igazságtartalmát mint rá személy szerint is vonatkozó szabálygyűjteményt (→ prédikáció).

Stílszerű a ב prepozíció ('-ban / -ben') „közben” névutóként való fordítása, ugyanis Péchi ezzel már a következő tagmondat héber szóhasználatát evokálja (מִתּוֹכָם 'közülük'). Ezt azonban itt főnévvel helyettesíti, az előző utasításra vonatkoztatja („a te tudakozásodból”). A mondat állítmányát kettős tárggyal bővíti, a héberben meglévő infinitivusi tárgyat pedig (לְשַׁקֵּר 'hazudni') főnévi tárgyként helyezi a mondatba („hamisságot”), alárendelve a héber mondatfelépítéssel párhuzamosan itt is megtalálható tárgy funkciójú főnévi igenévnek, melyet azonban – a szituációnak megfelelően – a „felelni” tölt be.

8. textus {10–11.}

Péchi a következő két misnát újra egy textusban közli.

Régi magyar, szláv eredetű kifejezéssel él a „munka” rokon értelmében, a „rabotáság”-gal ('rabszolgamunka', 'jobbágyi munka', 'robot'), a רַבּוּתֹתֹת-ot a képzés szerint is adekvát „uraság”-gal adja vissza ('úrhatnáság' értelemben; a héber מֶלֶךְ elvont fogalom-végződésnek a magyar -ság / -ség elvont fogalom-képző felel meg).

A 3. felszólítást Péchi félreérti. A רִשּׁוּת ti. homonima, egyszerre jelenthet 'szegénységet', és 'hatalmat', 'autoritást' is. Péchi a 'szegénység' jelentéssel operál, és a יָדָה hitpa'él igetörzsbeli jelentését ('barátságot tettetni') 'maradni'-nak fogja fel.⁹² Összhangban azonban a 2. fejezet 3. misnájával a רִשּׁוּת alatt itt 'hatalmasok', egészen precízen az '(idegen) uralkodó hatalmak' értendők, így a tiltás tulajdonképpen jelentése: 'ne lépj bizalmas viszonyba az uralkodó hatalmakkal' / 'ne tessed pártosnak magad velük'.

A 11. misnában újabb szervesetlen mondatrészletek beiktatásával („Ó” indulatszó; illetve a megszólítás megkettőzése) az eredeti szöveghez képest han-

⁹² Egészen biztosan rosszul olvashatta, hiszen analóg tévedés a יָדָה kapcsán merült fel (lásd 1.3).

gulati többletet teremt. A formailag célhatározói értelmű fenyítést („nehogy bekövetkezzék”) logikai funkciójában, azaz a jövőbeni esemény lehetséges („netalán”) bekövetkezésének indokaként ülteti át, és nem is elégszik meg az eredetiben megfogalmazott okkal (amire a tiltás irányul), hanem általánosabbá minősíti: +„vétketek miatt”.⁹³ A חֲבוּרָה גְלוּת ('száműzetés büntetése') birtokos szerkezetet Péchi a fordításban névszói jellegétől megfosztja, az ige חָבַר ('büntetést viseltek') jelentését véve kiinduló alapul, és összetett mondat formájában fejt ki: „okot adtok arra vétketek miatt, hogy egy helyről a más helyre kelletik bujdosnotok...”.

Péchi a misna sűrített szintagmatikus fogalmazását mellékmondatokká alakítja: héb. 'rossz vízű helyre' Péchinél: „oly helyre..., ahol”; er. 'utánatok jövő / következő tanítványaitok' Péchinél: „a ti tanítványaitok..., akik”; er. 'találtatik... megszenteltelenítve' Péchinél: „végül [az] következik..., hogy”. A „gonosz vizek”, ami ebben a szövegkörnyezetben a téves, hamis tanok metaforája, a magyarban is megtalálható 'gonosz szokású, természetű népek' jelentéssel;⁹⁴ a kifejezés kétféle használatának érintkezési felülete tehát az *idegen* jelentéselem, amely Péchi korában valószínűleg ismert volt, ezért nem kell, hogy külön megmagyarázza.

9. textus { 12–14. }

Shamma'y nevét talán analogikusan, talán más okból (mássalhangzó-torlódás feloldása?, népetimológia?) „Shemaja”-nak írja (következő textus).

A 12. misnában a Hillélnek tulajdonított mondást Péchi minden egyes elemében külön megfelelteti, az állítmány beiktatásával azonban éppen az élet veszi el. Hiszen az „igyekezzél” az intés betartásának nehézségére utal, s ezzel mintha magától a betartási kötelességtől is felmentené a hívőt. A „mindenkor” viszont éppen azt jelzi, hogy a kísérletet, az állandó nekirugaszkodást sohasem szabad abbahagyni, mert – sejteti – meglesz a jutalma. E két betoldás kapcsán tehát valamiféle jövőbeni tökéletesség eszméje körvonalaódik meg Péchi felfogásában, a végső megigazulás (eschatológia).

A „szeressed a békességet” felszólítást megismétli, az „inkább a törvénykövetőket” azonban egyértelműen helytelen fordítás. A pi'él participiumban álló

⁹³ Persze vita tárgya lehet, hogy magában hordozza-e Péchi utóneves szerkezete a kijelölő-jelzős jelentést (ti. „e vétketek miatt”), mert ha igen, mégiscsak a mondasban megtiltott cselekedetet, nem pedig általában a bűnös dolgokat kell érteni rajta.

⁹⁴ És hozzá vö. az „issza a gonoszsgát, mint a vizet”, „majd megiszod a levét” stb. rosszálló mondásokat.

igei származék ugyanis tárgyi suffixummal van ellátva (מקרבן 'közel hozza őket', ami בריות 'emberekre' utal vissza), ez az, amit Péchi participium többes számú végződésnek vél. Péchi tehát halmozott tárgyként értelmezi a minősítést, így gyakorlatilag megbontja a felsorolás grammatikai párhuzamát – tévesen: „[szeressed a teremtetett állatokat] és inkább a törvénykövetőket”. A mondas helyes értelmezése: 'és [olyan legyél, mint] aki közel hozza őket a Tórához'.

A következő misnában megjelenik a היה + participium, a (múltbéli) gyakoriságot kifejező szerkezet, amit Péchi mind ez ideig megelőlegezett fordításában.⁹⁵ Az 1. aforizma sajátosága Péchinél az elvont főnevekkel és ennek megfelelően a passzív igével való behelyettesítés, aktív igék és agens helyett (er. '[aki] hírnevét kiterjeszti...', Péchinél: „hírnév kereséssel...” stb.).

A 2. aforizma érdekessége „régies-népies” közmondásos átültetése.⁹⁶

A tömör, 3. mondas 1. felét Péchi félreérti. A pontos magyar megfelelő ugyanis így hangzik: 'aki nem tanul [a Tórát], az halált (~büntetést) érdemel', Péchinél pedig: „aki a Szent törvényért kerül a halált...”. Talán a יליך ige ('tanul') 1. radikálisát értelmezi imperfectumi prefixumként, és így helytelenül a לויך igegegyőket ülteti a fordításba, ami 'kapcsolni', 'egyesíteni', 'csatlakozni', 'találkozni' jelentésű – tagadószóval tehát: 'nem csatlakozik', tágabb értelemben: 'kerül'. Továbbá, ha ezt a feltételezést elfogadjuk, úgy tűnik, rosszul is tagolja a mondatot, a második tagmondat (főmondat) tárgyát (קטל 'halálbüntetés'), amely valójában a חיב ('köteles') alá van rendelve, az első tagmondatba (mellékmondat) vonja be, a לויך igei állítmány bővítményeként.

A 4. rövid maxima (arámi) szó szerinti fordítása a következő: 'aki felhasználja a koronát, elmúlik' – vagyis, aki a Tórát világi haszon, előnyszerzés céljára hasznosítja, az *kivágatik* (a világból). Péchi 'világi koronát', '-dicsőséget' ért a חגה-n, és a ב prepozíciót célhatározói értelemben ('-ért') fordítja, a חלף igit pedig a 3.:⁹⁷ 'cserél', 'változik' jelentésével adja vissza („és aki a hiú dicsőségért, koronáért szolgál, elváltoztatik”).

⁹⁵ Megjegyzem, Péchinek igaza van, hiszen nem nyilvánvaló és talán nem is rekonstruálható, hogy az összes többi esetben egyszeri mondásról van-e szó, vagy pedig, mint itt, többször ismétlődő cselekvésről.

⁹⁶ Lásd „éjt, napot egygyé tesz”, „éjt nappallá tesz” mondasokat. A „told” a „tol” átvitt értelmű ('későbbre halaszt') -d gyakori képzős alakja.

⁹⁷ A Jastrow-szótárban az ige e jelentésének szám szerint való feltüntetése (lásd Marcus Jastrow, i. m., 471. p.).

A 14. misnát ez előbbiekkal egybeszerkeszti. Péchi a kérdéseket konkrétizálja azok implikált jelentésrétegével: a „Törvény”-re, illetve „jócselekedetek”-re vonatkoztatja őket. A mondat fordítása tehát formai megjelenésében is több, mint a héber eredeti.

10. textus {15.}

A következő misnát önálló textusban közli. Már találkoztunk azzal a fordítói mechanizmussal (a נדרם רעה לעצמו 'rosszat okoz magának' kapcsán),⁹⁸ amit Péchi ez alkalommal is követ, ti. hogy az egyszerű bővített mondatban lévő bővítményeket (itt Á-[A]-H-T) másként használja fel, de a mondat jelentése (az eredetihez képest) nem módosul. A textus további felszólításait szó szerint tolmácsolja, azzal a megszorítással, hogy mint mindenütt, itt is jelen van szinonimitás, ritmikusan ismétlődő gondolat, amely az eredeti szöveghez képest természetesen eltérésként jelentkezik.

11. textus {16–17.}

A 16. és 17. misnát Péchi összevonja egy textusba.

Az utolsó felszólítás kapcsán a tartalmi közvetítés elsősége motiválhatta Péchit. A héberben ugyanis egészen konkrét dézsmát jelentő szót (תרומה és מעשר) átvittebb értelemben adja vissza: (magyar) 'pénz'-jelentéssel, a mondat értelmét így megmásítja. A 'Mégha sokat is, [akkor se] adj találmra / becslésre dézsmát' intést tehát a következőképpen ülteti át magyarra Péchi: „ne méregesd meg gyakorta dézsmádat”. Talán a vagyongyarapítás a felekezet hívei számára reálisabb kihívást jelentett, ezért volt szükséges a fenytést aktualizálni. De az is elképzelhető, hogy a börtönben raboskodó Péchi saját múltjára gondol, mikor megfogalmazza ezt a mondatot, azért, hogy mindenkorra intő példát állítson gyülekezete elé: ő maga bizony engedett a mammon kísértésének („gyakran méregette dézsmáját”), így juthatott ilyen siralmas állapotba.

A következő misna fordításában említésre méltó a több tagból álló kötőszó és comparativus együvé tartozásának felismerése (לא... טוב... אלא, Péchinél: „nem... jobbat, mint”), a terminus technicusok helyes értelmezése, illetve kifejtőbb-művészibb megközelítése: מדרש mint „írás-magyarázás”, az עקר

⁹⁸ Lásd I,4.

('gyökér') mint a „bölcesség gyökere”,⁹⁹ a מַעֲשֵׂה ('tett', 'cselekedet') mint a „jócselekedet”, és a מְרַבֵּה דְּבָרִים mint a „szó szaporító” „szakkifejezése”.

12. textus { 18. }

A fejezet utolsó önálló misnája a héber szöveg szóról szóra történő fordítása, még halmozó alakzatot sem tartalmaz.

Befejezés

A מַכּוֹת-ból (*Makkot* traktátusból) való idézetben (R. Hananyá' ben 'Aqashyá' mondása) Péchi az állítmányi sing. 3., perfectumos igealakot ('azt / úgy akarta') felszólító modalitású főnévként adja vissza („legyen... akarat”), megszüabva ezzel a gondolat menetét a mondat egészére nézve. Nevezetesen: a múltbeli történést ('azt akarta, hogy érdemessé / tisztává tegye...') jövőre irányuló cselekedetté változtatja („tegye oly érdemessé...”); a múltbeli történésből *következő* múltbeli esemény elbeszélése helyett pedig ('ezért szaporította nekik a Tórát / adott nekik bőséges Törvényt') fok-mérték határozói alárendelést fordít („oly érdemessé..., hogy öregbítse...”). Ezzel ismét egy esemény jövőbeni bekövetkezésének vágyát fejezi ki, amit a bibliai vers is megerősít (Yesh. 42,21).

A grammatikai eltérések háttérében ezúttal is az interpretáció többlettartalmát érhetjük tetten: a szombatos irányzat mind ez ideig érdemek nélküli életének deklarálását, és annak a szándéknak a kinyilvánítását, hogy ez érdemtelen állapot érjen véget Isten akaratából.

⁹⁹ Az עֵקֶר legelső, legkonkrétabb jelentése a 'gyökér'; Péchi azáltal, hogy ezt az elsődleges jelentést megtartja, és a szót egy elvont fogalommal összefüggésbe hozza (bölcesség), metonimikus költői képet alkot. A bölcesség szó betoldása arról is tanúskodik, hogy Péchi nem feledkezett el a műfaji hovatartozásról sem; s ez további bizonyíték globális műfordítói szemléletére.

II. FEJEZET

1. **textus** {1.}

Péchi Rabbi Yehudá ha-Nási' mondásának fordításában eltér az eredeti szövegtől. Kifejezőbb fordítási megoldásnak tekinti a ברר ('választ') aktív ige helyett a „reménysége van” szerkezetet, hangsúlyozva ezzel az emberi erőfeszítés önmagában elégtelen voltát, a függés, ráutaltság képzetét.

A kérdésre a (héber) tömör, szentenciózus választ Péchi többszörösen feloldja – halmozott mondatrészek beiktatásával és a kép megmagyarázásával. A mondás szó szerinti fordítása ugyanis: '(Mind)az, amelyik dicsőséget (hoz) annak, aki műveli, (és) dicsőséget (hoz) neki az ember(ek)től'. Péchinél azonban az עושה (participium 'tevő', 'cselekvő', itt: 'művelő') nem az emberre, hanem az Istenre vonatkozik („teremtő” és „alkotó”), a תפארת ('dísz', 'dicsőség') főnév pedig igei értelemben szerepel, az 'út'-tal (דרך) összefüggésben („tisztelőtére és dicsőretére forgódik¹⁰⁰ és igyekezik”). Az út Péchinél sem tárgyi valóság, hanem metafora; mintha eleve arra is adná a választ, hogy mit kell tennie az embernek, nem pedig arra, hogy milyen kell legyen az út. Ennek megfelelően a „minden valaki” kifejezést emberekre kell értsük, nem pedig az útra, ahogy a héberben. Az utolsó tagmondat kiegészítésével pedig már teljesen elrugaszkodik a héber szövegtől: „Isten és emberek előtt”.

A következő mondat Péchi-féle fordításának sajátosságai: „örizd... büntől magadat”, az egyszerűbb 'légy óvatos' helyett; a hasonlító helyzetben lévő כבחררה ('mint a súlyos / szigorú előírásban') kihagyása a Bét-féle változatból; az „Isten előtt” álszintagma betoldása.

Ezt követően az „intézned”,¹⁰¹ „becsülnöd” rokon értelmű szavak után (a mondatban alanyok, eltérően az eredeti állítmány szereptől) a tárgy különbözik a héberben megjelenőtől. Az eredeti mondás ugyanis: 'vedd számításba a parancs [teljesítésével járó] veszteséget, a jutalmával szemben', ahol is a parancs általánosan értendő. Péchi viszont szűkíti a jelentéskörét: „hagyó parancs”-ként értelmezi. A הפסד-et ('veszteség') pedig a שכר-ra is ('jutalom') vonatkoztatja, így nem szembeállít, hanem reális következményt ír le: „hagyó parancs elmulasztása” → „a jutalom elvesztése”. A folytatásban a „tiltó parancsolatokkal” jut ugyanerre a következtetésre.

¹⁰⁰ A régi magyar nyelvben 'forog', azaz 'valamilyen irányba fordul', 'valamitől függ' jelentésű.

¹⁰¹ A régi magyar nyelvben a jelentése: 'valaminek tart, becsül'.

Az utolsó mondat már hűen visszaadja – az állandó halmazó, kifejtő elemek kíséretében (bővítés: „intlek”, „szorgalmasan”, „nem esel”, „mindenkor”, „nagy”, „igazán” stb.).

2. textus {2–3.}

Ugyanez a megállapítás áll a következő textus nyitó mondatának 1. tagmondatára is. Péchinek nem elég, hogy valami 'szép', „igen illendő” is amellelt. A 'Tóra-tanulás' (תלמוד תורה) „törvényben való bölcsesség” is egyben. A 'világi foglalkozás / elfoglaltság' (דרך ארץ) nála: „e földi rabotás, gondos élet”.

A 2. tagmondatban Péchi megbontja a nominalitást, és összetett mondatát alakítja át az eredetileg egyszerű mondatot: 'kettejüknek munkája (azaz a kettőben való fáradozás) a bűn elfelejtetője / elfeledtető a bűnt'. A tagmondatok a héber birtokviszonyból alakulnak. Így az 1. alanya: „valaki”, állítmánya: „fáradoz”, s a héberben birtokos jelző itt határozó: „kettőben”; a főmondatban viszont meghagyja a 2. mondategységet, bár passzív szerkezetűnek: „elfelejtetnek bűnei”.

A 'Tóra'-t továbbra is „bölcsesség”-nek fordítja, így az emberi elmére vonatkoztatja R. Gamli'él következő kijelentését (→ „észveszés”).¹⁰²

A 3. mondasban az עמל stativus participium activumát „egyenlő terhet visel” jelentéssel közvetíti, ez egy kicsit erőteljesebb, mint az elsődleges 'foglalkozni' jelentés. A לשם prepozíciójellegét ('céljából', 'kedvéért') Péchi nem érzi igazán, értelmének visszaadásában a főnévi eredettel és besugárzással operál: „(az Isten) nevéért” (a לשם funkcióját tehát pusztán a ל célhatározói vonatkozású prepozíció tölti be; שם: 'név'). S hogy e felszólítást a következő tagmondatral összekösse – amit az eredetiben a ו ('mert') kötőszó indokol – Péchi megint tesz egy azonosító-betoldást; nem elégszik meg az eredetiben meglévő magyarázattal: „az ilyeneket”.

A következő mondat egyenes idézetét (az Isten beszél a gyülekezettel, nyilvános ügyekkel foglalkozókhoz) Péchi bevezető szavakkal látja el („És én arra felelek”), kifejti („oly bőséges...”; „mind atyjuk, s maguk igazságát...”), és a megszólítottak személyét fölcseréli plur. 2. helyett plur. 3.-ra („ilyeneknek”). Ezzel válik nyilvánvalóvá, hogy Péchi az előző mondatban említett és a most megígért jutalmat ugyanarra a személy(ek)re vonatkoztatja: egyaránt a

¹⁰² Nagyon szemléletes Péchinél az „elbomlik”-igehasználat, ami a régi magyar nyelvben 'összezavarodik', 'megbolondul'-t jelentett. Mindmáig megőrződött egyébként ez a jelentése különböző állandósult szó szerkezetekben, így például a „megbomlott az elméje” idiómában.

gyülekezettel foglalkozókra, nem pedig magára a gyülekezetre, mint ahogy azt az eredeti teszi (amiről az *אחרי* 'ti' kiemelt pozíciója is árulkodik).

A 3. misnát Péchi ugyanebbe a textusba emeli. A fenyítést még plur. 2.-ban fordítja („megóvjátok magatokat”), az alárendelésben azonban váratlanul „számot” cserél: „hogy ne legyen járulásod hozzájuk, különben hanemha az ő szükségük kívánja” (*מקרבין לו לאדם* 'közelednek az emberhez' helyett mintha *לא מקרב להם* 'et 'ne közelíts hozzájuk'-at fordítana). Ezzel tehát a problematikus részt kikerüli,¹⁰³ sőt megváltoztatja: a becsmérlő kijelentést felszólításként értelmezi (talán ismét saját felekezetére és a hatalmak közti viszonyra gondolva?).

A többi mondatot sing. 2.-ban ugyan (héb. 'előnyük idején' Péchinél: „mikor kelletel nekik”),¹⁰⁴ 'szükség óráján' Péchinél: „mikor tántorodásod következik”), de híven tolmácsolja.

3. textus {4a.}

Péchi az *Ávot* 4. misnájának első két mondatát külön tagolja. A textus információs többlete a *רצון אחרי* (szó szerint 'mások akarátát') magában hordozott jelentésének explicit közlése: „másoknak reád való gonosz akarátját”.

4. textus {4b–7.}

Hillél mondásait egy textusba szerkeszti.

A textus jellemzője a szó, gyakran nyelvtani szerkezet szerinti hűség. Figyelemre méltó benne a *צבור* ('gyülekezet', 'közösség'; első jelentése: 'halom', 'rakás') „közönséges gyülekezet”-ként¹⁰⁵ való átültetése; az *אל האמר* ('ne mondj') kezdetű mondat sajátos értelmezése,¹⁰⁶ ahol Péchi az *אפשר לשמוע* ('lehet hallani') szerkezetet „kit más is maghallhat”-nak fordítja, a -hat / -het képzővel kellően átadva az *אפשר* jelentését, a *ו-להשמע* ('hallatik', 'meghallják') pedig „kitudódik”-nak, melyben a *nif*-al passzív tulajdonságát tükrözteti híven az ige „mediális” természetével.¹⁰⁷

¹⁰³ A nehézséget a *ל* prepozíció jelenléte (*לו*) okozhatja a mondatban.

¹⁰⁴ A „kelletik”-ból.

¹⁰⁵ „Közönséges”, a szó régi, 'közösség' értelmében.

¹⁰⁶ Sokféle interpretációja létezik e maximának, például: 'ne mondj semmi olyat, amit nem lehet azonnal megérteni, abban a reményben, hogy végül majdcsak megértik' (Joseph Hertz, Transl., Comm., *Sayings of the Fathers*, New York: Behrman House, 1945, 33. p.).

¹⁰⁷ Magyar nyelvtörténeti érdekesség az „atalan fogva” (tulajdonképpen redundáns alkotóelem) használata, ami azt jelenti, hogy 'vmin által', 'vmin keresztül, át'. A Bét-féle másolatban az „által” ragos alapszó jobban látható.

A misna utolsó mondása azonban kimarad fordításából ('ne mondd azt, hogy majd ha lesz időm, tanulok, mert hátha nem lesz idő'), ehelyett újra a titkos dolgok titokban tartásának kötelezettségéről ír („ne mondjad az elfedezett dolgot...”). Péchi talán más mondatot láthatott, vagy ezt a mondást olvasta rosszul, hiszen az általa használt igealakok sing. 3.-ban vannak ragozva, holott az eredetiben sing. 1., illetve sing. 2. prefixumok vannak.

A továbbiakban folytatja a Hillélnek tulajdonított bölcsességek fordítását.

Az első mondásban azonban megváltoztatja a grammatikai szerepeket, és ezáltal a mondás tartalmát is. A בור-t ugyanis a חסד-tel constructusi viszonyba kapcsolja, így az 'üres'-t, 'üresfejű'-t „vétektől üres”-ként értelmezi (er. 'az üresfejű nem büntől féld / nem féli a bünt'). Magát az egyszerű mondatot alanyi alárendeléssé alakítja, s a főmondatban állítmányként szerepelteti a tulajdonképpen alanyt: „nem tiszta, sem üres vétektől az, ki vétkét rettegi”.

Péchi a következő mondás „község” szavának 'közönséges' értelmű használatával az eredeti jelentést adja vissza.

A héber szöveghez viszont hozzátesz az alábbi esetekben: „tanít jól” (er.-ben csak 'tanít'); „nem lesz bölcs” (ahol a birtokos személyjel arról tanúskodik, hogy Péchi a kereskedésre érti a מרחם-ot, míg az eredeti önmagában, általában vett 'bölcs'-re gondol); „hasznos emberek” – „hasznos férfiú” (az er.-ben jelző nélkül, csupán 'emberek' és 'ember', amely tehát több, Péchi ez esetben éppen a hozzátoldással szűkíti a jelentéskört); a נללה („koponya”) „buborék”-ként való értelmezése, és így a mondás élének tompítása – hiszen a buborék-elenyészés kép mintha akarattól független, törvényszerűen bekövetkező történést ábrázolna, aminek létrejöttében nincs személyes felelősség¹⁰⁸ (er. 'ami miatt te fullasztottál / okoztad [másoknak] a vízen való úszást, megfullasztottak, és végül a te fullasztóid is megfulladnak').¹⁰⁹

A מרבה – מרבה ('sokasítja – sokasítja' / vagy 'minél többet – annál többet') tömör, mondókaszerű felsorolást Péchi halmozott szintagmákkal, lexémákkal kiegészítve közvetíti: például er. szó szerint 'sokasítja a húst', Péchinél: „magát hizlalja és sok húst rak magára”.¹¹⁰ A textus szinonimái: „férget, nyúvet”;

¹⁰⁸ Érdemes megfigyelní, Péchi miként él az „enyész(ik)” ('elpusztul', 'megsemmisül') ige különböző jeles-ragos alakjaival, az arám מִי ige af'él-beli pre-, suffixumos alakjainak megfeleltetésén.

¹⁰⁹ NB: Péchi vagy kihagyja a 2. igét (אִשְׁרִיךְ), vagy az 1.-t főnévként értelmezi, és nem ismeri fel a 2. ige sing. 2. tárgyi suffixumát.

¹¹⁰ Ma is él a népnyelvben a 'meghízik' ehhez hasonló idiomatikus parafrázisa, vö. „húst vernek magukra”, „kis húst adott magára” mondásokat.

„marháját, gazdagságát”; „gondjait, búsulását”; „jótételt és irgalmas alamizsnálkodást” stb. Az eredeti jelentés továbbfejlesztésére példa: er. תורה (Tóra), Péchinél: „szent törvény tanulás”; er. ישיבה ('iskolázás', 'iskoláztatás'), Péchinél: „veszteg ülése a tanulás felett” – amellyel híven érzékelteti a főnév igei természetű alapjelentését. A מרבה נשים ('szaporítja a nőket') kezdetű mondas csak a *Kalocsai kódex* változatában maradt fenn, szintén másképp azonban, mint az eredeti szövegkörnyezet: „feleségét, vagy asszonyállatok szerelmét szaporítja...”

Péchi kerüli a szóismétlést. Ahol lehet, a מרבה-t olyan rokon értelmű szavakkal adja vissza, amelyet a kontextus is engedélyez, például „életét hosszabbítja” „békességét öregbíti”;¹¹¹ de mivel a magyar nyelv is szűkösködik kifejezőeszközökben, legalább az egy mondaton belüli szóismétlést kerüli el (realizáció: X-t szaporítja – Y-t sokasítja).

A hangnem és lendület egységessé tételét szolgálja az er. múlt idő jelennel való átültetése a קנה 'szerzett' Péchinél „szerez” ige pár köré szerveződő mondasokban. Kitekintve azonban a stilisztika képzetköréből: ez egyben üzenet is az olvasó (gyülekezet) felé. A jelen idővel kifejezett nemes cselekedet ugyanis mindenki számára (még) adott lehetőség, szemben egy esetleges „múlt”-tal, amely sokakat megfoszthatna a reménykedéstől.

5. textus {8a.}

A következő, Rabbán Yohánán b. Zakka'yjal kezdődő bon mot-kat (8. misna) Péchi is külön textusban tünteti föl.

Az 1. mondas tiltásának fordításában („ne tulajdoníts... magadnak”) a „ne kérkedezzél” kifejezést használja szinonimaként, megfelelően visszaadva ezzel a héber frazéma 'büszkének, dicsekvőnek lenni' jelentésárnyalatát.

A תוצרת-t azonban nem a יצר igéből ('alkotni', 'formálni') származtatja ('teremtettél'); a tagmondat pontos fordítása tehát: 'mert ezért lettél megteremtve'), hanem נצר ('megőrizni') szerint fordítja a magyarázatot. Így a tilalom jogsultságát (hogy miért ne legyél hivalkodó a tudásoddal) a következőképpen interpretálja: „mert úgy abban megőriztetel” – amely kijelentés vonatkoztatható a kérkedő állapotban való megmaradásra, de a tudásszint megtartására is egyúttal.

¹¹¹ Az „öregbít” szavunk sem igen ismeretes ma már, talán csak a „hírt”, „dicsőséget”, „tekintélyt” szavakkal alkotott jelentésárnyalata. Az ige jelentése: 'vmi gyarapít, hatékonyságát, mértékét növeli'.

Péchi a בן-ת R. Yohánán b. Zakka'y tanítványainak felsorolásánál minden esetben lefordítja („fia”), a tulajdonnévként funkcionáló foglalkozásmegnevezéssel egyetemben („Pap”).

A 'szokta számlálni dicséretüket' (מנהיגים és participium: מונהיג, „így számláltá”) nak fordítja. A jelölőelem (határozószó) szerepe itt újra az előremutatás, a mondatok közti tartalmi összetartozás biztosítása, a „szokta” kihagyása pedig a cselekvés egyszeri megtörténte utalhat.

R. Yehoshu'a érdemét egyenes idézettel (sing. 2., „ki tégedet szült”) adja vissza, noha az eredetiben a participium sing. 3. tárgyi suffixummal van ellátva ('az ő szülője' / 'aki szülte őt').

A többi mondat szó szerint ülteti át magyarra. Említésre érdemes, hogy a מזהב (זהב – hitpa'él) participiumát folyamatos melléknévi igenévvel jelzi („öregbedő”, „növekedő”).

6. textus {8b–10.}

Péchi a szefárd imakönyvben (is) meglévő tagolást követi, mikor a misna folytatását újabb textus keretei közt tárgyalja. Ott ez a 12. misna.

R. Yohánán b. Zakka'y mondásainak folytatásában a magyarázó, kifejtő fordítói technikát figyelhetjük meg; az ismétlést: „mázsának, mérő serpenyőnek”, „egyik táblájára, vagy tálában”, „egész Izraelnek minden bölcsei”; illetve a kiegészítést: „egyedül” határozószó betoldása.

Ugyancsak eltér az Albeck-féle szövegezés a szefárd imakönyv szövegétől (amely szöveg alapján Péchi is fordít), míg az előbbiben nincs teljesen kiírva R. 'El'ázár neve, az utóbbiban igen – Péchinél tehát: „R. Elyezer az Erach fia”.

R. Yohánán b. Zakka'y tanítványainak kikérdezését az חסר qal perfectumi sing. 3. alakja vezeti be. Péchi az „egykor” időhatározószót helyezi mellé, a להם-et ('nekik') pedig az „ezeknek az öt bölcseknek” kijelölős szerkezettel egyértelműsíti.

A válaszok az eredetinek megfelelő fordítások, különbség csak a kifejtés, illetve a határozott névelővel való ellátottság terén van. A héber feleletek ugyanis többségükben (egy kivételével) határozatlanok, Péchi azonban mindet határozott névelővel látja el. A „helyesebb...” kezdetű tagmondatot Péchi nem magyarázatként fűzi a mondatba, hanem a másik szöveghagyomány מדרבנן ('szavaitoknál') összehasonlítását követve.

Irodalmias megnyilatkozás Péchitől a „szó” „értelem”-mel (hisz csakis amit a szó jelent, lehet „helyes” vagy kevésbé „helyes”), illetve a kontextus által lehetővé tett „szentenciá”-val vont párhuzama (szinte már a nagyobb műfaji egységre emlékeztető műfaji kritérium gyanánt). Továbbá, hogy a reduplikált

bevezető formulát (אמר להם 'mondta nekik') megváltoztatja a szóismétlés elkerülése érdekében („Fordula azért ismét”).

Az ellentétes tárgyú kérdés föltevésének fordításában Péchi superlativusi jelzőket iktat be a 'rossz' melléknév ורחוק 'távol tartja magát' ige mellé. Így az eredetileg 'rossz út, melytől el kell távoznia az embernek' Péchinél: „legyen leggonosz, ártalmas és kit leginkább kell el távoztatni az embereknek”. Mivel a kiegészítendő kérdés tárgyasetben lett megfogalmazva („kit”), a feleletek is tárgyragosak. A kérdőszó ténylegesen azonban nominativusban áll (איהם 'melyik az'), ezért a válaszok is szükségképpen.

A továbbiakban (a válaszok értékelése) ugyanazzal a módszerrel jár el, mint az előző rész befejezésének fordításakor: bővítés; az igei állítmányban jelzett alany explicit megnevezése magyarázatképpen stb.

A következő misnát (10.) ugyanabban a textusban tárgyalja.

A וזה-et ('ők') megnevezi („ezek ismét öten”), a ודבר-t ('szó', 'dolog') „szentenciának” fordítja. Azaz „szentenciák”-nak, s ebben, úgy látszik, a héber nyelvi logikát követi – a magyar nyelv rovására –, hiszen a héber többes számot használ a „többet” kifejező számnevek (mennyiségjelzők) után.

R. 'Eli 'ezer bölcsességeinek visszaadásában Péchi hangulatfestő, hangutánzó szavakkal is él: „füttözzél”,¹¹² „tövis gyakásuk”,¹¹³ „pöstögésük”,¹¹⁴ melyek szinte párban állnak a mai köznyelvben is ismert kifejezésekkel: „melegítsd magadat”; „fullánkjuk”; „fűvásuk”.

E pontos s igen szemléletes fordítás mellett két apró eltérés is észlelhető. Az egyik az אל תהי' (ne legyél') tilalom fordításában a נוח (itt adverbium 'könnyen') igeiként (נוח: 'pihen', 'nyugszik', 'fekszik') való értelmezése. A határozószó a mögötte lévő infinitivus constructusszal (לכעס) alkot szerves egységet ('könnyen haragítható'). Péchi viszont mintha a לכעס-t sima főnévként interpretálná („haragot”), és a תהי és נוח valamiféle kombinációjából vezetné le a mondat állítmányi részét („ne tartsd, ne nyugoszd magadon”).

A másik a תכה ige (כה nif'al 'megégve / kiégve lenni'), amely felfogható sing. 2., m.-nak, de az alaki egybeesés folytán sing. 3., f.-nak szintén. Az eredeti mondat helyes fordítása a 2. személyű variáns (ezt támasztják alá a párhuzamos mondatokban lévő sing. 2. felszólítások is). Péchi azonban a 3. személyes

¹¹² A „füttözik” 1. jelentése: 'tűz vagy kályha mellett melegedik'.

¹¹³ A „gyaka” főnév jelentése: 'kihegyezett rúd, karó'. Székelyföldön a háztetőre, a kerítésre, illetve a szekér vagy szán oldalára helyezték, ez utóbbiak esetében azért, hogy a rakományt rögzítsék vele.

¹¹⁴ A „pessedez” igét a vízzel összefüggésben, a vízfakadásra szokták érteni.

változattal fordítja a mondatot („meg ne égessen”), s ez esetben aktív jelentéssel ruházza fel a passzív igealakot és a נחלת ('parázs') nőnemű főnévvel egyeztet.

A következő mondások közül kettőt egy textusba von össze.

7. textus {11–12.}

R. Yehoshu'a erkölcsi axiómáit alaposan megmagyarázza, ehhez zárójeles közbevetést is használ. További eszközei a bővítés, például – „s egyéb teremtetett állatoknak közönséges”; „igen hamar”. A אצל ige hif'il- (műveltető-)jellegét a „kiköltöztetik” szóval megfelelően érezteti.

R. Yosé I. utasításának kulcspozíciójú חביב ('kedves', 'szeretett') szavát határozói bővítményű szerkezettel adja vissza: „tartsad, őrizzed oly szorgalmatossággal”. A „tartsad” a héber szó perspektívájában talán az 'oly kedvesnek tartsad' jelentést implikálja, de az „őrizzed” ezt az implicit értelmet hatástalanítja, és a 'megtartani', 'megőrizni' jelentést vetíti rá. Ennek értelmében, úgy tűnik, Péchi mintha más szituációt beszélne el, nevezetesen, ha az emberre a társa vagyont bíz, mi a teendő azzal a vagyonnal – míg az eredeti általánában a másik vagyonához való viszonyulást taglalja.¹¹⁵

A további felszólítások a jellegzetes halmazosok, bővítmények mellett („rendeljed, adjad magadat valóban”, „törvénynek tanulására, és abban való bölcsességre” stb.) két vonatkozásban érdekesek a nyelvi összehasonlítás számára. Az egyik a főnév ירושה ('örökség') szintén főnévvel való átültetése („örökség”), s az eredeti beszédhelyzet tökéletes explikálása („nem szokott másról rád maradtott...”); a másik a לשם-mel való művelet, ahol a megfelelő fordítású szintagma לשם שמי 'Isten kedvéért' szinonim ismétlésekor előjön a prepozíció főnévi alaptermészete: „szent nevének dicsőségére”.

8. textus {13.}

A következő textus mindkét másolatban eltekint a tekintélymegnevezéstől (R. Shim'on), s név nélkül, csak a neki tulajdonított mondásokat közli.

A mondások fordításában azonnal feltűnik egy „idegen elem”: קריאת שמע (qeria't shema', Péchinél: „kiriath semach”) latin betűs átírása, még mielőtt a magyar fordítása is megjelenne. Valószínűleg azért tette be Péchi a héber birtokos szerkezetet a fordításba, mert kevésnek találta a „vallástétel” megfelelőt, hiszen itt nem pusztán valamiféle hitnek a megvallásáról van szó, hanem

¹¹⁵ Ti. a „marha” itt is (régii magyar) 'vagyon' jelentésű.

a legfőbb hitvallásról, Izrael hitvallomásáról, amely a kezdő szavairól kapta a nevét.¹¹⁶ Ugyanakkor az imádság nevének feltüntetése azt is jelzi számunkra, hogy ismert lehetett. Ám ha mégsem, éppen ez a betoldás tanúskodik arról, hogy Péchi megtette az első lépéseket az ismertté válásához.

A bölcs mondásokat pontosan megértette és megértette Péchi. Néhány kifejezés azonban a mai nyelvérzékel talán nehézkesnek és nehezen érthetőnek látszik: ezek a héber kifejezőeszközök ismeretében nyerik el az értelmüket.

Ilyen például קבע fordítása. Elsődleges jelentése a szónak az 'állandóság', de mindig van egy kontextuális jelentése is. Ebben a szövegkörnyezetben 'állandó mechanikus cselekedet'-nek fordítható, a tiltás egésze tehát: 'ne végezd [úgy] imádat, mint egy megszabott, mechanikusan elvégzendő feladatot'. Péchi a קבע-t „elmetszett, határozott és kiváltképpen megnevezett dolog”-ként felelteti meg, ahol az „elmetszett” a 'megszabott'-tal, a „határozott” a 'meghatározott'-tal, a „kiváltképpen megnevezett” az 'erősen utasított', azaz 'megparancsolt'-tal ekvivalens.

Miként a héberben a המקום ברוך הוא ('az Úr, áldott ő') bevett, szokásos formula, úgy Péchinél az ezt közvetítő „áldott ő, és áldott az ő szent emlékezete” is (funkcióazonosság).

Az utolsó utasítás tömörségét Péchi kénytelen feloldani (szó szerint: 'és ne légy gonosz saját magad előtt') a látszólag funkció nélküli „és meglássad”-betoldással; a „jelkiismeret” szónak használatával; és egy kis nyelvi leleménnyel, amely a látszat – valóság dualizmusára épül: „ne ítéltesél, se ne légy”.

9. textus { 14. }

R. 'El'ázár mondásai újabb textusban vannak összegyűjtve.

A שָׁקוּד participium passivumban álló igealakot ('[légy] buzgó') Péchi a buzgóság képszerű, metaforikus megjelenítésével adja vissza: „kelj jó reggel fel”, és célhatározói főmondattá alakítja át.

10. textus { 15–16. }

A fejezet utolsó két misnáját (R. Tarfon mondásait) Péchi nem különíti el egymástól.

A 15. misna fordítására a szó szerinti hűség (a határozottság visszaadása; az Isten בעל הבית 'a ház ura' megszemélyesítésének összetevőnkénti lefordítása)

¹¹⁶ Mind a *Shema* ', mind pedig annak lefordítása, a *Halld Izrael* adekvát és gyakorlatban lévő elnevezés, de az előbbi talán (*Shema* ') még inkább.

és a határozói kiegészítés jellemző (az állítmányok előtt: „igen”, „felette”, „valóban”).

Az utolsó misna átültetésében a 2. állítást Péchi kissé megváltoztatja. Az eredeti mondás magyarul így hangzik: 'és nem vagy szabad ember, hogy mentes legyél alóla'; mármint a 'munka' alól. Péchi a בן הדרך ...ל-átvittebb, 'valamihez kevésnek lenni' jelentéssel ruházza föl, a בשרל nif'al igetörzsi jellegét ('mentes', 'felmentett') nem adja vissza (a cselekvő „eltiltani” igével fordítja), a מ-ממנה pedig (itt: 'alóla') plurálisként értelmezi (és határozatlan névmásként). A következőképpen fordítja tehát a mondást: „és arra sem lehetsz elégséges, hogy azt mindenektől eltiltsad” –, de hogy mi az az „azt”, és miért kellene „eltiltani”, nem derül ki a szövegösszefüggésből.

A továbbiakban szorosan követi az eredeti mondanivalót, s a befejező gondolat eschatologikus távlatát is explicit közvetíti („a jövődő világban, boldogságban”). A jutalomadás Péchinél azonban nemcsak a jövőben (héber eredeti), hanem a jelenben is zajlik – ez egyfajta kontinuos szemléletre vall.

Péchi éppen e kontinuitásteremtéssel emeli ki az isteni igazságszolgáltatás eszméjét. A theodicaea vigasztaló ideájára a hányatott sorsú szombatos felekezetnek éppúgy szüksége van, mint a börtönben szenvedő Péchi Simonnak.

III. FEJEZET

1. textus {1.}

Ettől a fejezettől kezdődően már mindkét másolat feltünteti a textusok mellett azok sorszámát is.

‘Aqavjá’ b. Mahalale’él bölcsességeit Péchi hűen közvetíti. Az interpretáció többlettartalma a „kell” beiktatása, ami a halál és az isteni ítélet emberi akarattól független voltát és bekövetkezésének bizonyosságát hangsúlyozza.

Az eredeti szöveghez képest betoldás továbbá egyes képeknek a kibontása, érzékletessé tétele is, például héb. מִטְפֵּחַ טְרוּחָה ('büdös csöppből'), Péchinél: „bujálkodásnak бүдös csepp véréből”; רִמָּה וְחוֹלְעָה ... לְמָקוֹם ('féreg és kukac helyére'), Péchinél: „féreg, nyüvek emésztésére”.

2. textus {2a.}

A textusban Péchi saját korabeli erdélyi viszonyaira vonatkoztatja a héber szöveg politikai felhangú utalását ('imádkozzál a királyság békéjéért / jólétéért'): „...az ország és fejedelmek békességéért”.

Az összetett mondat folytatása (magyarázat; időhatározói feltételes alárendelés): 'mert ha ennek félelme nem volna [ti. a királyságé – genitivus obiectivus], egyik ember a másikat / egymást élve elnyelné'. Péchi felrúgja a tagmondatok közti tartalmi-logikai viszonyt (nála: helyhatározói alárendelés), s a mondatban lévő mondatrészi minőségeket is megváltoztatja. Így az 1. tagmondat er. alanya מִרְאֵה ('félelme') Péchinél állítmányi szerepben jelenik meg („nem féltik és imádságokkal nem segítik, nem őrizik”), és az alany nála az „emberek” lesz. Teljesen másként értelmez tehát, mint az eredeti; csakúgy, mint a 2. tagmondatban. A בִּלְעוּ ('elnyeli azt') aktív állítmány ugyanis az רָעוּהָ אֶחָד אֶת־אֶחָד ('egyik a másikat') logikai egységgel egyeztetendő, a חִיִּים ('élve') az állapothatározó. Péchi, ettől eltérően, az „egymást” az előző tagmondatba emeli be, és a חִיִּים-ot alanyként fogva föl, az állítmányt passzív jelentéssel adja vissza („ott az élet elnyeletik, elvész és elemésződik”).

Az eredeti kontextus szekuláris képzetkörét így Péchi szakrális s főként morális síkra tereli. Úgy tűnik, lényegesebb szempont számára az egymás iránti felelősségvállalás a közélet vezetőisége iránti tisztelettudásnál. E fordítói koncepció háttérben ismét a múltjával leszámoló politikust kell elképzelnünk.

3. textus {2b–3.}

A szefárd imakönyvekben is meglévő szöveghagyomány R. Hananyá maximáit külön misnában tünteti föl – Péchi a 3. misna esetében e rendszer szerint tagol. A 4. misna rendjét viszont már nem veszi figyelembe: R. Shim'on mondásait az előzővel együtt közli.

Ez az összefüggő, nagyobb szakasz többnyire szó szerint követi az eredeti szöveget, kivéve: a bibliai locus (Mal. 3,16) יָרַח ('íratott') szava, aminek *nif'al* voltát Péchi nem ismeri föl, és aktív (sőt műveltető) igével adja át („felíratá”); ugyanennek az idézetnek a tagolása, Péchi ugyanis a לִפְנֵי-vel ('előtte') zárja a bibliai mondatot, és az az utáni szavakat már az *Ávot* interpretációs eszközének véli: „mondom azokról, kik félik őt...”; az *egyre* irányuló kérdés föltevése (אָדָּם מִן שָׂפִילוֹ 'honnét, még akkor is, ha csak egy'), ahová Péchi az előző választ (mint a törvénytannulás következményét) is megfogalmazza a tényleges feleleten kívül; R. Shim'on mondásainak jelennel (illetve jövővel) való átirata (a múlt idő helyett); az 1. és 2. mondás אָמַר igéjének szenvedő szerkezetű realizációja: „szóval való emlékezet sem lesz”, illetve „beszéde találatik közöttük”; a *Yesh* 'ayá-beli מִקֵּדָם (Yesh. 28,8) „tiszta helyként” való értelmezése, holott a rabbinikus nézőpont *Isten*-nek olvassa.

Az eltérések mellett fontosak azonban a magyar nyelvi keretek közt megvalósuló fogalmi egyezések is. A שָׂרִיחַ az Istennek a képzete, az isteni jelenlét ember által érzékelhető voltának a kifejeződése, fordítása éppen ezért általában 'isteni jelenlét'. Péchi először „az Isteni méltóságnak bizonyos jelen volta”-ként fordítja, teljesen visszaadva ezzel a lényegi jelentést; másodsorra pedig még tovább megy a fogalmi precizításban, a kifejtés mellett („az isteni méltóságnak dicsőséges jelen volta”) mind a héber שָׂרִיחַ kifejezést, mind pedig a latin megfelelőit feltünteti („Praesentia”).

Szemléletes a קִבֵּעַ itt 'megszab' jelentésű szónak a tolmácsolása is: „kirendeli”, „szakasztja”. E két szinonimával Péchinek sikerül az ige 'parancsolni', illetve 'meghatározott mennyiséget adagolni' árnyalatait kellőképpen érzékeltetni.

Továbbá pontos a מוֹבָחַי מַחֲיָם átültetése (szó szerint: 'a halottaknak áldozatai' – genitivus obiectivus). Péchi helyesen meglátja a mögöttes utalást: a 'halottak' alatt 'halott bálványok' értendők. Megoldása tehát a következő: „holtaknak áldoztakat”, amit ráadásul meg is magyaráz – hiszen tisztában van azzal, hogy idegen kultúrában a kép szokatlanul, bizarrul hathat – egy zárójeles közbevetéssel: „(azaz a bálványoknak áldoztattakat)”.

A textus következő figyelemre méltó fordítási megoldása a *Yehezqé'l* idézettel kapcsolatos (Yeh. 41,22). Péchi az „Angyal” szó betoldását szükséges-

nek véli a kontextusból kiragadott mondat értelme szempontjából, és az idézet itteni elhelyezkedésének indoklásaképpen egyaránt.

S végül azáltal, hogy a לִפְנֵי ('előtt') prepozícióit „orcája előtt”-nek fordítja, az előljárószó פֶּיִם ('arc') *etymon*-jára utal.

4. textus {4.}

R. Hananyá b. Hakhina'y mondását a magyar szöveg némileg módosítva írja le. A הַנֶּעֱרָר 'ébren levő'-t jelent. Péchi ezt úgy érti, hogy „kint vigyáz”, „nem takarodik be”, mintha csak a következő tagmondat *utcai* képét vetítené előre.

A אֶת־מַתְחִיב בְּנַפְשׁוֹ -t „adós lelke veszedelmével”-nek fordítja, irodalmiasan és helyesen. Az ismétlő-kiegészítő betoldással azonban („maga keresi maga tulajdon veszedelmét”) az eredetihez képest talán jobban kihangsúlyozza a bűn elkövetésében való személyes felelősséget.

5. textus {5.}

A következő textusban a bölcs nevét Péchi (illetve a másoló) Haqáná helyett „Dacana”-nak olvassa. Maga a szöveg az eredeti misnának pontos közvetítése. A מַלְכוּת -ot a már ismert módon aktualizálja („ország, fejedelem”); a דֶּרֶךְ אֶרֶץ -et ez alkalommal „község”-nek fordítja.¹¹⁷ Az akaratlagos tett leírásában egy fokkal erőteljesebb kifejezést használ, mint a héber semleges stílusértékű lexéma (פָּרַק 'levet' / 'elvet', 'kibont' / 'kibogoz' / 'megold'; Péchinél: „eltaszítja”, „leszaggatja”).¹¹⁸

6. textus {6.}

A 6. (illetve a másik szöveghagyomány alapján 7.) misnában a bölcs megnevezése Péchinél problematikus. Két különböző névvel illeti a tekintélyes személyt ti.: „R. Chalaphta”, aki „Chanania” is egyben (Bét-féle változat). Valójában R. Halaftá' a neve.¹¹⁹ A héber bevezető formula emellett említést tesz származási helyéről (אִישׁ כְּפָר חַנְיָה): 'Hananyá-falubéli férfi', ezt a helynevet olvassa Péchi személynévként. Nem minden alap nélkül, hiszen a כְּפָר a mondatban önmagában állva (mint ahogy Péchi értelmezi, hiszen a Hananyá eddig személynévként jött elő) a Caparnaum helységnevet jelölheti (tapadás).

¹¹⁷ A „község” valószínűleg itt is 'közönséges', 'általános' értelmű.

¹¹⁸ A „vizontág” kötőszó a mai magyar köznyelvben már nem használatos. Régen annál inkább az volt – 'vmihez hasonlóan', 'kölcsonösen' jelentésben.

¹¹⁹ Más szövegvariánsok hozzáteszik a ben Dosá' „apai nevet” is.

A mondások tömörségét Péchi ezúttal is feloldja. Minden egyes kérdést kiegészít: „de honnét bizonyítod, hogy ahol X-en munkálkodnak is a szent törvény ígéjében, ott vagyon...” (er. 'de honnét, hogy ahol X-en?'). A szóismétlést is kerüli: „ott vagyon”, „rájuk száll”, „jelen vagyon”, „vele vagyon” (a Shekhináról).

Ekkor még Péchi nem rendelkezhetett azzal a rabbinikus tudással, amit a hagyományban felnevelkedtek birtokolnak – bizonyíték erre a két bibliai idézet összekeverése, amik éppen a számok megalapozottságát hivatottak igazolni (vö. az „öt” és a „három személy”-t alátámasztó pásuokot).¹²⁰

Az Exodus-mondat citálásakor (Ex. 20,24) Péchi mellőzi az igealak (אֵיכָר) precíz visszaadását: az אֵיכָר אֶת שְׁמִי 'megemlíttetem az én nevemet', azaz: 'okozom, hogy az én nevem említve / emlékezve legyen' tárgyias szerkezetet ugyanis „említed, emlékeztet tész az én nevemről” szerkezetnek fordítja.

7. textus {7a.}

R. 'El'ázár mondását Péchi a szövegösszefüggés egészének ismeretében tolmácsolja, erre utalnak a következő betoldások: „az Istennek” (noha az eredetiben csak személyes névmás szerepel); „sajátja, tulajdona az ő Szent felségének” (a héber csak birtokos névmást ír); valamint a magyarázó-nyomatékosító állítmányhalmozás: „így bizonyította, mondotta ezt”.

8. textus {7b.}

Az Albeck-féle kiadás a következő mondat R. Shim'onnak tulajdonítja, de lábjegyzete hozza a másik szövegvariáns szerinti R. Ya'aqov nevet is.¹²¹

A misna életkép-felidézéssel beszél el egy tanulságot. Ebben a rövid elbeszélésben az időlinearitásért participiumban álló igék felelősek. Péchi a participiumok egyidejűséget kifejező tulajdonságát (מְהִלֵּךְ: 'jár', מְפַסֵּק: 'félbeszakít', שֹׁמֵר: 'tanul') jó érzékkel megragadja a határozói igenevekkel: „egyedül jár – olvasván, tanulván – közbeszakítja”; s hogy az אֵיכָר-t mozzanatos jelleggel adja vissza („kezd mondani”), a narratívum narratív ismérvének tesz eleget (utóidejűség).

¹²⁰ Péchi az 'Ámos-idézetben (9,6) szereplő אֶמְרָה főnevet ('csomó', 'köteg') annak pontos megfelelőjével adja vissza: a „csomolék”, „csomolékkötés” régi magyar kifejezés ugyanis 'köteg'-et, 'bog'-ot, 'gombolyag'-ot jelent; e főnév és a göngyöleg-gel analóg csomolyag ma is él a népnyelvben.

¹²¹ Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 365. p.

9. textus {8.}

A textus eredetije iránti hűség Péchi egész fordításában megnyilvánul. Két sajátyságot fontos azonban kiemelni: szépírói törekvését a szóismétlés elkerülésére – a דברך-t ugyanis hol „igé”-nek, hol „dolog”-nak, hol pedig „beszéd”-nek fordítja (a főnév potenciális jelentésköréből kiindulva); valamint hogy a magyarban meghonosodott műszavakat itt is héber hangalakjukban tünteti föl: a Misnát „Misné”-nek; és tévesen „Talmud”-nak a misnai szakszókincs valójában Bibliára vonatkozó szavát.

10. textus {9.}

R. Haniná' b. Dosá' két mondása alkotja e misnát; azaz az első mondása megkettőzve, egy változó elemmel. A kulcsszavak (magyarra fordítva): bölcsesség, istenfélelem – jócselekedetek. További nyelvi játékot a קדק ('valamit megelőzni', 'előbb lenni') és a קיט ('megmarad') igék képeznek. A misna struktúrája ritmikus ismétlődésen alapul tehát.

Péchi ezt a zeneiséget, ritmikus ismétlődést érvényre juttatja azáltal, hogy nem kerülül a szóismétlést: „több és nagyobb” (3x), „bölcsessége” (5x), a „tudománya és bölcsessége” (3x), illetve hogy a קדק-ot „nagyobb” és „több” szavakkal fordítja, amelyek már a következő, hasonló struktúrájú misna állítmányával csengenek össze.

11. textus {10a.}

R. Haniná' ezúttal is olyan kijelentéseket tesz, amelyek egyforma elemekből tevődnek össze: a két állítás – következtetés – közt a különbség mindössze a létige tagadása (אין: 'nincs').

A קיט-ot (itt: 'öröme van') Péchi „kedves alkuvás”-ként ülteti át – a kifejezés háttérében a pozitív tartalmú 'egyezségre / egységre jut', 'megállapodik' képet kell felismernünk.

Továbbra is jellemző Péchi fordítására az állandó jelzőhalmaz, értelmi kiegészítés: „kedves”; „...és szereti azt”; „kedves, csendes”.

12. textus {10b.}

R. Dosá' bölcsességét Péchi önálló textusba foglalja (mint például a szefárd rítusú imakönyvben is meglévő hagyomány).

A textus eredeti szövegének üzenetét megérti és kellő hatással kívánja továbbítani. Ennek érdekében változtatja meg a שפה ('beszéd') önmagában semleges stílusértékű szót a hatásosabb „megvesztegetés” kifejezéssé (így a valójában 'gyermekkel való beszélgetés' Péchinél „ifjúságnak és gyerme-

keknek megvesztegetése”),¹²² אִשְׁכַּח־י (‘ülés’, ‘tartózkodás’) „heverés”-sé,¹²³ és illeszti be a „trágárkodó” jelzőt az er. ezt nélkülöző tagmondatba (így a héber ‘tudatlanok gyülekezési házaiban való tartózkodás / azok látogatása’ Péchinél „a község trágárkodó gyülekezeteiben való heverés”).¹²⁴ Miután mindezen vétkeket szemléletesen lefesti, egy (ugyancsak) erőteljes képpel fenyegetővé is teszi: „kitakarítják idő előtt az embert a világból”, az er. enyhébb ‘kivezetik / elűzik az embert a világból’ helyett.

13. textus {11.}

A következő misnát – R. ‘El‘ázár mondásait – Péchi pontosan tolmácsolja. Két esetben tér csak el az eredetitől: a felsorolás er. 3. tagját (‘és aki nyilvánosan gyaláznak teszi ki társát’) az utolsó helyre teszi; illetve bővít: az utolsó mondat nominalitását igei állítmányokkal oldja fel („benne lesz”; „találtatik”).

A héber rokon értelmű szavait a becsmérlő cselekedetek leírásánál magyar szinonimákkal felelteti meg: „megfertőzteti”, „felfejti”, „gyalázza”, „idegen magyarázatra fordítja” (amely képben mind az elfogadott, bevett tradícióellenesség, mind pedig e magyarázat *téves* volta benne rejlik), „fejéríti, gyalázza” (ahol is אֵלֶּיךָ – itt hif‘il – ige elsődleges jelentését is feltünteteti szinonimaként).

14. textus {12.}

Az Albeck-kiadás szerinti 12. misna, tehát a következő, R. Yishmá‘él mondásait örökíti meg, Péchi azonban ezeket a mondásokat „R. Simon”-nak tulajdonítja, és másként is értelmezi, mint ahogy a standard fordítások szokták.

A אֵלֶּיךָ קָלָא azt jelenti jelen esetben, hogy ‘légy gyors a feljebbvalóhoz’, azaz ‘mindig igyekezz a parancsot végrehajtani’. Péchi talán אֵלֶּיךָ-t az emberi életkor *elejére* vonatkoztatja, ezért fűzi hozzá, hogy „ifjúságodban”. Ám az is lehet, hogy nem az explicit mondatra támaszkodik, hanem szabadon interpretál, és az „isteni szolgálatra” kiegészítés az, aminek háttérében אֵלֶּיךָ (mint ‘tekintély’, ‘elöljáró’) húzódik. A kontextust tekintve adekvátan megadja viszont a קָלָא 1. jelentését, halmozott mondatrész minőségben, a „gyors” rokon értelmű szavaként: „könnyű természettel”.

¹²² A „veszteget” alatt a szó régi használatú jelentése értendő, ti. ‘tétlenül időt veszteget, időzik valahol’ (itt: valakivel).

¹²³ Ebben a szóban is a ‘henyél’, ‘tétlenül / haszontalanul múlatja az időt’ jelentésárnyalatot kell felfedeznünk.

¹²⁴ A „község” itt ‘tudatlan’ értelemben szerepel.

A 2. felszólítás, a *נח להשחרה*, az 1. utasítás gondolatmenetét folytatva és a 3. szellemében azt jelenti, hogy '[légy] kedves a fiatalsághoz'. Péchi is az előző felszólítás magatartási normájából indul ki, de úgy fordít, hogy „vénségedben is ugyanabban maradj meg”. A *השחרה* főnevet tehát éppen ellenkező értelműnek véli, *נח* a nomen pedig, melynek igei eleme az előző tagmondatban helyezkedik el (*הו*), igeként olvassa (*נח* többek közt 'megmarad' is).

A 3. mondat pontosan visszaadja, sőt, az imperativusi létige és participium (*הו מקבל*) kombinációját is szemlélteti: „légy minden emberekhez és fogadjad őket...”.

15. textus { 13. }

A textus sajátosságai a következők.

A *קלות ראש* a 'könnyelműség' idiómája; Péchi az állandósult szókapcsolatot nem az egyszavas megfelelőjével, hanem kissé körülményesen, összetevőiben fordítja: „maganagyzással való feje felhányása”.

Az *ערוה* ('nemi gyalázat', 'tisztátalanság'; 'obszcenitás') szónak Péchi a konkrét szexuális vonatkozását a „szemtelenység” szóval nem érezteti kellőképpen.

Szintén nem tükrözi a „csatolnak, rekesztnek” fordítás az eredeti *סי* ('kerítés') főnévi természetét. A főnév igei eredetét viszont (alapszavát, tövét) visszaadja (→ 'körülkerít', 'be-, elrekeszt', 'körbefog,-csatol’).

További példák a textusban lévő fordítási eltérésekre: a *מסורה*-et ('Maszóra', 'Maszóret', 'hagyomány') Péchi „sanyargatások”-nak fordítja – talán a *מסר* ('átadni') mint 'önmagát átadni' → 'lemondani' gyökből kiindulva?; a *פרישות*-ot pedig a szó elsődleges értelmével („elválás”, „szakadás”) ülteti át, az ide inkább illő absztraktabb 'önmegtartóztatás', 'valamitől való tartózkodás' jelentése helyett.

16–18. textus { 14. }

Péchi R. 'Aqivá' újabb mondásait (melyek azonos szerkesztési elvre és mondanivalóra épülnek)¹²⁵ az eredetivel ellentétben három textusba különíti el (egy misna).

Fordítási sajátosságai: az „Istennek” szót Péchi kiírja oda is, ahová a héber nem, akire az eredeti csak a szövegösszefüggéssel, illetve grammatikai eszközök igénybevételével utal. Továbbá: az előforduló igeörzsi karakteriszi-

¹²⁵ Állítás – magyarázat – az állítás megerősítése – az előbbi magyarázatban foglalt tény nyomtatékosítása, tudatosítása által.

kumot, ahol a magyar nyelvi keret megengedi, képzőkkel, ragokkal Péchi mindig hüen jelzi, ahol viszont nem, ott az azonos értelem alapján alakítja át: נדרא „teremtett”, נקרא „hívattatnak”, נתן „adattak”; de aktív szerkezetté transzformálja: נודעת להם (‘tudva van / tudott lett számukra’) „tudtukra adta”, „tudniuk és érteniük adta”. Végül: a 18. textusban, hogy a *Példabeszédek*-beli vers elhelyezkedését érthetővé és indokoltá tegye, beilleszti a „tudomány” szó mellé az „eszköz”-t is, amivel a misnában eddig elhangzottakra reflektált.

19. textus {15.}

A következő textus elején az összetartó erőt biztosító kiegészítést mondatok közti szintre emeli („ugyanazon mondotta”).

R. ‘Aqivá’ mondásának szabad akarat kérdését tárgyalva Péchi hozzáfűzi azt, hogy a „jóban”, az egész kijelentést tehát így fordítja: „szabad akarat, választás engedtetett a jóban” (er. ‘a szabadság adott’). Hogy ezen azt érti-e, hogy az ember Istentől eredő joga csakis a jónak választására korlátozódik (s a rosszra való akarat a negatív pólustól, a Sátántól származik?), vagy pedig pusztán csak a következő tagmondat első szavát olvassa egybe ezzel a tagmondatdal,¹²⁶ nem világos, mindenesetre akármi legyen is az ok, a szöveg így – egy nyelvi elem betoldásával – olyan teológiai tétel kimondására válhat alkalmasá, amely nem fedi az eredeti szemléletet.¹²⁷

A נתן (‘ítéltetik’) helyett „forog” igét fordít, ami tompítja a mondás élet (tulajdonképpen ‘irgalmassággal ítéltetik’ Péchinél: „irgalmasságból forog”). Az ítélet képzete azonban nem marad teljesen említés nélkül, az utolsó mondás fordításából Péchi már nem hagyja ki („mindenek a cselekedeteknek több és nagyobb mivolta szerint ítéltetnek...”).

20. textus {16.}

A következő misna az előzőben megfogalmazott doktrína kereskedelmi nyelvre való átültetése.

A mondás legtöbb kifejezését, tagmondatát Péchi szinonim kifejezésével, illetve tagmondatával együtt adja vissza, ezáltal válik a vízió színessé, élővé: például er. ‘boltos’ Péchinél „kocsmáros, osztogató sáfár”; er. ‘és a kéz ír’ Péchinél „azon az író kéz rajta vagyon, mely szüntelen mindent ír” stb.

¹²⁶ Esetleg a másoló is elkövethette ezt a hibát.

¹²⁷ Albeck kommentárában külön hangsúlyozza, hogy ez a hatalom (רשות) jó és rossz közti választásra jogosítja az embert (Hanokh Albeck, Ed., Comm., i. m., 367. p.).

Néhány ponton azonban nem egészen precíz a fordítás. Ilyen például az er. 'mindenki, aki kölcsönözni akar' tagmondat „és akik megfosztatnak nagy szorgosan”-ként való fordítása; a גבאים ('gyűjtő', 'pénzbeszedő') főnév teljes elhagyása a fordításból; s végül a 'fizetséget behajtanak az embertől' már-már magyarázatszerű közvetítése: „bosszút állnak az emberen és megbüntetik vétkéért”.¹²⁸ E magyarázó jelleget még stílusossá és hatásossá is teszi zárójeles közbevetésével.

21. textus {17.}

R. 'El' ázár mondásainak fordítására az értelmi és irodalmi hatást keltő betoldások jellemzők: az אילן ('fa') „zöldellő, fennálló fa”-ként való átültetése, az „ágai-bogai” ikerszó használata (az er. csak 'ágai' helyett); a 'szél' szemléletesebb, megrázóbb „szélvész”, illetve „fergeteg” képekkel való fordítása; a héb. בואה 'jön' és נשב 'fúj' igék „talál”- és „rárohan”-ként való olvasata; a szó szerint 'arcára fordítja' (הופכתו על פניו) viharleíráskor líraibb „tövéből-fenekéből felforgat”-fordítása; valamint a bibliai idézetek (Yer. 17,6;8) egyéb kiegészítései: a „mezítelen” jelző használata mint az er. 'magányos' (implikált) jelentéstartalom ekvivalenciája; az állapothatározói többlet („szomjúságokban”; illetve „zöldellenek igen szépen”); a „szép csergedező patakok” kép alkalmazása az er. szimpla 'folyó' helyén; a בצרה ('szárazság', 'aszály') kifejezés időhatározói mellékmondatban való kifejtése („mikor az esők megültatnak”); és végül a דאג 'aggódni' ige „retteg”, „vesződik” szinonimákkal való erőteljesebb, kifejezőbb közvetítése.

Péchi művészi kifejezőereje, irodalmi nyelvhasználata kézzelfoghatóan megnyilatkozik, ha csak e textust tekintjük is. Stílusérzéke, szakértelme kimagasló, méltán nevezhetjük fordítását műfordításnak.¹²⁹

22. textus {18.}

A fejezet utolsó misnája R. 'El' ázár b. Hismá' hasonlatait tartalmazza.

Péchi a קִינִים-t (*Qinnim*: misnai traktátus elnevezése, mely a madáráldozatokkal foglalkozik) „fészkén talált madár”-nak fordítja a Deut. 22,6-ra támaszkodva (és egyben fel is tüntetve a kifejezés *etymon*-ját: קן: 'fészek'). A תִּירָה-t magyar

¹²⁸ A אִפְּעָה ige nif'alban valóban jelentheti azt is, hogy 'megbosszul'.

¹²⁹ Szakmai elmélyültségét, nyelvi tudatosságát pontosan e textus kapcsán is igazolja, a textushoz fűzött magyarázatában ugyanis a héber (általa „zsidó”-nak nevezett) עֲרֵב szót külön is megmagyarázza: „...mint a pusztában való Tamariscus (annak akarjuk tudni a Myricat, a zsidó szó Ararart), ki soha végét nem látja maga dolgainak...”.

megfelelőjével közli: „havifolyás”. A חֲכָמָה-ot (itt a חֲכָמָה-tal birtokviszonyban: 'fontos / fő előírások') ismét konkrét értelmében adja vissza: „teste, veleje”.

A misna 2. felében előforduló szakkifejezéseket vagy újra etimologizálja (חֲקוּפָה: 'asztronómia' – Péchinél: „csillagok járásai, tartozásai, terengései”, a חֲקוּפָה 'körforgás'-ból),¹³⁰ vagy eredeti hangalakban latin betűkre írja át (חֲמִשְׁרִיאוֹת: 'aritmetika' – Péchinél: „Gymmataria”), vagy pedig etimologizálja és körülírja (פֶּרֶפְרָה: elsődleges jelentésben 'saláta', 'hasé' mint 'étvágygerjesztő', illetve 'desszert'; itt: 'pótlék', a חֲכָמָה-val birtokviszonyban: 'pótfilozófia' / '-bölcsesség' – Péchinél: „mint étel után gyümölcsön való szedegetések...”).

Ez utolsó misna tartalma annyira foglalkoztatja Péchit, hogy a textus Yabecfele magyarázata mellé megfogalmazza saját gondolatait is (főként a kabbaláról, amelyhez még az Újszövetséget is idézi).¹³¹

Nem megalapozatlan tehát az a hagyomány, amelynek szellemében a szépíró Kemény ábrázolja Péchit:¹³² mint aggastyán tudós visszavonultan él saját birodalmában, ahol különböző asztronómiai, asztrológiai kalkulációkkal, titkos tudományokkal, csillagok állásán alapuló jóslások készítésével tölti idejét, inkább otthon érezve már magát az égi, mint a földi világban.

¹³⁰ A körforgás-jelenséget jól érzékelteti ellenpontjainak megragadásával: a „tartozás” a 'megállás', 'megpihenés', 'fogódzás' és a „terengés” a 'jobbra-balra térés', 'térülés-fordulás' kifejezése.

¹³¹ Saját interpretációját a következő szavakkal fejezi be: „Kérlek pedig édes olvasóm, hogy e kis digressziót, melyet az előttem levő kommentáriuson kívül kellek ide jegyezni, ne nehezeljed.”

¹³² *A rajongók* című regényében (1858, i. m.).

IV. FEJEZET

1. textus {1.}

A 4. pereq 1. misnájának kérdéseit-feleleteit apróbb eltérésektől eltekintve pontosan átadja Péchi.

B. Zomá' kérdéseinek fordításában Péchi a magyar nyelvi gondolkodás jellegéből adódóan, kiteszi a határozott névelőt a melléknevek elé – egy kivétellel: „kicsoda erős?” –, és így tulajdonképpen főnevekké változtatja őket („kicsoda a bölcs?”; „kicsoda a gazdag?” stb.). A határozottság folytán bekövetkező főnevesülés azt jelzi, hogy a felsorolt tulajdonságok birtokosa eggyé válik tulajdonságával, elválaszthatatlan lesz tőle, nem létezhet nélküle (részegész érintkezésen alapuló szókép). Péchi tehát grammatikai jelölőelem segítségével megint módosít az eredeti tartalom: amely az eredetiben egy bizonyos attitűd, magatartásforma, Péchinél *lényegi* tulajdonsággá, életformává válik.

A textus egyéb sajátosságai: az első *Zsoltárok*-beli idézet Péchinél teljes mondatos, mint például a szefárd rítusú hagyomány szerint is (Zs. 119,99), szemben az Albeck-kiadás szövegezésével (csupán a vers 1. fele).

A 3. karakter („gazdag”) tárgyalásakor ismét *Zsoltárok*-beli idézet szerepel a meghatározás alátámasztásául (Zs. 128,2), melynek rokon értelmű kapcsolatos felsorolását hermeneutikai jelentőséggel interpretálják (citátum: 'boldog vagy és jó neked'; s az idézet *Ávot*-értelmezése: 'boldog vagy – ezen a világon, és jó neked – az eljövendő világon'). Péchi szinte eleve a rabbinikus értelmezés perspektívájából fordítja a verset: „Mikor kezded munkájával élsz, boldog vagy, és jól leszen dolgoz a jövendő világon”, kontaminálva tehát magát a bibliai szöveget a misnai interpretációval.

Az utolsó fordítási jellegzetessége a textusnak a *Shemu'el*-mondatbeli קָלִי ('könnyűnek / csekélynek lenni' → 'megvettetni') igével függ össze. Péchi ugyanis „meggyaláztatom”-nak fordítja. Ez a megoldás azonban nemcsak a beszédhelyzetnek megfelelő (hiszen Isten beszél egyes szám első személyben), hanem a műveltető képző alaki egybeesése által (-at / -et; -tat / -tet) a szenvedő jelleget is kifejezi (-atik / -etik; -tatik / -tetik igerag).

2. textus {2–4.}

A következő textus R. 'Azza'y, R. Levitás és R. Yohánán b. Beroqá' mondásait tartalmazza (er. 3 különálló misna).

Főként stilisztikai különbség az eredetihez képest az egyszerű szavak összetett szavakkal, illetve szó szerkezetekkel való átültetése vagy kiegészítése,

például: héb. elliptikus 'parancsra' (למצוה) Péchinél: „parancsolatnak teljesítésére”; héb. 'a bűntől' (מן העברה) Péchinél: „bűnöktől, törvényszegésektől”; héb. 'parancs' itt 'jócselekedet' Péchinél mindkettő: „törvénytöltés és jócselekedet” stb.¹³³

‘Azza’y 2. gondolatsorát pontosan közvetíti Péchi, egyedül a דבר jelentését bővíti: „akármí”-ként (ez fedi az eredeti kontextuális jelentést), „marha”-ként és „állat”-ként is lefordítja ugyanis.¹³⁴

R. Levitás származási helyét Péchi kihagyja a fordításból (לריטס איש יבנה), azaz 'R. Levitás Yavné-ből való férfi'), csak a nevét írja le.

Mondása – Péchi kiegészítéseinek köszönhetően – a reformáció egyházi nyelvezetére, prédikációs szövegeire emlékeztet – talán az Újszövetség felebaráti szeretetről szóló központi üzenetét is kihalljuk belőle? (a dőlt betűk jelzik a betoldásokat): „Igen igen alázatos lelkű légy minden embereknek *előtte: meggondolván, hogy az ember testi reménysége akármely nagy is, csak nyű, féreg, roshadandóság.*”¹³⁵

A következő bölcsességfordítás abban tér el az eredeti szövegtől, hogy míg a héber kifejezi az utolsó mondat előzőekkel való logikai összefüggését, addig Péchi megoldása egy látszólag független ténymegállapítást közöl.

A héber logikai-tartalmi viszony ugyanis választói természetű közbevetés, a 'minden körülmények között' gondolat megfogalmazása: 'akár véletlenül, akár készakarva gyalázzák az Istent / történik az istenkáromlás, [mindenképpen] büntetést szenvednek miatta' (er. fordítva: a körülményhatározó az állítmányi rész után). Az אחר ... אחר tehát páros kötőszó, többnyire modális árnyalatú választást jelez, vagyis annak jelölésére használatos, amikor a többféle lehetőség közül a beszélő számára mindegy, melyik jut érvényre. Péchi az אחר páros funkciójú jelentéstartalmát nem ismeri, önálló és elsődleges értelmével fordítja, ezért alkot a misna 2. fele nála külön egységet a mondanivaló szempontjából: „Vagyon oly, ki tudatlanságból, vagyon oly is (...)”.

¹³³ A régies „töltés” ebben az összefüggésben a 'teljesítés', 'megvalósítás' jelentésben szerepel.

¹³⁴ NB: Az „állat”-nak van 'dolog' jelentése is, ha ezt a jelentéstartalmat érti Péchi rajta, akkor az „állat” szó használata esetén mindössze szinonimahalmozásról, nem pedig jelentésbővítésről van szó. Mindazonáltal a *marha* a régi magyarban a 'vagyon', 'kincs' jelentésen kívül 'áru'-t, 'jóság'-ot, 'háziállat'-ot is jelent, s amennyiben ez utóbbi jelentéssel használja, általában elmondható, hogy Péchi az דבר – אר – szembeállításán az ember – állat fogalompárt képzei.

¹³⁵ A „nyű” 'féreg', 'tetű' jelentésben a „féreg” valódi szinonimája; a vitatott eredetű „roshadandóság” elvont fogalom pedig a 'rothadás', 'elenyészés', 'felbomlás' megjelenítése.

3. textus {5a.}

R. Yishmáél mondásait Péchi magyarázó kiegészítésével tolmácsolja. Bővítései a mondatban: „aki *csak* avégre tanul, hogy...” (e tanulási cél alacsonyabb értékének kifejezése); „*mást is* taníthasson”; „*annyira való* ajándék az neki *Istentől*”; „*arra való*t, *mellyel másokat is* taníthasson” (az illető számára adatott képességnek, tudásnak tehát a mennyiségén van a hangsúly – jelzi kiegészítésével Péchi); „*szakasztatik* annak *annyira való* ajándék az *Úristentől*” (a már említett mennyiségjelleg kiemelésén túl az „agens” megnevezése a betoldás az eredetihez képest, illetve figyelemre méltó a fordításban az igehasználát az ismétlés elkerülésére); „...beteljesítésére való a *szent tudomány*nak és *parancsolat*nak” (az implikált jelentéstartalom kimondása).

4. textus {5b.}

R. Cádóq mondása külön textust alkot Péchinél.

Érdekessége a fordításnak a mondat 2. fele. A קָרַדָּם jelentése ugyanis: 'ásó', Péchi „fejszé”-nek, „bárd”-nak fordítja. A חָפַר ige 'ásni', a קָרַדָּם-mal összefüggésben tehát: 'ásóval ásní'. A tárgyiasított kép azt szimbolizálja (vagyis az ellen tiltakozik), hogy a Tóra szavai az önzés eszközekül is felhasználhatók ('és ne [tegyed őket] ásóddá, hogy ássál velük'). Péchi a tiltást eleve absztraktabb értelemben közvetíti: „se fejszéddé, bárdoddá, hogy azok után keressed, egyed kenyeredet”.

5. textus {5c.}

A következő bölcsességet, Hillél mondását ugyancsak külön textusba ágyazza, noha az egyes szöveg hagyományok az előzővel egy misnában tárgyalják.

Péchi most inkább megrövidíti a szöveget, mint hozzátold.

Kihagyja először is a כִּךְ ('így') adverbiumot a bevezetésből, valamint a לִמְדָּה (ezt tanultad') visszautaló-felidéző-összekötő formulát. A נָטַל ('elragad', 'elvesz') tranzitív aktív igét pedig a tárgyat magába olvasztó, szenvedő szerkezettel adja vissza („kiszaggattatik”).

6. textus {6.}

Megfelelően tolmácsolja azonban a következő misna igei aspektusait. Ahol a héberben aktív alak van, ott Péchi is aktív igével él fordításában, ahol passzív, ott passzívvval: מִכְבֵּד (pi'él, participium) – Péchinél: „megbecsüli”, „tiszteli”; מְכֻבָּד (pu'al, part.) – Péchinél: „tiszteltetik”, „becsültetik”; מְחַלֵּל (pi'él, part.) – Péchinél: „gyalázza”, „fertőzteti”; מְחֻלָּל (pu'al, part.) – Péchinél: „meggyaláztatik”.

További megjegyzés e textushoz a הָיָה -nak a fordítása. Péchi megint az eredeti, főnévi jelentésével adja át,¹³⁶ a kontextusba talán jobban illő visszaható névmási jelentése helyett: er. 'ő maga is tiszteltetik...'; Péchinél: „annak teste...”

7. textus {7–8.}

Az Albeck-kiadás szerinti 7. és 8. misnát Péchi egyetlen textussá vonja össze. R. Yishmá'él 1. mondasának kifejezéseit Péchi biztos tudással fordítja magyarra. Talán csak a וְהָיָה -t nem a pontos magyar megfelelőjével közvetíti: a 'rablás', 'elnyomás' jelentésű szót ugyanis a szövegkörnyezet jelentésre gyakorolt hatásának átengedve „hamis vád”-ként adja vissza.

A következő tiltás egyenes idézetét függő mondatná változtatja át: er. 'és ne mondd: fogadjátok el a véleményemet!' – Péchinél: „ne kínálj (...) másokat (...), hogy fogadják...”; és a záró $\text{וְלֹא אֵינְךָ מֵיָדָע}$ ('te viszont nem') tagolatlan utalást szerkezetileg és értelemszerűen kibővíti: „te pedig nem vetheted erővel rájuk a tetszésedet”.

8. textus {9.}

A textus maximájának névadójaként „R. Jochannan”-t tünteti fel Péchi, valójában azonban R. Yonátántól származik a mondas, Péchi (vagy a másoló) tehát rosszul olvashatta.

A gondolat a törvény betartása és megszegése köré szerveződik, különböző életkörülmények: gazdagság és szegénység esetén. Az állapothatározói szerepre ezúttal a בְּ prepozíció utal. Péchi, amennyiben a בְּ -t „ban”-nak fordítja („szegény állapotjában”, „gazdag állapotjában”), helyesen visszaadja az állapothatározói minőséget, viszont, mikor „miatt”-nak („gazdag állapotja miatt”, „szegény állapotja miatt”), okhatározói mondatrészé módosítja (er. szintén 'gazdagságban' – 'gazdagság közepette'; 'szegénységben' – 'szegénység közepette').

A következmény taglalásában Péchi „kényszerítettség megbontogatni”-t ír a héb. לְבַטֵּל tárgyi suffixumos infinitivus constructusra (szó szerint: 'hogyművelje azt'). A tömör kifejezésnek így nemcsak az értelmét, hanem a formai megjelenését is híven tükrözteti,¹³⁷ beleértve a סֵפֶר főnévvel ('vége';

¹³⁶ Korábbi példát rá lásd 3,18.

¹³⁷ A tárgymegjelölés kivételével, de a magyar, ahol nem muszáj, oda nem teszi ki a redundáns alkotóelemnek minősülő mutató névmási tárgyat.

sing. 3., m.) való kapcsolódást is, hiszen a „kényszerítettessék” igei személyvégződése alatt jelen esetben a szenvedő / visszaható igei paradigma („kényszerítettetik”) felszólító módú sing. 3. alakja értendő.

9. textus {10.}

A R. Mé'irnek tulajdonított mondás fordítása nem teljesen fedi az eredetét. A textusban megjelenő fordítási eltéréseknek több típusa különíthető el.

Az első kategóriába az értelmező „közbeszűrésok” tartoznak (hogy a szöveg mondanivalója érthetővé váljék): „az Úr törvényének tanulásában”, a héb. בתורה ('törvényben') helyén; és a „közbeszakasztottad... a szent törvényben való tanulásodat külső dolgaidért”, az er. במלתך מן התורה ('mellőzted / elmulasztottad a Tórát') szintagma fordításaként.

A második típust azok a hozzáfűzések alkotják, amelyek kommentátori megjegyzéseknek tekinthetők (a fenyítés kiélezése; egyéb szerzői intenciók): „tudjad bizony, hogy sokan találkoznak arra valók, kik annak a te külső dolgaidnak eszét veszessék, elbontsák, és áldást nem láthatsz rajta”,¹³⁸ míg az er. igen egyszerűen כנגד הרבה כבוד יש לך במלך הרבה כבוד (‘sok zavaró tényező lesz ellened’); valamint a „hű szívvel, lélekkel” kiegészítés, amely a héberben egyáltalán nincs meg.

A harmadik egységet a nem helyénvaló fordítási megoldás képviseli. A לך לך רגוזתך (‘szokor’) személynév (‘szokor’) az Istenre utal, ennek értelmében a mondás így hangzik: ‘sok jutalma lesz Nekik [az Istennek], hogy neked adja’. Péchi azáltal, hogy ezt a szerkezetet „számlálhatatlan jutalmak adatnak teneked”-ként fordítja, nem hangsúlyozza kellőképpen a jutalom isteni eredetét (legalábbis nem olyan mértékben, ahogy a héber), bár az „adatik” passzív képzésű igealak az isteni kegyelmet evokálja.

10. textus {11a.}

R. 'Eli'ezer mondásának magyarra való átültetésében figyelmet érdemel az עובר עברה alakzat (figura etymologica). A héber a 'bűnt követ el' állandósult szó szerkezetet 'bűnt megszeg / áthág'-képpel fejezi ki (a figura etymologica természetéből kifolyólag); Péchi, hogy a kifejezés etymon-jait (a héber eredeti képzetet) érzékeltesse, ugyanakkor mégse okozzon képzavart, egy többszörösen alárendelt viszonyú tagmonddal fordítja le a frazémát: „törvénynek által hágásával egy bűnt megcselekedik”.

¹³⁸ A „találkoznak” itt azt jelenti, hogy 'összejönnek', 'adódnak'.

Az erényes magatartás dicsőítését Péchi szemléletesebben ábrázolja, mint az eredeti, különösen az erény megtorlást kivédő, büntetést megelőző hatalmát (nyilván nem véletlenül, a gyülekezetet irodalmi eszközök „bevetésével” is ambicionálni kellett az Istennek tetsző magatartás követésére): héb. 'megtérés és jócselekedetek mint pajzs a büntetéssel szemben', Péchinél: „a bűnből való kitérés és a jóságos cselekedetek mint egy kerítéssel körül vesznek az Istennek ostromozásai előtt”.¹³⁹

11. textus {11b–12.}

R. Yohánán ha-Sandelár bölcs mondása önálló textusban szerepel Péchi kéziratában, csakhogy, mint az Albeck-féle hagyományon kívüli egyéb kiadásokban.

A bölcsesség magyarra való átültetésében egy mozzanatot érdemes megemlíteni, a סופה להחזיק (interpretációját. Az *Ávot*-ban központi jelentőséget betöltő סוף ('vég') most a כנסיה-val ('gyülekezet') van egyeztetve (erről a sing. 3., f. tárgyi suffixuma tanúskodik), szó szerinti jelentése: 'vége [ennek a gyülekezésnek, hogy] megmaradjon', aminek az az értelme, hogy 'végül az ilyen gyülekezés megmarad'. Péchi a szó szerinti fordítást választja: „annak vége állandó, maradandó leszen” (s majd az állítás tagadása).

A következő misnát (R. 'El'ázár b. Shammu'a mondását) Péchi nem tagolja külön.

A bölcs nevét „Shamuach”-ként írja le. A patah furtivum valóban gyakran előfordul *h* hangnál (nemcsak ה, hanem mappiqos ה esetén is), itt azonban ע-nál szerepel.

Magát a mondást igen választékosan ülteti magyarra: például héb. 'legyen... [olyan] kedves' (יהי כבוד), Péchinél fokozatosan erősítve: „legyen... oly szorgalmas oltalomban”; „úgy félted, oltalmazd”; „úgy féljed, félted”.

12–13. textus {13.}

A 12. textus megörökít egy téves olvasatot. Péchi a תלמוד-ot (itt: 'tanítás') תלמיד-nak véli, ezért „tanítvány”-ként közvetíti.

¹³⁹ Péchi reflektív fordítói munkáját jól szemlélteti a „prókátort fogad Isten előtt” részhez fűződő megjegyzése, ami egyben bizonyíték arra is, hogy ezt egészen biztosan nem a Yabec-kommentárból fordítja: „Azaz tolmácsot és oltalmazót, szószólót éretted, aki igazítson és igazítsa, oltalmazza dolgaikat, állapotodat Isten előtt, mint ez Jób. 33. bizonyítatik. Ez bizonyosságot homályosan látván a magyar fordításban, nem szánom ide igaz értelemmel fordítván kiírni.”

A *והן* elvont névszót „vakmerő kevélység”-ként fordítja, amiben nem érezzük igazán az er. 'szándékos / előre megfontolt bűn' jelentést.

R. Shim'on erkölcsi szózatát is csak az Albeck-féle szöveg hagyomány illeszti egy misnába az előző mondással, Péchi tehát a többi által megőrzött tradíció szerint jár el.

14. textus { 14. }

A következő textus és misna R. Nehora'y bölcsességét tartalmazza.

Péchi a birtokos szerkezetet alárendelői mellékmondattal írja körül, és azonnal értelmezi is: *למקום הורה* ('a Tóra helyére'), Péchinél: „annak a helynek utána,¹⁴⁰ ahol érted a szent törvényt gazdagon, bőségesen taníttatni” (azaz a „Tóra helye” ebben a kontextusban az a hely, ahol tanítók, mesterek laknak).

Két megjegyzés még e textushoz: a „törvény” úgy kerül a mondatba, hogy a személyes névmást Péchi „behelyettesíti” (héb. *הוא* 'ő'); valamint: a *ו* fonémát nem veszi figyelembe a *חבריה* ('társaid') fordításakor, így nála egyes számú a főnév: „társad”.

A textus számozását Bét János elronthatta, mert kétszer fordul elő ugyanaz a sorszám az általa másolt változatban (a *Kalocsai kódex*-ben nem). Az Albeck szerinti 15. misna így ebben a kéziratban megint a 14-es számot viseli.

15. textus { 15a. }

A *יד*-nak ('kéz') sokféle jelentése lehet. Szövegünkben az *אין בידיו* realizációban a 'hatalom', 'birtoklás' elvont értelme érvényesül. Péchi ezt az absztrakt jelentést fölismeri: „...nincsen a mi hatalmunkban”.

Meglátja és visszaadja továbbá a mondatban megjelenő páros kötőszót is: *לא – לא ... ואף לא* „sem-sem”.

16. textus { 15b. }

A következő textus kapcsán (Albecknél nem, máshol külön misna) érdekesség, hogy a Bét-féle kézirat R. Matthey'a b. Hárás nevét *K*-val („Karass”), a *Kalocsai kódex*, a megszokott koncepciót követve, *Ch*-val írja át („Charass”).

Péchi textusa a héber eredeti tartalomnak megfelelő, ugyanakkor szép magyaros.

¹⁴⁰ Az „utána” szó itteni használatával Péchi már a következő tagmondat *אחריך* ('utánad') suffigált prepozíciójára mutat előre.

Az 1. utasítás fordítását jó nyelvérzékkel oldja meg. A héber mondatban a *הוּ מְקִדֵּם* ('légy megelőző, előbbi') egy birtokos szerkezettel kapcsolódik: *אִדָּם בְּשָׁלוֹם כָּל* ('minden ember üdvözlésében'). Péchi az egyszerű mondatot összetett alakítja (állandó határozói alárendelés), majd a status constructusban álló *שָׁלוֹם*-ot határozóvá változtatja („köszöntéssel és békesség-kívánással”), a vele birtokviszonyban lévő *אִדָּם כָּל*-ot pedig közvetlenül alárendeli a *קָדָם*-nak (er. *hif'il*, participium), amely immár a mellékmondat állítmányi funkcióját tölti be: „minden embert megelőzz”.

A 2. felszólítás teljesen pontos fordítását egy módosítószó-betoldás zavarja meg: „Oroszlánok közt *akárcsak* fark lehess” (azaz ≈ 'már az is nagy szó').

17. textus {16.}

A következő misnafordítás sajátos tartalmi megoldásánál (*פְּרִדְרוֹר*: 'előszoba', 'előcsarnok', Péchinél: „pitvar”; *טְרָקְלִין*: 'ebédlő', Péchinél: „ágyasház”, „palota”) izgalmasabb számunkra a formai összetevők tartalmi vetülete.

A *בְּפִי* ('előtt') a *הַבַּיִת הַזֶּה*-ra vonatkozik, vagyis a kijelentés fordítása: 'ez a világ hasonlatos az eljövendő világ előtti [oda nyíló] előcsarnokhoz'. Péchi a fogalmi síkot rögtön képi megfelelőjével helyettesíti: „mint a pitvar az ágyasház, avagy palota előtt”, és magát a fogalmi síkot tekintethatározóként iktatja be a mondatba: „az eljövendő világra nézve”.

18. textus {17.}

Albeck felosztása alapján a 17. misna továbbra is R. Ya'aqov mondása. A személyes névmás helyén Péchi ezúttal sem mulasztja el feltüntetni a teljes nevet, névmási kijelölőjelzőjével együtt („ugyanezen”).

A fordítás pontos. Ha az eredetivel összevetjük, csupán néhány eltérést észlelhetünk: szórendi különbséget (Péchi a „jövendő világ”-ot a mondat elejére helyezi), azt, hogy a *קָדָם* főnév elsődleges jelentését is kiírja Péchi az átvittebb értelem jelölésén túl ('hideg', itt: 'öröm', 'kielégülés'; Péchinél: „hűvösítés” és „gyönyörűség”), valamint, hogy az általános *חַיִּים*-ot ('élet') sing. 2. birtokos személyjeles végződéssel személyessé teszi (er. 'e világ teljes életénél', Péchinél: „teljes e világon való életednél”).

A „lélek” szó a *Kalocsai kódex*-ben maradt fenn, a Bét János-féle másolat tévesen „élet”-et ír a *קָדָם* fordításaként (tulajdonképpen 'lelki öröm, kielégülés'): „lelkeknek meghűvösítésére...”; és „életnek meghűvösítésére...”.

19. textus {18.}

R. Shim'on ben 'El'ázár nevéből Péchi csak a „Ribbi Simeon”-t hozza.

E textus hangneme fordulatainak, szóképeinek köszönhetően szépirodalmi stílusra emlékeztet: héb. 'haragjának órájában' Péchinél: „fellobbant haragjának, búsulásának órájában”; héb. 'és ne kérdezősködj tőle fogadalma órájában' Péchinél: „és ne kérj tőle, s ne intsed amely órában Isten számára akar ígéreteket, fogadásokat szentelni” (az „intsed” révén talán több is, mint irodalmias interpretáció, mintha azt akarná Péchi evvel nyomatékosítani, hogy a fogadalomtétel mentesít a felelősségre vonhatósága alól).

A stilisztikai jellemzés mellett még egy fontos – tisztán nyelvi-tartalmi – észrevétel: a נִשַׁל (hof'al, participium) igét Péchi „elvitték”-ként fordítja (a לָפַיִר-ot ennek értelmében „előlé”-nek), nyilván az ige alapjelentéséből, nem pedig az ebben az igetörzsben megszilárdult 'fekszik' jelentésből kiindulva; héb. 'fekszik előtte', Péchinél: „elvitték előle”.

20. textus {19.}

A Shemu'él ha-Qátán-nak tulajdonított *Példabeszédek*-beli idézet magyarra való átültetése (Péld. 24,17) a héber eredeti tükörfordítása; Péchinek egy szintaktikai jelenséget is sikerül leképeznie magyar nyelvi keretek közé. A לֵאמֹר ige ('ujjongani', 'vígadni') ב prepozíciót ('-ban / -ben') vonz; Péchi ezt a vonzatos igei tartalmat a héber szerkezetnek megfelelően állandóhatározós igei jelentéssel adja vissza ugyanis: „az ő botlásán ne vigadjon a te szíved”.

21. textus {20a.}

'Elishá' b. 'Avuyá nevét Péchi – vagy a másolók? – *ch*-val, illetve a *Kalocsai kódex h*-val írja át (héber ע). Mivel előfordult már, hogy a szóvégi ע + *a* hangot Péchi *h* hangként interpretálta,¹⁴¹ Péchi valószínűleg az ע gutturális-kiejtését konzerválja (regisztrálja) ily módon.

Albeck egy misnában hozza (20.) a más szöveghagyományok nyomán is 3 misna és Péchinél is 3 textus terjedelmű szöveget.

A szervesen összefüggő gondolatsor fordítási jellegzetességei a következők: לֵמַד יֶלֶד ('gyermekként tanul') és לֵמַד זָקֵן ('mint öreg tanul') szintagmákat Péchi „gyermeket tanít”-nak, és „vén embert tanít”-nak fordítja, tehát a לֵמַד igetörzsbeli viselkedését a pi'él-beli jelentésével téveszti össze. Az szől egyébként ez olvasat mellett, hogy a héberben nem szokott az állapothatározó

¹⁴¹ Igaz, hogy abban az esetben patah furtivummal; vö. 4,12.

(attributum praedicativum) prepozíció nélkül előfordulni (כ 'mint', '-ként'), továbbá a szórendiség is a tárgyi mondatrész-szerepet támasztja alá (határozott névelős participium activum és határozatlan ragozatlan főnév).

A כתובה ('írott') passzív participiumot (ami a דיין – 'folyékony tinta' – főnév jelzője) aktív szerkezetté transzformálja: „...tintához, mellyel... papírosra írnak”.¹⁴²

22. textus {20b.}

A következő bölcs nevének átírása is problémás. Helyesen: R. Yosé b. Yehudá, Khfar-Bavliból való férfi. Péchi viszont „Babeli Capari”-nak tünteti fel.¹⁴³ Ez jelentheti azt, hogy a כפר -t ('falu', 'vidéki város' jelentésű, ezért szerepel gyakran helynévi összetételekben)¹⁴⁴ tulajdonnévnek tekinti (hisz mindkét tagot ellátja a 'valahová tartozás'-t kifejező -i nomenképzővel), de jelentheti azt is, hogy a későbbi misna Qappár szavát olvassa, R. 'Eli'ezer ha-Qappár (Albecknél 21. misna) nevének jelzőjét (a 23. textusban valóban „Capari”-ként nevezi a szóban forgó bölcset).

Magát a mondást azonban pontosan közvetíti Péchi, betoldásokkal színesítve: „éretlen, egres szőlő”; „*avaros mustot a sajtó vályújából*”; „*jól* megért, *édes* szőlő”; „*igen jó* óbor”.

23. textus {20c.}

A Bét János-másolatban megörökített „kankanna” szó ('kanna', a *Kalocsai kódex* is így használja) a héber háttér ismeretében igen tanulságos. A héber szöveg ugyanis a קנקן szót használja a szó szerint 'henger alakú edény' jelölésére. Péchi talán, felfedezve a héber és a magyar közel azonos jelentésű szó hangalakjai közti rokonságot, a hívebb fordítás kedvéért, kísérletet tesz a szó héber hangalakkal való meghonosítására, hiszen ez csak egy plusz előtagot jelent a magyar szóra nézve (népetimológia)?

További sajátos megoldásai: újabb állítmányi betoldás oda, ahova a héber már nem teszi ki ('hanem azt [nézzed], ami benne van', Péchinél: „hanem inkább, mi vagyon benne, azt vizsgáljad”); és a מלא stativus participium activum „rakva”-ként való fordítása („óborral rakva”), ez stílusában kifejezőbb, mint a 'tele', 'teljes' jelentés volna.

¹⁴² A „vakart” szó teljesen fedi az eredeti jelentést (מקח 'kitöröl', 'kivakar', 'kiradíroz' passzív participiuma), az aktív ige a magyarban is [írást, foltot] lekapar', 'felületet kapar / dörzsöl' jelentésű.

¹⁴³ Ez a *Kalocsai* változat olvasata; tekintsünk el a Bét-féle „Bebeli”-től.

¹⁴⁴ Vö. 3.6.

24. textus {21.}

A R. 'Eli'ezer ha-Qappárnak tulajdonított bölcsességet szó szerinti hűséggel fordítja.¹⁴⁵

25. textus {22.}

Az utolsó misna fordítására azonban a láttatás, a sokatmondó, irodalmias megfogalmazás a jellemző. Az emberi sorsról és a végítéletéről szóló meditáció Péchinél hatalmas vízió formájában jelenik meg.

A fontosabb grammatikai-tartalmi-stiláris egyezések az eredetivel a következők: a nyitó kijelentés ל prepozíciós szerkezeteinek célhatározói értelmű tolmácsolása, a „valók”, illetve „kényszerítendő” szavak beiktatásával; a לידע ('tudni') és להודיע ('tudatni') igék jelentésbeli különbségének érvényesítése („tudjad”, illetve „tudni adjad”); valamint a felsorolás egyszerű és összetett főnévi kifejezéseinek egyöntetű főnévként való átadása (például משה פנים: „személyválogatás”; מקח שחר: „ajándékvétel”).

Lényegesebb nyelvi-tartalmi eltérések: a מבין ('értő', 'különbséget tevő') isteni jelző „elkészítő”-ként és „előállító”-ként való közvetítése; a נא להודיע nif'al igetörzsbeli ige (itt: 'legyen tudva', 'kitudódjék') „tudni adják minden következőknek” értelmű, a szenvedő sajátságot nem tükröztető fordítása; a ידע imperativusi igealak (דע: 'tudd!') kijelentő módú, sing. 3. olvasata („jól tud...”); továbbá, hogy a szó szerint 'akarated ellenére' (על כרחך) kifejezést „kénytelenység alatt”-nak fordítja.

Stiláris, a látomásos jelleget elősegítő elemek: az 'ítéltre' és 'ítélni' egyszerű főnévi igenév (לדין) frazeológiai egységgé halmozása („perre, törvényre, számadásra”) és mondat szintű körülírása („közönséges ítéletben megperlekedik mindennel”); a הוּא אֵל ('ő Isten') állítás többszörös kiegészítései („valóságosan ő maga mindenkor minden az egy Istenség”); a לפי חשבון ('számadás szerint') szinonimikus-ismétlő alakzatú visszaadása („szám szerint, nevezet szerint, érték és állapot szerint”); a „feltámasztván” állapothatározói betoldás az utolsó ítélet szemléletes leírásába.

Péchi szépiroi-műfordítói lendülete a fejezet záró misnájának fordításában azt bizonyítja, hogy az utolsó ítélet képzete milyen hangsúlyos szerepet tölthetett be a szombatosok vallási ideológiájában, és saját maga számára, lelkiismereti válsága idején.

¹⁴⁵ Péchi nem várt módon a kommentárban megokolja azt, hogy a héb. קנאה ('irigység') főnevet miért szinonimájával együtt adja vissza („irigység és bosszúság”), illetve, hogy miért pont a „bosszúság” szinonimát használja: „Zsidóul csak az irigység: De értetik, aki másra irigykedvén bosszúját úzi, kinél nehezebb veszedelmesebb nyavalya nincsen”.

V. FEJEZET

1. textus {1.}

A világ teremtésével kapcsolatos anonim megállapítás egyik nehéz kérdése a מה תלמוד לומר 'mit mond [ez] a tanítás [nekünk]?' / 'mire tanít ez minket?'. E kérdés visszautal az előző mondatban tett kijelentésre ('tíz szóval teremtetett a világ'), és funkciója az, hogy a kijelentésben leszögezett alapigazságot megmagyarázza, abból újabb alapigazságokat vezessen le. Ez be is következik a misna további részében, egy problémafelvető kérdés ('nemde egy szó által is meg lehetett volna teremtetnie?') cáfolatszintű megválaszolásában (...אלא).

Péchi feltehetően félreérti e gondolatmenetet. A két kérdést összevonja és egymással alárendelői viszonyba állítja: „hát miért mondja, magyarázza a talmud, hogy csak egy szóval teremtetett, lehetséges-e az? Ugyanúgy is teremtetett...”, miközben a מה-t ('mi', 'mit') „miért”-nek, a תלמוד-ot (itt: 'tanítás') „talmud”-nak olvassa. A kérdéseket követő ellentétes értelmű kötőszó (אלא), amely eredetileg pusztán tartalmi jelölőelem-funkciót tölt be,¹⁴⁶ Péchinél a két tagmondat határán valódi szembenállást jelöl: „ugyanúgy is teremtetett, de a tízszer való mondás számláltatott” (amely tagmondat nincs is meg az eredetiben). Így az általa fordított szöveg jelentése az, hogy bár egy szóval lett megteremtve a világ, mégis tízszer van leírva, míg az eredeti szerint: noha lehetett volna az, hogy egy szóval legyen megteremtve, mégsem úgy lett, hanem 'tíz szóval teremtetett a világ'.

Ehhez (az eredetitől eltérő) „axiómához” használja az argumentáció további eszközeként a saját szavakkal történő kiegészítést: „nyilván és másolhatatlan bizonyosság álljon fenn”; a להפריע ('megbosszulni') szintén mondat nagyságú, eredetit nem fedő körülírását: „nem maradhatnak azok büntetlen”; és annak hangsúlyozását, hogy a világot Isten teremtette – az „Úristennek” szó betoldása révén (2x).¹⁴⁷

Az „istentelenek” mibenléte a héberben בְּאֵימָתָם ('akik elveszejtik', 'az elvesztők' [a világot]) participiummal van kifejezve, Péchi a szó lefordításában

¹⁴⁶ Logikai következtetések bevezető komponense, jelenléte jelzi, hogy az általa bevezetett a kizárólagos magyarázat az adott témakörben.

¹⁴⁷ Péchi tudatos, megfontolt írói-fordítói magatartása nyilvánul meg a textushoz fűzött magyarázatban, ahol a következőképpen indokolja az „Úristen” szó használatának létjogosultságát: „Ha megszámlálod Mózes első könyvének első részét, 9-szer találod ott a „Vajomer” szót, et dixit, és mondá, értsd az Úristen”.

szinonimákkal él: „kik elvesztői, és el is vesztek”. Ez az alakzat több, mint ismétlés, és többet is jelent, mint az eredeti: mintha azt akarná mondani, hogy a gonoszak rendeltetése a világ elvesztése, és éppen azáltal gonoszak, hogy beteljesítik küldetésüket, ti. „el is vesztek” azt.

2. textus {2.}

A textus precíz, ugyanakkor érthető és magyaros megfogalmazása az alábbi jegyeknek köszönhető: igei állítmány és határozó beiktatása a héber nominális mondatba (er. 'tíz nemzetség Ádámtól Noéig', Péchinél: „tíz nemzetségek voltak egymás után...”); a birtokos suffixummal utalt személy explicit megnevezése: héb. 'előtte', Péchinél: „Úristen előtt” / „Úristennek előtt”; az ismétléssel korábban már előforduló tárgyra utaló szerkezet jelzővel való ellátása: héb. 1. 'tíz nemzetség', 2. 'minden nemzetség' (2x), Péchinél: 1. „tíz nemzetségek”, 2. „mind a tíz nemzetségek” (2x); a héber jelentéssűrítő szóösszetétel határozói tartalmú kibontása: héb. 'hosszútűrés' (אָרֶךְ אַפַּיִם), Péchinél: „hosszú ideig való tűrés”; és végül a מַכְעִיסִין 'ingerel', 'bosszant', 'provokál' jelentésű ige név főnévi tartalmú közvetítése: „haragra, bosszúállásra ingerlést cselekedtek”.

A szefárd rítusú szöveghagyomány (eltérve az Albeck által közölt szövegtől) feltünteti az אַבְרָהָם ('atyánk') jelzőt az „Ábrahám” szó elé, Péchi ezt követi, mikor mindkét esetben „Atyánk, Ábrahám”-ot fordít (kísérletet téve a héber frazéma magyar nyelvben történő állandósítására?, vagy már ez a jellemző kifejezőmód érvényben is volt a korban?).

3. textus {3.}

A 3. misna tekintetében is eltér Albeck szövegkiadása az egyéb hagyománytól. Ábrahám nevének említésekor ugyanis az על־יוֹשָׁלַם-formulát is hozza ('béke rá / vele'), szemben a többi szövegközléssel, amelyek ezt nem teszik, Péchi sem.

További tudnivalók e misna fordításával kapcsolatban: a להודיע ('tudatni') igét úgy ülteti át Péchi, hogy a הִיפְּחִיל műveltető jellegét nem érezteti, hanem az implikált vonzat oldaláról ábrázolja az igei cselekvést: „megtudja és értse minden”; valamint: verbális stílust alkalmaz ott, ahol a héber ismételten zéró fokon szerepelteti az igei állítmányt: héb. 'mennyi [vagyis mekkora] Ábrahám iránti szeretete', Péchinél: „milyen kedves volt Isten előtt”.

4. textus {4a.}

A textus sajátos nyelvi-tartalmi vonatkozása, hogy Péchi mindenütt aktív szerkezetekben gondolkodik, míg a héber az első állítás keretében passzívumot használ (נעשו לאברהם 'történtek atyáinkkal', Péchinél: „cselekedett az Úristen”).

Az על המצרים ('az egyiptomiakra') kifejezést Péchi „Egyiptusra”-ként tolmácsolja, noha a határozott névelő egyértelművé teszi a köznévi jelleget (tulajdonnév elé ugyanis nem kerülhet). Persze lehet, hogy a kollektívummal szemléletesebb akar lenni, azt akarja elmondani, hogy az *egészt* érte a csapás. A הַיָּם „Vörös tenger”-ként való fordítása a bibliai-történeti – agádikus? – háttér ismeretét jelzi (a הַיָּם általános jelentése a 'tenger' ugyanis).¹⁴⁸

5. textus {4b.}

A fordítás nyelvészeti érdekessége a שָׁמַע בְּקוֹל (úgy 'hallgatni a szóra', hogy 'engedelmeskedni') adekvát közvetítése. Péchi mind a két magyar megfelelőjével átadja e fakultatív vonzat jelenlétében fellépő, sajátos jelentéstöbbletet: „nem hallgattak, sem engedtek az én szómnak”.

6. textus {5.}

Az Albeck szerinti 5. misna fordítására (a Templommal kapcsolatos csodák) az értelmi kiegészítéses, bővítő eljárás a jellemző; nem meglepő módon, hiszen ez az a terület, amely talán a legkevésbé volt ismert a gyülekezet számára. Ugyanakkor mindezen bővítések világosan jelzik, Péchi mennyire járatos volt a zsidó liturgiában.

Magyarázó jellegű hozzátoldásai tehát: „áldozatra való mészárló házban” (héb. csak 'mészárló helyen'); „véletlen mag elmenése” (héberben eufemizmus: 'éjszakai véletlen eset' / 'beszennyeződés'); „Cyppur bűnbocsátó ünnepnek napján” (er. 'Yom Khippur'); „oltáron fából rakott tüzel” (az er. מַעֲרֵכָה 'máglyarakás' pusztán implikálja ezt a speciális értelmet); „az oltár tűzének füstjét, hogy mindenkor, szüntelen, mint merő oszlop, egyenesen az égbe ne ment volna” (héb. csak egy szó 'füstoszlopot'); „egymást érték az emberek imádságukkor a tornácokban” (er. 'szorosan egymást érve'); „tágasan távol estek egymástól” (héb. elliptikus 'tágas helyek'; szó szerint: 'de leborulván / mikor leborultak – tágas helyek'); „...marás soha nem esett” (héb. '...nem okozott bajt'). S végül az utolsó mondatban a szórendfölcseréléssel éri el

¹⁴⁸ Igen tanulságos Péchinek az „egyiptomi tíz csoda”-hoz fűzött megjegyzése: „Megvallom, hogy ez előttem való Kommentárius semmit nem számlál ezekben egyikben is, és e verseket magyarázat nélkül elhallgatja; amit másutt régen olvastam felőle, azt kell ide írnom.”

ugyanezt a hatást: a héber az egyenes idézet végére teszi a helyhatározót ('szűk nekem a hely, hogy megháljak Jeruzsálemben'), Péchi viszont az idézetet bevezető körülmény leírásába: „soha nem mondhatta”¹⁴⁹ egy ember is azt felebarátjának Jeruzsálemben való szállásán, mulatásán (...).

7. textus {6.}

Péchi a 6. misna fordításában szorosan a héber felsorolásszerű deskripciót követi, híven átadva annak stílárís vonzatát is.

Egy félreértés található a fordításban, mégpedig az אֵל szónak az olvasata: Péchi „tölgyfa”-ként fordítja („Ábrahám tölgyfája”), holott 'kos' a jelentése (אֵילֵי שֵׁל אַבְרָהָם¹⁵⁰ 'Ábrahámnak a kosa').

8. textus {7.}

A textus első és utolsó kijelentésének er. névszói állítmányai helyett Péchi különböző igei állítmányokat illeszt be a mondatba: „találtattanak” (a passzívum hiperkorrekciója), „tartatik”; „találad”. A „tartatik a bölcs bölcsnek” mögött a héber mondat konvencionális tagolásától való eltérés húzódik: Péchi a בחכם החכם (er. 'a bölcsben. A bölcs') kifejezést összetartozónak tekinti, így nála a következő mondat az אֵינִי-vel ('nem...') kezdődik, és nem is jelenik meg benne a *bölcs* szó.

A tisztán irodalmi szempontú halmozás, gondolatritmus, szinonimatársítás mellett (például „társának, felebarátjának”; „nem ölti által, sem szava között nem szól” stb.) értelmező funkciójú kiegészítés is található a textusban: héb. ואומר על ראשון ראשון ('és az elsőre előszörre mond / felel'), Péchinél: „első kérdésre először...”; továbbá két egyéni interpretáció: a héb. ואינו נבהל להשיב ('nem elhamarkodott a válaszadásban') Péchinél: „a választévő embert, mikor a tőle kért dologra választ teszen, nem háborítja meg”. Ebből a fordításból úgy tűnik, hogy Péchi a נבהל igét tranzitív természettel ruházza föl, a להשיב ל prepozícióját (infinitivus) pedig időhatározói értelműnek tekinti. Ennek meg-

¹⁴⁹ Mennyivel kifejezőbb a -hat / -het képzős igei forma, mintha sima személyrag lenne rajta; ebben az alakban benne foglaltatik az a többletjelentés, hogy 'nem volt képes mondani', mert 'nem volt rá lehetősége', mert 'nem volt arra semmilyen indoka, hogy mondja'.

¹⁵⁰ Fontos tudnivaló, hogy a kommentár hozza a Dátánról és 'Avirámról' szóló passzust, és a kérdéses versből (Num. 16,30) héber betűkkel is feltüntet, amit aztán átfű latin betűkkel, és lefordít latinra és magyarra. Ami minket leginkább érdekel ebben, az az, hogy a másoló biztosan nem tudott héberül, hiszen a helyesen átfűt tagmondatot esetleges, inkább csak a héberre *hasonlító* betűkkel jelöli. A „számár szája” és a „szivárvány” magyarázása esetén nem próbálkozik a héber betűkkel, csak az átírással.

felelően nála a két ige alanya nem egy, hanem kettő. A másik sajátos értelmezése Péchinek ebben a misnában a כענין ('tárgyszerűen', 'tárgynak megfelelően') módhatározó: „egyenesen az előtte való dolognak a tulajdonságára” parafrázissal fordítja ugyanis.

9. textus {8–9a.}

A következő misna a Bét-féle kéziratban teljes, a *Kalocsai kódex* változatából a „Mikor a törvény” kezdetű mondat hiányzik (על ענין הדין).

A fenyegető szavakat Péchi dörgegelmes szólamokban adja vissza: héb. מני פרענות '-féle büntetések' – „-féle ostorok, büntetések”; גופי עברה 'főbűnök' – „csontos, szarvas bűnök” stb.

A ממצתן-t ('némelyek') nem személyre, hanem tárgyra utalónak értelmezi: a „dézsmá”-val hozza jelentésbeli összefüggésbe. Megoldása tehát: „némelyekből dézsmát adnak...”, míg a helyes a személyt helyettesítő 'némelyek' interpretáció. A legközelebbi ממצתן-t már ekképp fogja föl: „némelyek éheznek...”

További nehézséget képeznek a birtokos szintagmáknak a fordításai: a רעב a בצרה-tel, a מחומה של-vel és a כליה של-vel párosítva. Egyenkénti jelentésük ezeknek a szószerkezeteknek: 'aszályból [származó] éhség', 'zűrzavarból [származó] éhség', 'pusztító éhség'. Péchi fordítását nem könnyű beazonosítani: „éhségnek szüksége” (mintha vagy kicserélné a birtokos szerkezet tagjait, vagy magát a szerkesztési elvet megtartva csak az értelmet közvetítené), „éhségnek szüksége és drágaság (...), ki miatt megbódulnak” (egy alárendelői mellékmondatban kifejtve a szerkezeti tartalmat), „megölő, elfogyasztó drágaság, éhség” (amely fordításból úgy látszik, mintha a רעב-ot képzelné Péchi mind 'éhség', mind 'drágaság' jelentésben).¹⁵¹

Péchi magyárosító (cselekvővé-tevő és verbalizáló) törekvései a textusban: a האמורות בתורה ('a Tórában [el]mondottak') Péchinél aktív: „melyeket a törvény parancsolt”; az igazságszolgáltatással kapcsolatos elvont főnevek igésítése: er. על ענין הדין 'az igazság késleltetése miatt', Péchinél: „...a törvény igazságát elnyomják (...),” illetve על עות הדין 'az igazság elferdítése miatt', Péchinél: „a törvény igazságát hamisra fordítják”. Ugyanez az eljárás המורים ('a döntők' / 'tanítók') esetében is: „...úgy tanítják, magyarázzák”.

Péchi – az Albecktől eltérő szöveg hagyományoknak megfelelően – egy további mondattal teszi teljessé a textust.

¹⁵¹ Jastrow a בצרה-tel hozza összefüggésbe ezt az értelmet (i. m., 184. p.).

A „bocsáttatnak” kifejezés beiktatásával (er. בָּאָה 'jön', a „fenevadakkal” relációban) Péchi a fenyítés súlyát növeli: a passzívum az Istentől elrendelt végzet képét idézi fel.

A גִּלוּת-ot „rablás, pusztítás”-ként ülteti át, talán mert környezete a 'fogság'-ot, mint népet konkrétan veszélyeztető csapást, nem érzi realitásnak.

A „semitjáért” kifejezésben tetten érhetjük Péchit, amint megpróbál terminus technicusként meghonosítani egy héber kifejezést (שִׁמְטָה 'a termőföld parlagon hagyása' – a 7. / Szombat-évben). Emellett kísérletet tesz a magyar megfelelő megadására is: „szombalásáért”, amely szó etimológiájában a 7., azaz (shabbat-) szombat-év fedezhető fel.¹⁵²

10. textus {9b.}

A következő misna nominalitását egyetlen igei természetű szófaj bontja meg (az is participium): מַחֲרִיבָה: 'növekszik', amely így önmagában állva jelen időt fejez ki. Péchi nem jelen idővel operál; igei állítmány-betoldásai: „kellett volna”; „lett”; „lett, következett”.

Egyéb kiegészítése e textusban: héb. 'szegények tizede miatt' Péchinél „szegények számára való dézsmának ki nem adásáért” stb.

11. textus {10.}

Az Albeck-felosztás szerinti 10. misna az emberi természetnek 4 alapvető típusát karakterizálja. A négyféle természet összehasonlításának alapja a magántulajdonhoz és a másik tulajdonához való viszonyulás, e relációban bontakozik ki az egyes karakterek mibenléte. A jellemzés igéket nélkülöző, tárgyi-lagos, rövid, tömör stílusban történik.

Péchi ezzel szemben *elbeszél*: beszédhelyzetet teremt, szituációba illeszti a morális tartalmat, egyenes idézeteiben a köznapi modort utánozza. Így teszi ismét érdekeltté hallgatóságát az adott tárgyban.

Társalgási stílusra emlékeztető többletmondattai (amik értelmezések, illetve nyomatékositások is egyben): „ami tied, tied az, s ám legyen tied (héb. 'és a tied – tied')”; „közép renden maradó természet, ki sem árt, sem használ” (er. 'közép-természet'); „...sajátom tied, és élj bátorságosan vele” (er. 'az enyém – tied'); „legyen tied és maradjon neked” (héb. 'a tied – tied'); „a tiedet is enyémnek tartom, és (...) azt akarom” (er. 'tied – enyém'). A héber a ו-מִדָּה (itt:

¹⁵² Mivel „nem szombalásáért”-ot ír, meg is indokolja a büntetést (az eredetiben nincsen tagadószó).

'természet') tulajdonképpen nem is teszi ki, Péchi viszont mindenütt feltünteti, de, hogy kerülje a szóismétlést, rokon értelmekkel: „természet”, „barátság”, „szokás”.

Újabb, ezennel már a szövegegész értését szolgáló eltérése Péchinek az eredetitől, hogy míg a héber a felsorolásszerű leírásban nem mondja ki szavakkal a sorszámokat (a szövegösszefüggésre bízva ezt a feladatot), addig Péchi az összes főtípus előtt explicit jelzi, hogy melyik következik: „egyik, ki azt mondja” (héb. הַאֶחָד – 'aki mondja'); „másik, aki azt mondja”; „harmadik, ki azt mondja”; „negyedik, ki azt mondja”.

A következő öt misna ugyanezen formai szabályrendszer alapján épül föl. Péchi minden 4-es szám köré csoportosuló misnát úgy fordít (a 10. textuson kívül tehát a 11–16. textusokat), hogy az éppen következő tulajdonság elé odaírja annak sorszámát („első”, „második” stb.).

12–13. textus { 11–12. }

E következő öt misnán belül is szerves egységet mutat az első kettő, ahol olyan מדה-k vannak tárgyalva, melyek értékét az őket jellemző viszonyulások oltják ki (kifejezései mint formai szervezőelem: יצא הפסדו בשכרו 'kára eltűnik a hasznában', illetve יצא שכרו הפסדו 'haszna elveszik a kárában', azaz az egyik a másikat ellensúlyozza). Péchi ezt a sarkalatos, de képileg igen nehéz kifejezés-módot helyesen tolmácsolja: „ennek vesztesége megjő a nyereségből”; „ennek nyeresége kijő a veszteségből”; „ennek haszna odaleszen a veszteségben”; „ennek vesztesége megjő a nyereségben”.¹⁵³

Magukat a misnákat is híven közvetíti, egy esetben ugyan eltúlozva a szoros olvasatot: a מדה ארבע מדה בדעה-ot ugyanis a דעה alapjelentését tartva szem előtt „emberi ismeret”-nek fordítja, bár a kontextusból kiindulva inkább 'temperamentum'-nak kellene; a halmazást, gondolatritmust is minimális szintre korlátozza („békélik, engesztelődik”; „megért, megfog elméjével mindent”; „elfelejti, s elveszti tanulását”; „nehezen ért, nehezen tanul”).

Azzal, hogy a חכם-ot nem 'bölcsek', hanem „ez a jó rész, természet”-nek fordítja (13. textus), megint csak a szövegösszetartó erőt növeli: a „természetel” ugyanis visszautal a globális összefüggésre, a „rész”-szel pedig előre a vele oppozícióban álló tulajdonsághoz írott magyarázatra – זה חלק רע (szó szerint 'ez rossz rész').

¹⁵³ Péchi abból a szempontból is jól oldja meg feladatát, hogy az itt absztrakt értelmű יצא igének képes visszaadni alapjelentését a fordításban, ami persze magyarázható a magyar nyelv sajátosságával is, ti. a „kijön” tudja azt jelenteni, hogy 'megtérül', 'kompenzál'.

14. textus {13.}

A 13. misnát (Albeck-szisztéma) Péchi kifejtőbben, részletezőbben adja elő. A misna nyelvi érdekessége, hogy a főmondati tartalom egyszer van leírva (הרצה 'aki azt akarja' – a tárgyi alárendelés főmondata), különben pedig csak a mellékmondatokban implikálva, tehát hozzájuk értendő.

Péchi legtöbbször az óhajtás, irányultság tárgyát megteszi tulajdonképpeni állítmánnyá, nem fordít figyelmet a kihagyásos struktúrára (például er. שיתן הרצה: 'azt akarja, hogy adjon' Péchinél: „ad, alamizsnálkodik”; héb. '[akarja], hogy ne adjon' Péchinél: „ő maga nem adakozik, sem alamizsnálkodik”; sőt „másoknak sem hagyja adakozni” az er. '[akarja], hogy mások ne adjanak' helyén).

Az אחרים בשל רעה עינו kifejezés képi és fogalmi megfelelését azonban pontosan megadja. Magyarul e megszemélyesítés azt jelenti, hogy a 'szeme gonosz mások vonatkozásában', s annak metaforája, hogy valaki gonoszul gondolkodik másokról, rosszat kíván nekik. Péchi az állítmányi funkciójú ת-רעה minőségjelzőjévé változtatja („irigy szemei” – alanyi egység; az er. eredetileg is alany), a ב prepozíciót 'ellen' jelentésével interpretálja, a של-nek pedig meghagyja az eredeti birtokviszony-jelölői szerepet. Ez utóbbit csak úgy teheti meg, ha értelmi kiegészítést hajt végre, ha megnevezi a „birtokot”; megoldása tehát igei állítmány-betoldással: „irigy szemei másoknak java, előmenetele ellen vagyón”, illetve „...maga java és maga előmenetele ellen vannak”.

15. textus {14.}

A következő misna szintén igen tömör: néhány szót variál, és e variációkból tevődik össze a négy tipikus karakter.

Péchi, ahol tud, részletez: a „csak” módosítószó beiktatásával például az érdem és az azért járó jutalom mennyiségét juttatja kifejezésre: „csak az odajárásának a jutalma marad kezükben” (er. 'a menés jutalma a kezében'); a „jó cselekedetre nem jobbulnak”, és „ami jól tanul, megfogván, jószágokat cselekedik” körmondatokkal szintén értelmileg vizsgálja felül a mondanivalót (er. pusztán אינו עושה: 'nem cselekszi', és עושה: 'cselekszi');¹⁵⁴ a sűrű igei használat pedig a magyarosítás célja lebeg a szeme előtt („találtatik”; „marad”; „akar”).

¹⁵⁴ Péchi a magyarázatban reflektál arra, hogy miért úgy fordít, hogy „jó cselekedetre nem jobbulnak”: „Értelmét kellett inkább a szónak fordítanom, mert a textusban az vagyón csak, hogy semmit nem cselekednek...”

A magyar nyelvi használatban héber hangalakban élő sajátos jelentéstartalmú kifejezést ezúttal is akként ülteti át Péchi (בית המדרש nála „Mydras”) – magyar megfelelője kíséretében („tanulóház”), és az itthoni viszonyok, gondolkodásmód, asszociációs rendszer keretébe ágyazva („praedicatio”). Ezzel nemcsak a közös találkozási pontot jelöli meg a különböző kulturális meghatározottságok közt, hanem tanít is.

16. textus { 15. }

A textus misnája, axiómaszerű kijelentései a tanítványok lényeglátásáról kép-letesek. A benne lévő hasonlatok a mindennapi életből származnak, Péchi erőteljes népnyelvi szóhasználatával fokozza ezt a tartalmi hatást („spongya”; „rosta vagy lészűrő”; „csap vagy rekesz”; „zsemle-szita”).

Tagmondati bővítése miatt főként stilisztikai eltérés az eredetihez képest, hogy a „spongya” természet karakterizálásánál a héb. 'mindent felszív' képet Péchi szemléletesebben ábrázolja: „minden nedvességet magához vonson, *mind-addig, míg lefoly magáról is*”. Ugyancsak főként stiláris sajátosság a מוציא את היין ('kiviszi / kiengedi a bort') megszemélyesítés „kinyitvatván, a bort kibocsátja” fordítása, hiszen ezáltal csak részben tud felszínre kerülni a szóképi hatás.

Tisztán nyelvi (-jelentésbeli) természetű különbség a héb. יושבי לפני החכמים ('bölcsek előtt ülők'), „bölcsek körül forgolódk és orcájuk, színük előtt lakozók”-ként való fordítása, melyben egyrészt a לפני ('előtt') etimologizálását fedezhetjük fel (לפני azt jelenti, hogy 'arc', a prepozíció jelentése 'vkinek, vminek arca / színe / jelenléte előtt'),¹⁵⁵ másrészt az olvasható ki belőle, hogy a „lakozók” háttérében a יושב 'ülni' alapjelentésű ige absztraktabb 'lakni' jelentése húzódik, amely szóválasztással Péchi a cselekvés életformajellegét hangsúlyozza, és az ige evokatív erejének köszönhetően bibliai magaslatra is emeli ez életmódot.¹⁵⁶

17. textus { 17. }

A 17. és 18. textus éppen fordítottja az eredeti misnai sorrendnek: előbb taglalja – az Albeck szerinti – 17. misnát, mint a 16.-at.

Az egyetlen eltérés Péchi e misnafordításában a héber szöveghez képest, hogy a voltaképpen kérdőmondatok (retorikai meggyőzés) nála kijelentők, tehát az מה (má) ('melyik az?') kérdő névmási szerkezet „olyan (...) amely”-ként van átültetve, és ezzel összhangban a következő mondat is állítás („és amely szakadás, különbözés nem Isten nevéért vagy, olyan az, mint...” – er. ושאם 'és amelyik nem... ?').

¹⁵⁵ Vö. 3.3.

¹⁵⁶ Visszatérő motívum ugyanis a bibliában a „lakozni” kifejezés.

18. textus {16.}

A 18. textus feltűnő vonása, hogy Péchi a תלויה (+ ב) 'függ vmitől' jelentésű passzív participiumot (amely az אהבה-val van egyeztetve) „indíttatás”-nak, „fundáltatás”-nak fordítja, tehát jelentését a 'létrejövés', a 'keletkezési ok' fogalomkörébe helyezi, nem pedig a 'vmely feltétel meglelte a főnálláshoz' képzetbe. Így a szó szerint 'ami dologtól függ' (שהיא תלויה בדבר) tagmondatot egyénileg interpretálva „valamely csak múlandó okokból indíttatik”-ként és: „nem fundáltatik csak múlandó, bomló okon”-ként közvetíti.

19. textus {18.}

A következő misnát Péchi – a moralitás mint téma nyújtotta kereteket kihasználva – saját erkölcsi szövezeivel kibővítve fordítja.

Nagyobb erkölcsi súlyt szolgáló kiegészítései: „...megigazít igaz tudományával, szent életű példájával” (er. csak 'érdemessé tesz' / 'megigazít'); „nem engedtetik annak oly bűnbe esése, ki miatt elkárhozzék” (er. אין חטא בידו 'általa nem esik bűn'); „...bűnbe ejt mind hamis tudományával, mind rút, gonosz életű példájával” (er. csak 'bűnbe visz'); „nem adatik annak megtérésre, igaz penitencia-tartásra való kegyelem” (héb. 'nem adatik elég [idő / lehetőség] ahhoz, hogy megtérést végezzen'). Péchi azért, hogy ezeket a bővítéseket teszi, megfogalmazza üzenetét a gyülekezet felé: példát állít a megigazult és a bűnös életről, definiálja őket, a jutalom és büntetés szemléletes leírásával pedig valódi motivációt teremt.

A תלויה-t ezúttal „tulajdoníttatik”-nak interpretálja („sokaknak igazsága tulajdoníttatott őneki”, illetve „sokaknak... bűne tulajdoníttatik őneki”), ami mintha azt fejezné ki, hogy a másik erőnye, bűne is voltaképpen az övé, míg az eredeti inkább csak a személyes felelősséget hangsúlyozza ('sokaknak igaza / vétke függ tőle').

20. textus {19.}

Ez a misna 'Avrahám és Bil'ám tanítványainak tulajdonságait számlálja.

Halmazott mondatrészi betoldások a következők: „töredelmes, szánakozó, kegyes szív” (héb. 'alázatos lélek');¹⁵⁷ „maganagyozó, kevély szív”

¹⁵⁷ Péchi a héber nyelvben való jártasságáról, szakképzettségéről, elmélyültségéről tesz tanúságot ismét a kommentárban: „szánakodó, kegyes szív – ki mind maga, s ki mind más nyavalyáján szánakodó töredelmességgel vagyon: mint a zsidó vagyon, töredelmes lelket akar mondani”.

(er. 'gőgös lélek') stb. A szinonimaalkotás a textus 2. felében is előjön: „jól élnek, maradnak”; „megöltsem, többítsem”; „aláveted, szállítod”.

Az ismétléstől, rokon értelműsítéstől eltekintve a textus pontos fordítása az eredetinek.

21–23. textus {20.}

Az (Albeck-felosztás szerinti) 20. misna tolmácsolására a kimért, szigorú precizitás jellemző. Péchi 3 különálló textusban közli az egyetlen misnai tartalmat.

A szövegben előforduló *Édenkert* kifejezést héber hangalakjában („Gán eden”) és magyar megfelelőjével is feltünteti (22. textus).

Az Albeck szövegkiadásától különböző szöveg hagyományok az ott jelen lévő עיר ('város') helyett בית המקדש ('Szentély', 'Templom'), és ezért nem תבנה-t (femininum), hanem יבנה-t (masculinum). Péchi ezt a tradíciót követi fordításában: „építtessék meg a te szent templomod...” (23. textus).

24. textus {22.}

Az utolsó misnák sorrendjét illetően Péchi egyénien jár el.

Eredetileg a sorrend a következő: folytatódik b. Témá' mondása, ezután újabb misnában b. Bag Bag, majd ismét önálló misnában (23.) b. Hé' Hé' maximája következik.

Péchi azonban rögtön „Bag Bag fiának” utasításával nyit, és egy textusba vonja össze „Héhé fiának” bölcsességét és a szintén neki tulajdonított bölcs kijelentést (ami valójában b. Témá'hoz fűződik).

De nemcsak a sorrendiség, hanem maga a fordítás is mutat eltéréseket.

Az alábbi arámi felszólítások ugyanis: דכלא בה ובה תחיו וסיב ובלה בה – azt jelentik, hogy 'mert minden benne van [a Tórában ti.], és rá tekints, és vénülj bele, és öregedj meg benne', Péchi viszont így fordítja: „mindenestől fogva teljességgel abban légy, és mégis ugyanabban légy...”. Tehát egyfelől az általános névmási, a mondatban alanyi szerepet betöltő דכלא-t értelmezi állapothatározóként, s vonatkoztatja a megszólítottra (gondolatritmikusan: „mindenestől fogva teljességgel”), másfelől talán a חיו / חיה igét olvashatja חיה-nak, hogy a létige imperativusával operál.

Az utolsó két tagmondatot egyáltalán nem ülteti át magyarra.

Szép viszont az egyszerű מדה טובה אין לך ('nincs neked jobb részed') kép összetett, fokozó-nyomatékosító átadása: „mert nincsen, s nem lesz, sem lehet...”

25. textus {23, 21.}

B. Hé' Hé' mondásának tolmácsolásában az általánosítást oly módon oldja meg Péchi, hogy sing. 2. birtokos személyjeleket kapcsol a főnevekhez (így viszi közel a tárgyat a befogadóhoz): „Munkád szerint leszen fizetésed” (holott er. 'a fáradság szerint a jutalom').

A voltaképpen ben Témá'-megállapítás magyarra való fordításának sajátossága az igékkel való kiegészítés (állítmányi mondatrész minőség), amit a héber szerkesztésmód tesz szükségessé. A héber ugyanis az életkorok mellé egy ל prepozíciós főnevet vagy igét (infinitivus constructus) társít, amit ha alany-állítmányi viszonyként fogunk is fel, kihagyásos szerkesztésnek kell elkönyvelni: például בן חמש שנים למקרא: 'öt esztendő kor[ú] – Bibliára való'; és így tovább minden egyes kijelentés esetében. Péchi azáltal, hogy -ban / -ben határozóragot használ az életkor kifejezésére, a magyar nyelvi struktúrát tartja szem előtt („öt esztendő korában”, „tíz esztendő korában” stb.). Az időhatározós eljárás eredményeképpen nélkülözhetetlen az igei állítmányi betoldás, ez Péchinél: „kell fogni”. Később, az eredeti felépítéssel egyező koncepcióval, az állítmány csak mint implikált tartalom van jelen („tizenhárom esztendő korában a parancsolatoknak (...) tartására”; „tizenöt esztendő korában a Talmudra” stb.). Péchi aztán -ú / -ű képzős melléknévi állítmányok formájában fogalmaz: „...egész erejű”, „egész értelmű”, „tanács-adható”; majd visszatér az igei állítmány-kiegészítéshez (megtartva az eredeti szófajjellegét): „aggani kezd”, „vénségre jut” stb.

Az életkorokkal együtt járó kötelességek részletezésében tartalmilag is újít.

A 20. életévnél ez olvasható: לדרוך ('keresésre'), amely kép a megélhetéskeresést jelenti. Péchi azonban a moralitás és az isteni igazságszolgáltatás síkjára vetíti: „kergettetik és büntetni kezdik bűnéért az egekből” (tehát a cselekvő tartalmat szenvedő értelemmel ruházza fel). Ugyancsak az isteni magatartásban gondolkodik a 80 éves életkori sajátosságának tárgyalásában. Az er. '80 éves – [speciális] erőre' (בן שמונים לגבורה) Péchi isteni kegyelmet bekalkuláló interpretációjában: „csak Istentől erősítettik”.

Péchi kiegészítéseivel ahol lehet, hangot ad abbéli meggyőződésének, hogy a világ Isten gondviseléséből, Isten által működik, ő szolgáltat végső igazságot, ő büntet, de ő ad felmentést is. Pusztán abból, hogy fordításában (akár, mint interpretáló betoldás és akár úgy is, mint nyomatékosabb közvetítés) ilyen meghatározó erővel vonul végig ez a gondolat, arra következtethetünk, hogy igen mélyen gyökerezett benne; hogy ez a tudat adott enyhülést és reményt számára.

VI. FEJEZET

1. textus {1a.}

Péchi az 1. misnát 2 textusra bontja.

Az 1. textus eredetitől eltérő fordítási megoldásai: a בָּהֶם 3. személyű ragozott személyes névmás „behelyettesítése” (itteni jelentése: 'őket'), a hangsúlyt szolgálандó, külön visszaható névmási kíséretben: „magukat a bölcseket”, miközben a felsorolás értelmezését páros kötőszó segíti: „mind – mind”; a דְּבָרִים ('dolgok') elvont fogalmi „jók”-ként való szinonimizálása: „sok dolgot, sok jókat”, amely egy, a szövegösszefüggésből következő, magyarázó betoldás; valamint hogy a héberben sima többes számban lévő בְּרִיָּה ('emberek', 'emberiség') főnevet Péchi a birtokos (Isten) megnevezésével birtokos személyjellel látja el: „az ő teremtetett állatait” (2x), nyomtatékosítva ezzel a teremtető Isten-képzetet.

2. textus {1b.}

A következő textus ennél lényegesebb különbségeket tartalmaz.

A misnára jellemző igei állítmányok párban álló, suffigált, sing. 3., f. aktív igeik: מְלַבְּשֵׁהוּ ('[a Tóra] felöltözteti őt'), מְכַשֵּׁהוּ ('képessé / lehetővé teszi'), מְרַחֲקוֹ ('eltávolítja', 'távol tartja őt'), מְקַרְבֵּהוּ ('közel viszi őt'), מְגַדְּלֵהוּ ('nagygyá teszi őt'), מְרוֹמְמֵהוּ ('felmagasztalja őt'). Péchi vagy deverbális főnévi formában, vagy az illető személyt feltüntetve alanyként (nem pedig a Tórát) adja vissza a tárgyi suffixumos igei tartalmat: „fő öltözte”, „állhatatossága”, „távoztatója”, „siet, igyekezik”, „növekedése, méltósága”, „felmagasztaltatása”. A suffixum nélküli igealakot sem cselekvő aspektussal, hanem passzívummal fordítja, aktualizálva az alanyt az adott mondati minőséghez: er. נִחַתָּה ('ad' [a Tóra]) Péchinél: „adatik” (így az eredetileg tárgyi mondatrészek nála alanyok).

A textus stílusát továbbá a halmozott mondatrészi, rokon értelmű leírások karakterizálják: „alázatosság, istenfélelem”, „jóságra, tisztaságra”, „állandó jókat, megmaradásokat” stb.

3. textus {2a.}

A 2. misnát Péchi megint 2 textusra osztja (3, 4).

A 3. textus szorosan követi az eredeti mondanivalót. Az egyetlen eltérés attól a מַעֲלָבוֹתָ שֶׁל הַתּוֹרָה ('a Tóra megsértése miatt') szintagmával hozható kapcsolatba. Péchi nem magyarázó mellérendeléssel tolmácsolja ugyanis a mondatot: vonatkozó alárendelést használ, az elvont főnevet aktív igévé transzformálja,

a tárgyi genitívust pedig egyszerű tárggyá: „[jaj a teremtetett állatoknak], kik káromolják a szent törvényt”.

4. textus {2b.}

A textusban Péchi héber quadrátírással is lejegyzí a kérdéses szavakat: „...חרות. Charut: hanem חרות (sic!) Cherut” (a Bét-féle változatban ח-vel, a *Kalocsai kódex*-ben helyesen ח-vel).¹⁵⁸ Azért lényeges a héber hangalakoknak a feltüntetése, mert így nyilvánul meg jelentéshordozó funkciójuk: a vokalizálás különbözőségében rejlik ugyanis a jelentéskülönbség. Péchi ezt szükségesnek látja a héber szövegrészt követően meg is indokolni: „azaz ne olvasd arra az értelemre, hogy a betűk bemetszve voltak, hanem arra, hogy nemesek, szabadosok”.

Nem jelöli viszont a helységnevek jelentését (במות, בחילאל, בחמה), noha éppen e tulajdonnevek köznévi eredetéből következik a misnai konklúzió: egyenkénti jelentésük: 'adomány', 'Isten az én örökségem', 'magaslatok'. Így a magyar olvasó értetlenül áll e szójátékkal szemben. Csak valamiféle jelentésbeli kiegészítéssel, ahogy a חרות esetében is, lenne lehetséges az eredeti tartalom közvetítése.

5. textus {3.}

Péchi egy-egy szó, szerkezet, tagmondat betoldásával interpretálja a következő misnát.

Az érthetőség szolgálatában álló kiegészítései a következők: „egy magyarázatot, egy verset” (er. 'egy verset'); „...adós a tanuló annak, akitől tanult”, illetve „tartozik, hogy nagy becsülettel legyen annak, akitől tanult” (er. 'kell, hogy megadja a tiszteletet neki'); „az örök jót” (er. 'jót').

A mondat-, mondategységszintű betoldások egyfelől a beszédhelyzetre vonatkozó *a minori ad majus* művelet tényleges végrehajtásai: „ez pedig oly dolog, hogy a közrend emberektől sokkal inkább kívántatik”, illetve ennek megfelelően a dávidi példa után még egy nyomatékosító „hát a közember” betoldás (a héb. וחלל דברים קל חומר: 'ez nemde *qal vá-homer*-argumentáció?' helyén); másfelől a „Tóra”-nak kontextuális-morális, személyre utaló mani-

¹⁵⁸ NB: A textus חרות-jában shevá' van céré helyett, de már a magyarázatban, ahol betűvel, szóval is kiírja a másoló a hangot, helyesen céré szerepel: „...kit az punkttal való betű meg nem engedi a חרות charut szóban, mert qamec hatéf vagy on alatta, de mivel a törvény, és több írások is a bölcsék kezénél punkt nélkül forog, az qamec helyében cérét tévén cherut prononciáltatik, mely nem metszést, hanem szabadost, és nemeset teszen”.

fesztálódása: „...mint aki a szent törvényben való tudományért becsültetik” (er. 'Tóra').

Péchi azáltal, hogy nem sima jelen idő, kijelentő módot használ a héb. הלומד aktív participium kapcsán ('aki tanul', 'a tanuló'), hanem a héber igeragozási jelleget jobban tükröző beálló melléknévi igenevet: „valaki tanuland”, a szituáció esetlegességét, lehetőség, esély voltát érzékelteti.

6. textus {4a.}

A misna grammatikai jellegzetessége a szintaxisa.

A héber szöveg a Tóra-tanulás módját, körülményeit, feltételeit tárgyalja felsorolásszerűen. E felsorolás – lévén egyenrangú követelményekről, kritériumokról szó – kapcsolatos tagmondatokkal, többszörös mellérendeléssel van kifejezve (valamennyi kötőszó 'és'). Péchi megengedői alárendelést alkalmaz, s ezzel azt sugallja, hogy ezek az életkörülmények nem magához a tanuláshoz szükségesek feltétlenül (a megengedői sajátos tartalom éppen azt jelenti, hogy két ellentétes állítást tartalmaz a mondat, de az ellentétek összeférnek, összeegyeztethetők), hanem inkább a jámbor, megszentelt élet velejárói (amely életvitel karakterizálásában Péchi néhol még szigorúbb is, mint az eredeti): „száraz kenyeredet bátor¹⁵⁹ csak sóval egyed (...), de mégis a törvény tanulásában igen fáradj!”

7. textus {4b.}

A következő szentenciát Albeck ugyan nem tagolja külön misnába, de egyéb szöveg hagyományok igen. Péchi is önálló textusban közli.

Sajátsága egyfelől a kifejtés, részletezés: „nagy és méltóságos állapot” a 'nagyság' (גדולה) helyén és „tudományod, érdemed felett való becsület” a 'tisztelet' / 'becsület' (כבוד) helyett. Másfelől viszont a kihagyás is jellemzi a textust: a 'magadnak' (לעצמך) visszaható névmás elhagyása az első tagmondatból; illetve a 'tanulásodnál' hasonlító elem (מלמודך) a „cselekedjél inkább” comparativusi felszólításból.

8. textus {5–6.}

Az Albeck szerinti 5. és 6. misnában a Tóra megszerzésének fokozatai számláltatnak elő. A felsorolás a héberben ׀ prepozíciós névszóval és névszói összetétellel vagy participiumban álló igealakokkal történik. A kétféle formai

¹⁵⁹ = 'ámbátor'.

kifejeződés fele-fele arányban fordul elő. Péchi, annak ellenére, hogy a bevezetésben az „áll” igét vonzattal látja el („...dologban áll”),¹⁶⁰ a felsorolásban a nyitó formulát („ezek pedig azok”) tartva szem előtt, először nominativust használ: „első a tanulás, 2. a fülnek hallása” stb. (héb. בתלמוד: 'tanulással', באזן: 'a fül hallásával' stb.). Az 5. tulajdonságtól azonban rátér a -ban / -ben ragos szerkesztésre (visszaulva ezzel a főmondati állítmányra): „szívében a dolgoknak értése, megfontolása” stb., egészen a 26., 27. feltétel tárgyalásáig, ahol ismét visszatér a nominativushoz (igaz, hogy ezúttal főnévi igenév formájában): „a maga sorsában, állapotjában örvendezni, megelégedni”. A 28-as ponttól kezdve híven visszaadja az eredeti szerkesztési módot: a participiális szintagmákat jelen idő, kijelentő módú, sing. 3. személyű igealakokkal tolmácsolja: például héb. אוהב את המקום 'aki szereti az Istent' / 'az Istent szerető Péchinél: „szereti az Istent”.

A formai eltérések mellett tartalmi különbség, hogy a passzív אוהב-ot (szó szerint 'szeretve van' / 'szeretett') „szereti magát”-ként fordítja, pedig aligha saját magáról mint agensről, sokkal inkább a környezetének, többi embernek szeretetéről van szó; a participium jelentése tehát: '[a többiek által] szeretett'.

A következő eltérés az אינו שמח בהוראה ('nem örül / nem leli kedvét az ítéletben') tagmondatnál mutatható ki. Péchi fordítása: „nem örül a bölcsen, világosan való tanításnak”.

A מעמידו participium tárgyi suffixumáról nem vesz tudomást. Az 'állítja őt' tárgyi szó szerkezetet ugyanis „állhatatos”-nak fordítja, teljesen megváltoztatva ezzel az eredeti értelmet: 'állítja / vezeti őt az igazságra', illetve 'állítja / vezeti őt a békére' Péchinél „állhatatos az igazság mellett”, „állhatatos a békességben”.

Az utolsó tartalmi különbség a שמיעה ('hír') főnévvel kapcsolatos. Péchi a főnevet nem elvont fogalomként, hanem élőlényre utaló szóként interpretálja: aktív participiumként, שומע-ként olvassa, ebből kifolyólag az er. 'figyelemmel van / ráirányítja a figyelmét arra, amiről beszélget' kijelentés nála „aki hallgatóját magához figyelmezteti”.

További érdekessége a textusnak, hogy bizonyos tulajdonságleíráshoz Péchi minden különösebb indok nélkül birtokos személyjeleket használ. Így a héber személytelen feltétel-felsorolást egy kicsit személyesebbé teszi, magára a

¹⁶⁰ נקיתא ('meg van / lett szerevezve') helyett, bár egy alkalommal mint szinonima, a „szereztetik” is szerepel fordításában („áll és szereztetik”).

tanuló személyre vonatkoztatja: „3. szájának igazgatása, 4. szívének értelme, 5-ös szívében a dolgoknak értése, megfontolása”.

Stílusát a kifejtés jellemzi: például „annak nevével mondja, aki neki is mondotta, vagy akitől tanulta” a héb. בַּשֵּׁם אֲמַרְוֹ szó szerint 'a mondója nevében' helyén; valamint az alakzatok használatában (a gondolat, a fogalom ismétlése): „gyönyörűségben, mulatásban”; „parasztok és község közt”; „sorsában, állapotjában” stb.

9. textus {7.}

A *Példabeszédek*-beli idézet (Péld. 3,18) מְאֻשֵּׁר szavát (passzív, 'boldog') Péchi aktív igeiként közvetíti: „megboldogítja”; a Tórát teszi meg a mondat alanyául. Nem minden alap nélkül, persze, hiszen a מְאֻשֵּׁר a תְּמַכִּיחַ-val ('megtartói') egyeztetve többes számban kellene, hogy szerepeljen.¹⁶¹

Továbbá לִירֵחַ ('koszorú') főnevet következetesen „ragadás”, „ragaszkodás”-ként ülteti át; a יוֹסִיפִי 'gyarapítanak', 'hozzátesznek' jelentésű igét pedig a neutrálisabb stílusértékű „hoznak, szereznek” értelemben fordítja; s végül a textust egy olyan bibliai verssel fejezi be, amely nem szerepel az eredeti misnában (Péld. 3,17).

10. textus {8.}

A 8. misna szövegét a szefárd rítusú hagyomány szellemében fordítja Péchi. Ez leginkább sorrendi eltérést jelent az Albeck-féle szövegváltozathoz képest, és egy vers – Péld. 14,24 – elhagyását.

A héber נָחָה לְצַדִּיקִים וְנָחָה לְעוֹלָם ('illő az igazaknak, és illő a világnak') megállapítást bővebben fejti ki Péchi: elmagyarázza, hogy a párhuzamteremtés tudatos szerkesztés eredménye. Megoldása tehát a következő: „az igazaknak gyönyörűségesek, *mondom nemcsak ő maguknak, hanem az egész világnak*”.

Ettől eltekintve, valamint, hogy a „fiak”-at előreveszi a nyitó fősorolásban (holott az az utolsó), és hogy a כֹּחַם-ot nem birtokos suffixumával ('erősségük'), hanem a nélkül fordítja („erősség”) – Péchi teljesen precízen adja vissza a misnai tartalmat.

¹⁶¹ A *Biblia Hebraica Stuttgartensia* apparátusában fel is tünteti a plurális formát (BHS, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1990; 4. kiadás), 1278. p.

11. textus {10.}

A szefárd hagyomány szellemében Péchi ezt a misnát 11. textusként fordítja. Az anonim numerikus מִשָּׁל (*máshál*: 'bölcshet mondás', 'példa', 'mese') magyarra való átültetésére alapvetően a hűség jellemző. Akkor tér csak el ettől a fordítói magatartástól Péchi, ha a nyomatékosság és az esztétikai szempontok megkívánják. Ilyenkor szinonimákkal, mondatrészhalmazokkal él: „foglalást, birodalmat”; „foglalt és tulajdonított”, „szerzett és foglalt” stb.¹⁶²

Míg a héber nem sorolja el szám szerint az Isten szerzeményeit (קִיּוֹן), csak egymás utáni rendbe állítja, addig Péchi sorszámneveket iktat eléjük, ezzel is kifejezve a világos tagolás, átláthatóság iránti igyekezetét („első foglalás”, „másik foglalás” stb.).¹⁶³

Újabb problémát jelenthet a מִנֵּן ('honnét') bibliai helyre rákérdező, bibliai alátámasztást, logikai érvelést bevezető formula tolmácsolása. Péchi a terminus technicus minőségű kérdőszó lefordításában az implikált értelem explicit lejegyzését választja: „honnét vagyon bizonyosod?”, „honnét bizonyítod?”. Ezzel összhangban, nem elégszik meg a bibliai idézetek kezdetét jelző értelmi tagolójel-értékű שֶׁאִמַּר ('amint mondva van'), דִּכְתִּיב ('ahogy írva van'), illetve אִמַּר ('[ő] mondja') formulákkal sem, hanem visszautaló helyhatározószóval egészíti ki megfelelőjüket: „onnan, ahol mondva / írva vagyon” (a שֶׁאִמַּר és a vele egyenértékű דִּכְתִּיב passzívumok közt tehát ilyen formában különbséget tesz, nem jelöli viszont az aktív אִמַּר-t fordításában).

Két magyarázó közbevetés is található a textusban; *közbevetés* a szó szoros értelmében, Péchi ugyanis kontextust érintő „kommentárjait” zárójelbe teszi: „foglalt (avagy csinált, készített) engemet”; amivel azt jelzi, hogy ez utóbbi kifejezéseket alkalmasabbnak találja a קָנָה ('szerez') emberrel való relációjában.¹⁶⁴ Másik zárójeles közbevetése: „áldott (vagy megáldatott)”, ahol a בָּרִיךְ szenvedő jellege mellett fontosnak véli hangsúlyozni azt is, hogy az áldás, maga az állapot Istentől való.

¹⁶² Péchi a קָנָה igével és származékával kommentárjában is foglalkozik (megokolva egyúttal az általa használt szinonimák jogosságát is): „Az igében [héberhez hasonló betűk], mely comparare, possidere, acquirere, valamit az előtte való materiából újjá, de hatalommal, erővel szerezni, készíteni, és azt elbírní, tulajdon maga számára foglalni.”

¹⁶³ Eljárására korábban is volt példa, vö. 1.1; 5.10.

¹⁶⁴ Péchi jelzi, hogy más fordítások megoldásait is mérlegeli a magyarra való fordításhoz (vagy csak problémásabb helyeknek?). A fejezet névadó, kulcspozícióban lévő igéjét mindenestre nagy figyelemmel és körültekintéssel tolmácsolja. Így ír e pásuq-beli előfordulásáról: „Deák nyelven való fordításban possidit, bírt; és oly birodalmat ért, amit szerzett, vagy pénzen vett valaki.”

A bibliai idézeteket két alkalommal is kibővítve citálja Péchi: a Yesh. 66,1 esetében a következő bibliai vers elejét is hozzáveszi („holott mindezeket az én kezeim csinálták”), az Ex. 15,17 esetében pedig a teljes verset hozza.

12. textus {9, 11.}

A következő misnát megcseréli Péchi az az utánival, így nála R. Yosé ben Qismá' története az utolsó helyen szerepel (12. textus), a szefárd rítusú hagyománynak megfelelően.

Mivel egységes elbeszélésről van szó, Péchi szem előtt tartja annak formai kritériumait: viszonyító elemekkel biztosítja a kohéziót („ismét”; „pedig”; „értse”), kiegészíti a párbeszédeket – egyrészt az életszerűség érzékeltetése, másrészt a történetmondás színesítése céljából: „jönnél miközinkben és laknál...” er. רצונך שיהיו עמנו 'legyen akaratod velünk lakni' / 'lakjál mivelünk'; „ahol a Szent törvényben való bölcsességet tudom, hogy vagyok” er. במקום הורה 'a Tóra helyére'; „amely órában ki kell múlni e világból az embernek” héb. אדם של פטירתו 'az ember elindulása / eltávozása órájában', és végig elbeszélői múltat használ („talála”; „fogadám”; „felelek”; „mondék” stb.).

A szöveg személyessé tételét, a kapcsolatfelvételt szöveg és olvasó közt továbbá aktualizáló betoldásával: „ezer arany forintokat”, és kommentáló megjegyzéseivel éri el, azzal, hogy a bibliai idézetek értelmezését megmagyarázza: „Így értve e mondás értelmét, Mikor jársz és mégy, értsed e jelen való világon járásaidat”; „...értsed a koporsóban való fekvésedet”; „...értsed a jövőendő világban”. E fordítói többlettel Péchi egyúttal a rabbinikus hagyomány interpretáló technikáját is megtanítja, a szöveg szoros értelmének átadásán túl.

Péchi a 11. misnát nem választja külön fordításában, hanem az előző misnával együtt, a 12. textusban közli.

A záró dicsőítés üzenetét – a világmindenség létevel tanúsítja Isten hatalmát – Péchi *de verbo ad verbum* visszaadja (még az igealakok tárgyi suffixumait is, בראתי: 'teremtettem őt' Péchinél „teremtettem azt”; צרתי: 'alkottam őt' Péchinél „formáltam őt”). A két apróbb betoldás kizárólag ennek az üzenetnek, mondanivalónak a nyomatékosítását szolgálja: „maga dicsősége” – a visszaható névmás az Isten teremő és egyedüli voltát hangsúlyozza, az „egyébvégre”, „avégre” és „arra” célhatározói értelmű utalószavak pedig a teremő szándékát, a teremő saját művével kapcsolatos elgondolását emelik ki.

Péchi ezzel a kis változtatásával újból kifejezésre juttatja, hogy fordítása nemcsak az eredeti tartalom, mondanivaló teljes átadását célozza, hanem több annál, olyan munka, amely saját elképzeléseinek is teret ad: tükrözi mind a

világról (teológiai értelemben), mind pedig magáról a héber szövegről kialakított véleményét, nézeteit.

halleluyáh

A *Makkot* traktátusból származó befejezés fordítása ugyanaz, mint a többi sectio végén lévő fordítás, így sajátosságaik is megegyeznek: a jövőre irányuló felszólítással Péchi az Istentől különös irgalmat kér Izrael számára, amely néppel immáron ő is közösséget vállalt.

A hangsúlyviszonyok megváltozása következtében a *Péchi-féle interpretáció többlettartalma a teológiai mondanivaló* megfogalmazása: Péchi fordításában az *utolsó ítélet közelségének* gondolata, az *ember személyes felelőssége*, a *bűnös múlttal való leszámolás*, a *bűnbánat*, *megtérés szükségessége* a héber eredetiben megfogalmazottnál lényegesebb szerepet kap.

2. Konklúzió

Péchi két fő fordítási elve az eredeti nyelv minél hűségesebb tolmácsolása és az eredeti mondanivaló (tartalmi, funkcióbeli, intencionális stb. vonatkozás) legteljesebb visszaadása. Ha ez a két szempont a fordítás során szembekerül egymással, Péchi konzekvensen az extratextuális tényezők közvetítése mellett dönt.

Helyesen felismeri ugyanis, hogy a műalkotás tulajdonképpeni céljának: az eredeti „szerzői” szándék- és a mű eredeti hatásának megvalósulásában elemi akadályt képez a héber nyelvezet tagolatlansága, implicit jellege. Azért, hogy egyáltalán érthetővé váljon a közvetlen tartalom, első lépésben magyarossá teszi a kifejezési formát.

A megértést azonban nemcsak a nehézkes, homályos fogalmazás, hanem történelmi és kulturális utalások is nehezíthetik. Péchi a politikai körülményekre tett explicit hivatkozásokat saját korának és környezetének politikai meghatározottságával szemlélteti (vagy egyetemes méretűvé növeli), az előzetes ismeretekre támaszkodó információkat pedig többnyire magyarázattal látja el.

Ezen módszertani eljárások már önmagukban is azt eredményezik, hogy Péchi fordítása önálló alkotássá válik.

Művészi magaslatra azonban stiláris megformáltsága emeli.

A poétikus nyelvezet, a formális, hangnembeli módosítás kiválóan alkalmas Péchi teológiai/ideológiai koncepciójának nyomatékosítására.

Így lesz a végítélet képzete Péchi alkotásában *személyes ügy*; a morális fenyítés valódi bűnbánatra, megtérésre szólító *lelkiismereti kötelesség*.

Péchi fordításai a XVII. század magyar irodalmának eddig még feltáratlan területe. Pedig – elég, ha ez egy *Atyák*-fordítást tekintjük – irodalmi szempontú feldolgozásuk is sürgető lenne: bizonyára nem kevés tanulsággal szolgálna a magyar irodalomtörténet-írás számára a XVII. századelő irodalmi sajátosságainak pontos meghatározásában.

XI. Rövidítések

Abac. / Abach. / Habac.	Habakkuk könyve
Agg. / Hagg.	Aggeus könyve
b.	ben (nevekben)
Cant. / Canti.	Canticum / Énekek éneke
Dan.	Dániel könyve
De. / Deut.	Deuteronomium / Mózes V. könyve
Eccls. / Eccli.	Ecclesiastes / Prédikátor könyve
	Ecclesiasticus / Sirák fia könyve
er.	eredeti / eredetiben
Ex. / Exo. / Exod.	Exodus / Mózes II. könyve
f.	femininum
Gen.	Genesis / Mózes I. könyve
héb.	héber / héberben
Yeh. / Ezech.	Ezékiel könyve
Yer. / Jer.	Jeremiás könyve
Yesh. / Isa. / Esa.	Jesája / Izajás / Ézsaiás könyve
Jon.	Jónás könyve
Jos.	Jósua / Józsué könyve
Jud.	Liber Judicum / Bírák könyve
Lev.	Leviticus / Mózes III. könyve
m.	masculinum
Mach.	Makkabeusok I. / II. könyve
Mal. / Malach.	Malakiás könyve
Mich.	Mikeás könyve
Nech.	Nehemiás könyve
Num.	Numeri / Mózes IV. könyve
Osé.	Hóseás könyve
Ovad.	Obadja / Abdiás könyve
Par.	Paralipomenon / Krónikák I. / II. könyve
plur.	pluralis
Pro. / Prov.	Proverbia / Példabeszédek könyve
Ps. / Psal. / Zs.	Psalmi / Zsoltárok könyve
R.	Rabbi / Rabbán
Reg.	Liber Regum / Királyok I. / II. könyve
Rom.	Rómaiakhoz írt levél
Sam.	Sámuel I. / II. könyve
Sap.	Liber Sapientiae / Bölcsesség könyve
sing.	singularis
sz.	szám / számú / számon
Tren.	Threni / Jeremiás siralmi
v.	versus / bibliai vers
Zach.	Zakariás könyve

XII. Bibliográfia

- Albeck, Hanokh, „Mávo' le-massekhet Ávot”, in: Albeck, Hanokh, Ed., Comm., *Shishshá sidré mishná*, Jerusalem – Tel Aviv: Mosad Bialiq – Dvir, 1977, 347–351. pp.
- Branover, G., Red. / Krikszunov, P., Perevod, *Traktat Ávot*, Moszkva: Vnestorgizdat, 1990, 5–11. pp.
- Carmilly-Weinberger, Moshe, *A zsidóság története Erdélyben (1623–1944)*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995.
- Dán Róbert, *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*, Humanizmus és reformáció, 2, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973.
- Dán Róbert, *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*, Humanizmus és reformáció, 13, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1987.
- Guttman Mihály – Harmos Sándor, Kiad., Bev., *Péchi Simon szombatos imádságos könyve*, IMIT kiadványai, 39, Budapest: IMIT, 1914.
- Harmos Sándor, „A szombatos imakönyv névtelen írójá”, *IMIT Évkönyve*: XXXVI. szám, 1913; 333–343. pp.
- Hertz, Joseph, Transl., Comm., *Sayings of the Fathers*, New York: Behrman House, 1945.
- Keszler Borbála, *A magyar írásjelhasználat története a XVII. század közepéig*, Nyelvtudományi Értekezések, 141, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1995.
- Kohn Sámuel, *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk. Különös tekintettel Péchi Simon főkancellár életére és munkáira*, Budapest: Athenaeum, 1889.
- Kohn Sámuel, „Egy kiadatlan irodalom föl nem használt magyar nyelvkincese”, *Magyar nyelvőr*: 1888; 567–573. pp.
- Koncz József, „Mutatvány Pécsi Simon bibliafordításából”, *Magyar Protestáns Egyházi Iskolai Figyelő*: 1880; 347–348. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon levelei”, *Keresztény Magvető*: 1880; 390–391. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon biblia fordítása”, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*: 1880; 368–373. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon eredeti levelei a gróf Teleki-család levéltárában”, *Keresztény Magvető*: 1883; 169–174. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon bözödi birtokos és Bözöd patronusa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 41–42. pp.
- Koncz József, „Egy kis helyreigazítás és felvilágosítás Péchy Simon halála idejét és Péchy Erzsébet első férjét illetőleg”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.
- Koncz József, „Pécsi Simon három vejének reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 42–43. pp.
- Koncz József, „A Pécsi Simonért kezességet vállalók reverzálisa”, *Keresztény Magvető*: 1883; 309–311. pp.
- Koncz József, „A szentatyáktól kiszedegetett tanulságok. Pécsi Simontól. Életnek ösvénye”, *Keresztény Magvető*: 1885; 164–169. pp.
- Kovács Sándor Iván, Szerk., *Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, I: Késő-reneszánsz, manierizmus és kora-barokk*, Budapest: Osiris, 1998, 212–215. pp.
- Kőváry László, „Péchi Simon, kancellár”, *Keresztény Magvető*: 1871; 34–48. pp.
- Krizs János, „A szent atyáktól kiszedegetett tanulságok. Péchi Simontól”, *Keresztény Magvető*: 1875; 45–49. pp.

- Lakó, Elemér, Comp. / Mihály Balázs, Pref., *The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca*, I: Catalogue, II: Indices, Szeged: 1997.
- Lóvy Ferenc, „Egy vallásalapító erdélyi főúr”, *Az Erdélyi Múzeum Egyesület Vándorgyűlésének Emlékkönyve*: 1906; 57–69. pp.
- Lóvy Ferenc, „Egy lap Pécsi Simon Qohelet-fordításából”, *Magyar Zsidó Szemle*: 1908; 286–289. pp.
- Maimonides, „Haqdámá la-Mishná”, 54–58. pp., in: *Haqdámot le-pérush ha-Mishná*; 12. kiad., Jerusalem: Mosád Harav Kook, 1989.
- Marcsek Tibor, *Helyesírásunk a XVII. században*, Budapest: Hornyánszky Viktor, 1910.
- Milecz Szilveszter, „Szent-Erzsébeti Péchi Simon erdélyi kancellárrol”, *Győri Történelmi és Régészeti Füzetek*: 1863; 349–357. pp.
- Pollák Miksa, Ford., *Imádságoskönyv*, Tel Aviv: Sinai, 1986, 328–380. pp.
- Roth, Cecil – Wigoder, Geoffrey, Ed., *Encyclopaedia Judaica, 1–16*, Jerusalem: Keter, 1972.
- Szilágyi Sándor, „Pécsy Simon levelei Thurzó Imréhez”, *Történelmi Tár*: 1878; 117–136. pp.
- Szilágyi Sándor – Koncz József, „Péchy Simon lappangó munkáiról”, *Figyelő*: XIX. szám, 1885; 1–7. pp.
- Tal, Shelomo, Ed., *Siddur rinnat Yisrá’él*, Jerusalem: Morashat, 1984, 334–353. pp.
- Thúry Zsigmond, *A szombatos kódexek bibliographiája. Különös tekintettel azok énektartalmára*, Mezőtúr: Borbély Gyula, 1912.
- Varjas Béla, Szerk. / Scheiber Sándor, Jegyz., *Régi magyar költők tára. XVII. sz. 5. kötet: Szombatos énekek*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1970, 239–256. pp.
- Vargha Kálmán – V. Windisch Éva, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája, I*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- Vass Miklós, „Péchy Simon levele 1614-ből”, *Keresztény Magvető*: 1904; 274–175. pp.
- Vass Miklós, „Péchy Simon három levele”, *Történelmi Tár*: 1905; 288–295. pp.
- Vass Miklós, „Adatok Péchy Simon életéhez”, *Történelmi Tár*: 1907; 499–505. pp.

Szépirodalom

- Kemény Zsigmond, *Deborah* (1855), in: *A szív örvényei*, Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969; *A rajongók* (1858), Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1969.

1280 Ft

ISBN 963 508 082 4 .

9 789635 080823